10-11-42

ALEKSEJ REMIZOV

NA MODROM POLJU

ROMAN

266

ALEKSEJ REMIZOV

NA MODROM POLJU

ROMAN IZ RUSKOGA ŽIVOTA

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
ŠESTO KOLO ✶ KNJIGA 23.

JERONIMSKA KNJIGA
DVJESTA ŠEZDESET I ŠESTA

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU

В ПОЛЕ БЛАКИТНОМ

KUĆA S BIJELIM TORNJIĆIMA.

I.

Mnogo se hodočasnika viđalo u Vataginu — dva su druma prolazila selom: jedan je vodio u Kijev — drugi u Černigov.

Hodočasnici bi noćivali kod Iljmenjevih.

Aleksandar je Pavlović naložio, da ih sve prime: bila je u kući dvorana s pokrhanim klupama i ormarima; tu su davali hodočasnicima jesti i piti, i tu bi oni lijegali.

Po selu se potucao idiot Karl Karlović, neugodan, sav izderan; Olga se njega bojala: Karl Karlović bi pričao nešto o Olgi, ali se ništa nije moglo razumjeti; a Mišu, njena brata, ne bi idiot drukčije nazivao nego »slugom pokroviteljskog vijeća plemićkog«, a na to bi se stao smijati pružajući neizmjeran jezik.

Bila je još jedna protuha, Štunja; ali ulaz joj je u kuću bio zabranjen — ne zna se zašto.

Nešto prije Uskrsa dala joj je Olga krišom jedan »kulič«.*) Štunju se nerado gledali: »Ona gata sudbinu«, govorilo se. Natalija Ivanova, dok je dojila Tanju — Olginu sestricu — prolazila je vrtom; na putu opazi smotak ovijen rupčićem; digne ga, razmota: na papiru — krv; sutradan se razboli: pet se oteklina za redom pojavilo na njezinoj grudi.

Papir sa sasvim svježom krvlju — to je loš znak, koji donosi velike nevolje.

*) Kolač od finog pšeničnog brašna, koji se peče za Uskrs.

Sumnjali su na protuhu Štunju radi ovakvih nepodopština, i vjerojatno je, da ih je on počinjao.

Događalo se u selu dosta nečistih djela, i otac Eudokim, vataginski pop*), bio je uvijek po stazama i putovima i po raskršćima blagoslovom nastojao, da im tragove uništi, a od toga mu je nemalo porastao ugled.

Vrata su bila zatvorena i gluhonijemome »Mikitki-zmiji«, ali ipak je on uvijek uspijevao da se prošulja sve do pod prozor, i tamo bi prijeteći urlao i pokazivao sad zemlju, sad svoja prsa, sad nebo.

Zlokoban, strašan, strah ga je bilo vidjeti. Jednoga su ga dana istjerali iz dvorišta; padala je kiša. Ali on nije htio otići; ostao je uz ogradu urličući.

Olgu zahvati užas: činilo joj se, da će im učiniti nešto na žao ili da je već učinio urlajući tako i pokazujući zemlju, svoja prsa i nebo.

Uza svu kišu Olga izađe iz kuće, dade njemaku petnaest kopejki, i on ode.

— Kuda si to išla? zapita strogo Natalija Ivanovna.

— Pa tako... šetati se, odgovori Olga, i premda joj je bila vlažna oprava i mokre noge, Olga je imala takav glas, takav pogled, da je Natalija Ivanovna čak nije ni grdila.

Izuzevši Štunju i gluhonijemoga Mikitku svi su ostali mogli ulaziti.

Samo jedamput je Aleksandar Pavlović odbio jednoga prosjaka; a to je bilo na Roždestvo Bogorodičino, vataginsko proštenje.

Za Olgu je to znamenit dan.

Iza doručka sjedjeli su Olga i Miša pod jabukom petrovačom. Jedna jabuka pade. Olga skoči od radosti, uhvati jabuku i odnese je u kuću, da pokaže svoje otkriće: te su se jabuke brale u lipnju; u rujnu su bile velika rijetkost. Uz put otme Miša Olgi jabuku iz

*) Pravoslavni (ruski).

ruke i stade se pred svima hvaliti, da je on našao to čudo! Olga se klela, da je ona prva opazila i uhvatila jabuku; ali nitko nije vjerovao Olgi. Svi su vjerovali Miši.

Dizala se ljetna oluja; stalo se vrlo smrkavati — tišinom prije velikih oluja — i prosjak dođe. Zatraži, da smije ući. Odbiju ga.

Oluja se razmaše.

Olga se nije bojala oluje; ali je njena mati tražila svaki put, da se sakrije u svoju postelju, zamotavši se od glave do pete u staru svilenu opravu; ovaj se put osjećala kao zapuštena; gušila se.

Aleksandar Pavlović dugo se nije magao smiriti; ljutio se na sebe, što nije pustio prosjaka da uđe, što je odbio čovjeka po oluji, po kiši.

Olga je i sama imala dobro srce: seljanke iz Vatagina zvale su je »željena«. Ne znajući, kako da pomogne staroj Mitrihi — o Mitrihi joj je bila govorila njena njanja Fatevna — Olga uzme iz pretinca makarona i odnese ih starici, da može sebi skuhati juhu s makaronima.

Kuća Iljmenjevih primala je godimice sve više hodočasnika. Bilo ih je dobrih, koji bi pripovijedali lijepe jasne priče, koji bi pjevali tugaljive pjesme; s njima bi ulazila u kuću svjetlost i mir. Ali ih je bilo i čudnovatih, koji su škiljili, i čovjeka bi bilo strah, kad bi prešli preko praga staroga doma.

Jednoga dana pokuca na vrata neka kaluđerica. Puste je unutra; zamoli, da može noćiti. Natalija Ivanovna pogleda redovnicu i odjednom se nešto u njoj podiže: koludrica joj se ne sviđa, ne će da je primi.

Aleksandar Pavlović se usprotivi:

— Kako da je ne primimo? Nemogućno je: ide na hodočašće.

I tako je primiše.

Kad su kaluđerici odnijeli samovar, da sebi skuha čaj za noć, Olga potrči u sobu za strance, ali se brzo vrati.

— Mama, to je muškarac!

Natalija Ivanovna se zatvori s djecom u njihovu sobu i nije spavala čitavu noć.

— Spavaj, mala moja!

— Ne, eno kaluđerica hoda!

Ni Olga nije spavala.

Ni kaluđerica nije spavala; čitavu je noć hodala po sobi uzduž i poprijeko i u zoru je otišla.

— Ta je koludrica imala zle misli, reče na to Natalija Ivanovna: glete, kako se dijete prepalo!

Aleksandar Pavlović je i sam naumio da ide u hodočašće.

Sa devetnaest godina bio je teško bolestan, ozdravio je i zavjetovao se; odlučio se eto, da zavjet izvrši.

Njanja Fatevna je više nego jednom pohodila sveta mjesta. On pođe pješice u Kijev s njom, sa starcima i sa staricama iz Vatagina i iz Meženinke.

II.

Aleksandar Petrović mršav je, visok; brada mu je duga i sijeda, oči tamnomodre, pogled čvrst, i kad se nasmiješi, Olga se odmah osjeti sva radosna.

Čitavo svoje vrijeme provodi u svojoj radnoj sobi, — soba mu je uz sobu bake Ane Mihajlovne, njegove majke, — čita stare knjige, uvezane u kožu, piše ili moli. Katkada, kasno u veče, dođe u dvoranu i tamo sjedi sam samcat u mraku. Nikad ne izlazi. Bilo je vrijeme, kada je izlazio u crkvu, ali sada je prestao ići i u crkvu.

Nema tomu davno, kako su u Vatagino Iljmenjevljevima dolazili uzvanici rpimice. Igrali bi karte sve do bijela dana. A sad se stolovi za »l' hombre« nisu više ni otvarali.

Ali samo kad djeca zaigraju »kralja« ili »rams«, naročito rams, pa ako slučajno naiđe Aleksandar Pavlović, nikada ne propusti da se zaustavi, da daje savjete, i onaj, koga on potpomaže, neminovno dobiva.

Olgi je vrlo drago, kada je on podupre; Olga strasno voli karte, ali mora kod toga »švindlati«; ako li ne, ostaje uvijek »durakom«; ali s očevom rukom nema varanja: mirne duše viči: Kralj!

Kakav li je veseo drug bio nekad Aleksandar Pavlović!

Susjeda Iljmenjevljevih, stara Borova, rado bi se spominjala njegovih dolazaka u Vatagino na dopust, dok je još bio časnik, kakve bi darove donosio svima; svojoj mlađoj sestri Nadeždi donio je n. pr. dvanaest pari čižmica različite boje! Pa onda zimi: dao bi upregnuti goleme saonice, sakupio bi čitavo susjedstvo, pa naprijed! — S njim se nisi žalostio. A kako se šalio! Tako je lijepo pjevao i pripovijedao, da bi pijetle dočekali!

Stara Borova pripovijedala je i to, kako je Natalija Ivanovna bila zaljubljena u Aleksandra Pavlovića.

Bili su u gostima u Meženinki: ona Borova, sestra Aleksandra Pavlovića, Nadežda Pavlovna i sam Aleksandar Pavlović, zaručnik.

»A kad se trebalo vratiti u Vatagino, oproštaj je Natalije Ivanovne i Aleksandra Pavlovića bio tako dug, da je — iza lijepa dana — čitava snježna vijavica imala vremena da nestane. Tek su se teškom mukom vratili: bili su sasvim zalutali.«

Marija Petrovna Voljska, sestrična Natalije Ivanovne, koja je često bila u gostima u Vataginu, često bi spominjala, kako bi na plesu Aleksandar Pavlović čitave večeri ostajao sjedeći i igrajući karte — ali tek što zaigraju mazurku, karte na sto, pa u dvoranu! Za njega su se, govorila bi s ponosom, djevojke otimale. Čuvši prve taktove mazurke srca bi zamirala.

— Kad bi Aleksandar Pavlović došao po mene!

Pa kad je on bio maršal plemstva, kakve je svečanosti priređivao, kakve plesove!

Stara kuća Iljmenjevih sa svojim bijelim tornjićima bila bi osvijetljena, po jezercima brodili bi otoci, rasvijetljeni monogrami. Aleje su vrta bile rasvijetljene, bilo je vatrometa, raketa, muzike. Dolazilo

bi uzvanika, pripovijedalo se, iz tri gubernije. Plesali bi, izlazili bi na balkon, da se dive čudesnoj slici, pa i tu, na balkonu, dočekali bi ih glazbenici i pjevači, da ih očaraju.

Kroz mnogo godina čuvala se uspomena na plesove, koje su davali Iljmenjevljevi.

»Govorilo se, da je kućedomaćina trebao mjesec dana, da ih pripravi, a dame su nabavljale svoje toalete dva mjeseca unaprijed. Možete zamisliti bogatstvo, svježinu, biranost oprava !«

Od svega onoga, što ga je nekad zabavljalo, cijenio je još jedino konje.

Aleksandar Pavlović voli konje : nikada ih ne udara, a konji ga uvijek slušaju ; on ima svoj način, kako s njima govori, kako s njima postupa.

Olga ga uvijek moli, da je uzme sa sobom na šetnju — to je tako lijepo ! Konji jure kao vjetar, a da se nikad ne uzbune ; čovjek izgubi dah ! — I Aleksandar Pavlović uzimao bi je sa sobom preko polja ili u Meženinku k dobroj baki Tatjani Aleksejevni.

Aleksandar bi Pavlović rijetko ostajao s djecom.

Ipak, kad bi se djeca igrala, dešavalo bi se, da bi došao i sjeo pokraj njih u svoj naslonjač. Nastojao bi, da ih rukom uhvati ; djeca viču, bježe, hoće da izmaknu. Pa ipak on, a da i ne ustane, uhvati svakoga.

Pa kako bi onda bili veseli : to je bila najljepša od svih igara. U svemu je Olga bila jedno s Mišom ; po čitave dane igraju se zajedno u vrtu putnika i grade pod šljivom stražarnice od daščica. Razilaze se samo u jednom : Olga pohađa svoga oca u njegovoj radnoj sobi, Miša nikada.

Kako je otac veseo, kad dotrči Olga ; miluje joj kosu.

— Mačkice moja !

I nitko ne zove tako Olgu, nitko je nikad nije tako milovao, nitko ne govori takve riječi :

— Mačkice moja !

Olga sjedne pokraj njega, na krilo njegova naslonjača. On, pucketajući noktom o nokat svojih palaca

— to je osebina Aleksandra Pavlovića — priča tako lijepo i nitko nikada nije tako razgovarao s Olgom.

On bi joj pričao zgode o Hristu, Hristov dolazak na zemlju ; on bi učio Olgu, da ljubi Hrista i bližnjega.

— I Hrist će te voljeti i bit ćeš sretna.

Pa kad mu je Olga jednoga dana saopćila riječi njanje Fatevne : da Olga nije obična djevojčica, njen otac ima čin generala... Aleksandar Pavlović primijeti strogo, da se Olga ne smije poradi toga uzoholiti.

— Ako te zapitaju, čija si kćerka, treba da kažeš jednostavno : kćerka poštena čovjeka.

Govorio bi još Olgi, da malo stoji do toga, da li je čovjek prvi ili posljednji na ovom svijetu.

— Važno je to, tko je pryi pred Bogom.

Kadšto bi Olga našla svoga oca u molitvi s bakom Anom Mihajlovnom : oni je ne bi otputili, ustupili bi joj mjesta pored sebe, i Olga bi se također molila.

Bila je jedna stvar, koju Alaksandar Pavlović nikako nije mogao podnositi : novac. I svaki put, kad bi se razgovor svrnuo na novac, njegovo bi se lice promijenilo, on bi ustao i izašao.

Evo šta se pričalo : jednoga dana primio je krupnu svotu ; bio je to novac, koji je bio trebao da dobije davno prije za neki otkup zemlje seljacima. Vratio se iz grada, metnuo novac na sto i pao u nesvijest.

III.

Kuća Iljmenjevih bogata je. Preko dalekih i širokih polja gleda ona prema beskrajnoj stepi ; pređi Aleksandra Pavlovića raskošno su je opremili — srebrom, pocrnjelim od vremena, zagasitim zlatom, skupocjenim baršunom i šutljivim sagovima ; po stropovima Amori i izblijedjelo cvijeće ; teški svjetiljnjaci, zrcala, starinski portreti u salonu, u predsoblju, u galeriji portreta — čvrsti zidovi i ispod njih čvrsta zemlja — to je vrlo starinski dom, a na kaminu brončana ura bez umora već kroz vjekove izbraja zvučne minute.

— Ova kuća ne pozna mira, ova će kuća propasti, govorio bi često Aleksandar Pavlović.

Katkada bi u noći, kada bi njen otac i majka govorili glasnije nego obično, Olga potrčala na balkon i htjela povikati: »U pomoć, dobri ljudi!« misleći, da će na njen glas tkogod doći i učiniti nešto, što bi protjeralo ono, što puni kuću tugom i smutnjom. Ali ona nije vikala, nije nikoga zazivala — ne zna ni sama, zašto nije zvala. Je li joj to njeno malo mudro srce šaptalo, da tu nitko, nikakvi ljudi ne mogu pomoći — i ona bi se vratila u svoju sobu.

— U kući nema mira, ona će propasti, govorio je Aleksandar Pavlović.

Na večer, kada bi Aleksandar Pavlović prolazio jedaćom sobom, gdje su obično bivala djeca, kad bi nad njima svima načinio znak križa i rekao: »Hrist bio s vama«, to bi značilo, da više ne će izaći iz svoje sobe, da će otići da čita, da se moli, a onda da legne.

— Laku noć! reče mu Olga, i premda je ona običavala da sasma sama pozdravi oca u ime svih, ovaj se puta osjetila tužna i samotna.

Te noći Olga nije mogla spavati, toliko je bilo galame po kući. Izađe na predvorje. Na predvorju je sjedjela njanja Fatevna. Olga sjedne do Fatevne.

Njanja je pričala, da se Aleksandar Pavlović odjednom osjetio zlo, da su htjeli poslati po doktora, ali da se on tomu opro: »Ako mi Bog pomogne, dobro, a doktori i tako ne mogu pomoći.«

— Ima već davno, što sam ja opazila, Oljuška, kako krtica ruje zemlju.

I starica zašuti.

A Olga ostade drščući.

Kad se uzbuna u kući smirila, Fatevna odvede Olgu u svoju sobu. Aleksandru Pavloviću bilo je bolje.

— Vidite, Natalija Ivanovna, znala sam ja to dobro: on se pretvarao! začuje Olga ležeći u svojoj postelji: bila je to tetka Marija Petrovna, koja je onda bila na prolazu u Vataginu.

A Olgi je došlo da skoči iz svoje postelje, da zaviče po čitavoj kući, i to smjesta, da svi čuju:

— To nije istina! On se ne može pretvarati, on se nikad ne pretvara! Ali nije zavikala — nije se odlučila; a zašto se nije odlučila? Da li joj nije nešto prišapnulo u njeno mučno srdašce — da to ne bi poslužilo ničemu?

Aleksandar Pavlović, nakon bolovanja od sedmice dana, nije više izlazio iz svoje sobe; ostajao je u njoj sjedeći, sam samcat, a na večer se u njegovu kabinetu ne bi palila svjetiljka.

— U kući nema mira, propasti će! sjećala se Olga, i odjednom bi stala drhtati, kao ono one noći, kad je sjedjela u košulji na predvorju s njanjom Fatevnom.

IV.

Baka Tatjana Aleksejevna, majka Natalije Ivanovne, došla je u Vatagino. Premda je dolazila često i premda su djeca duže boravila kod nje, njen je dolazak uvijek bio događaj.

Tatjana Aleksejevna je mila bakica.

Natalija Ivanovna uvijek govori djeci: »Ljubite baku!«

A Olgi napose: »Tebe baka najviše voli!«

I to je istina. Olga je njena ljubimica: baka joj dopušta sve. Ona se gubi od udivljenja nad svojom dragom unučicom rumenih lišca i sivih očiju, ma kakve bile ludosti, što ih ona počinja, i izmišljotine, koje joj padnu na um. Ona posreduje, ako se Natalija Ivanovna naljuti.

I tako, kad baka treba da se vrati u Meženinku, Olga napuni kuću svojim jaukanjem. A baka je tješi, dajući joj jedan, dva, tri, četiri novca od dvadeset kopejki..., bez kraja! Ona joj ih broji i prebraja u njenoj maloj ručici, dok joj bilo kakva lukavština ne omogući da ode.

S dolaskom bakičinom sve se tako rekavši izmijeni — dani postaju kraći, a noći zvjezdanije.

Od jutra do mraka djeca ne bi ostavljala svoje bake, a naročito Olga. Ulazeći u jedaću sobu na čaj,

Aleksandar Pavlović reče, da je čas prije vidio u salonu đavla.

— Đavla!

Tatjana Aleksejevna stisne usnice — uvijek ih je tako stiskala, kada bi se razljutila.

— Vi vidite svagdje đavola. Zašto ga ja nikad nisam vidjela?

— Jer vas on vuče za nos, pa ne treba da vam se ukazuje, odgovori Aleksandar Pavlović.

— Moje konje! povika baka bijesna.

I uza sve molbe Natalije Ivanovne, uza sav plač Olgin, nije htjela ništa da čuje — opremila se i otišla prijeteći, da nikada više ne će nogom stupiti u Vatagino.

I bez toga je postalo nemirno, jezivo u starom domu Iljmenjevih. Tišina zavlada njime, kao da su svi izgubili glas, i samo je sat od damaskovana bronca na kaminu neumorno kao i prije izbrajao zvučne minute, kako je činio već kroz vjekove.

Olga je, šćućurena u kutu, plakala po čitave večeri.

Njene su suze bile gorke, teške i gorke; bilo joj je žao bake, majke, oca. Njeno je srce uza svu muku nejasno osjećalo, da ne može okrivljavati nikoga: ni bake, ni majke, ni oca.

»Baka — nju vole svi; mama — ona voli djecu nada sve; tata — on ih također voli, ali ona voli još nešto drugo."

Šta? Nije mogla toga ni zamisliti.

Suze su joj bile gorke, teške i gorke — ništa je ne bi utješilo, nema utjehe.

Njanja Fatevna lutala je po mraku i ponavljala grakćući: »Propast će ta kuća, u kojoj nema mira!«

Slušati riječi stare dadilje, sasvim sijede, koja je othranila svu djecu i samoga Aleksandra Pavlovića, njeno graktanje, njeno šaputanje — to nadilazi ljudske sile! Suze su se sušile u očima kao na usijanu željezu. — Ali to je boljelo još više.

Aleksandar Pavlović ode u Meženinku i dovede sa sobom natrag baku — baka je oprostila.

Zatvarao se sam u svoju sobu i provodio tu dane i noći.

Kao i prije, Olga je ipak dotrčavala od vremena do vremena, da ga vidi.

I kako mu je bilo drago, kad Olga dotrči.

— Moja mačkice! — kaže joj tiho i ljupko milujući je — nitko je tako ne miluje. Nitko je ne zove »moja mačkica!«

V.

I gle jednoga dana između različitih riječi i opazaka, Olga začuje neobičnu riječ, riječ, koju nije razumjela. Govorili su o njenu ocu.

— Lud.

Olga je mnogo razmišljala o toj neshvatljivoj i stranoj riječi i iz njene nejasne prošlosti iskrsnuše dani, kojih nije bila zaboravila.

Pred tri godine — Olga je bila još sasvim malena: tri godine — u jesen. Natalija Ivanovna nije bila u Vataginu. Bila je otputovala, da odvede Irenu u institut u Kijev. Bakica je ostala s djecom u kući. Andrjuška, Mitrikin unuk, vozio je po cio dan Olgu i Mišu u tačkama po dvorištu — dobro su se zabavljali; — noću bi baka spavala pokraj djece, u njenoj sobi — i prije nego što bi zaspala, zakračunala bi vrata i s razloga, koji je samo ona znala, doturala bi pred njih stolove i stolice. Usred noći probudiše djecu, obukoše ih brže bolje i odvedoše u paviljon na dnu vrta. U jutro zabrani baka oštro, da nitko ne smije ići u kuću, ali Olga nije poslušala: otišla je onamo.

Rukama na leđima Aleksandar je Pavlović hodao gore dolje po velikoj dvorani i govorio nešto jakim glasom, a pred kaminom pod urom sjedio je nepoznat gospodin, sav u crno.

Aleksandar se Pavlović vrlo obradovao ugledavši Olgu.

— Evo Boga! reče dajući Olgi malu bočicu za parfum od kristala, sasvim okruglu i punu vode.

Olga uzme bočicu — vrlo joj se svidjela — bila je izbrušena i imala dug grkljan.

— Znaš li, kako se treba krstiti — ovako, da — pa onda još ovako.

Prekriži se na prsima, pa na leđima ; odjednom pogleda ukočeno Olgu i iznenađeno povika :

— Ti si Ivan Ratnik.

Nato sobarica Neonila odvede Olgu.

Olga je poslije čula pripovijedati, da je Aleksandar Pavlović bacio s predvorja svoju majku — baku Anu Mihajlovnu — i da je udario i njanju, koja je nosila Lenu — Lena nije još mogla hodati — i potjerao je staru njanju Fatevnu — čekićem.

Natalija Ivanovna vrati se do ručka i odvedoše djecu susjedima Lupičevima. Natalija Ivanovna ih otprati.

Kod Lupičevih se pričalo, da Aleksandar Pavlović trči po dvorištu i da se penje po ogradi zdenca.

Na večer dođe otac Eudokim Lupičevima.

Natalija je Ivanovna plakala.

— Baćuška — zaklinjala je ona — pripazite dobro, da ne stegnu Aleksandra Pavlovića suviše jako, kad ga budu vezali.

Otac Eudokim blagoslovi je i ponavljao joj je, da se ne uznemiruje.

Sutradan, kad su se vratili kući i ušli u sobe — sve je u sobama bilo ispremetano : pokućstvo polomljeno, prozori porazbijani, a po podu povaljane velike boce ulja i pozlaćena puceta od uniforme.

Natalija je Ivanovna plakala čitavo veče.

Olga se bila zabavila crvenim tanjurićima, — Natalija Ivanovna joj ih je donijela iz Kijeva — i s onom malom bočicom za parfum, sasvim okruglom, malešnom, brušenom, s dugim grljkom.

Bakica ostade u Vataginu.

Pod kraj jeseni uze Natalija Ivanovna Mišu i Olgu i povede ih u glavno mjesto gubernije, u Pokidoš, sedamdeset vrsta od Vatagina.

— Tata hoće da vas vidi.

U gradu nađoše Aleksandra Pavlovića kod doktora. Bilo mu je vrlo drago, što ih vidi, izgrlio ih je i zaplakao.

Zimu su proveli sami.

Nešto prije Uskrsa nastadoše nove pripreme :

— Idemo po tatu. Povesti ćemo tatu kući, reče Natalija Ivanovna Miši i Olgi.

A kad su se vraćali — Olga se toga sjeća — pala je prva proljetna kiša. Kako su bili sretni !

I Olga se sjeća i toga, da je otac pokazivao na nogama i rukama rane, što su mu ih zarezala užeta, kojima je bio svezan ; pokazivao se zadovoljan s tim :

— Jer i Hrist je imao rane.

Prvi dan Uskrsa pođe Aleksandar Pavlović u selo k mužicima, koji su ga bili svezali. Htio im je dati cjelov uskrsnuća, no mužici se sakriše — bojali su se.

U prvo vrijeme bojala se i Olga : njanja je Fatevna pričala, da je Aleksandar Pavlović satro klupu, kad su ga htjeli vezati.

I tako su se Olgi jedan za drugim vraćali u svijest dani puni smutnje, koje nije bila zaboravila i, sjećajući ih se, razmišljajući o toj neshvatljivoj i neobičnoj riječi : »lud«, Olga je nejasno osjećala u svom srcu, na svoj način, da je to stvar strašna — i vrlo lijepa — da njezin otac nije kao svi ostali.

»Nitko drugi nije kao on !«

TAJINSTVENI ZEČIĆ.

I.

Svaki dan zečić donosi bonbona baki Ani Mihajlovni, a baka ih daje Olgi.

Samo kako je strog taj zečić ! Da je samo i jedan dan donio bonbone prije ručka !. A koliko je puta svako jutro Olga trčala baki u sobu, da pita, nije li došao zečić ! Uvijek isti odgovor.

»Još nije.«

No tek što je Olga doručala, već je on dotrčao baki, a baka i bez ikakva pitanja meće bonbone Olgi u ruku : znači, bio je zečić.

Olga nije nikada vidjela zečića, no baka joj je o njemu govorila i ona ne sumnja o tom, da on donosi

bonbone. Kako bi mogla i sumnjati? Svaki dan su bonboni tu, i to ne samo poslije ručka, nego i svako veče.

Baka Ana Mihajlovna stara je, ona ne izlazi iz svoje sobe — sjedi u svojoj sobi u postelji: bole je noge; Olga to zna i uvijek pazi: nikada se ne dotakne bakinih nogu.

U bakinoj je sobi vruće, vruće kao u kupaoni.

Baka — u bijeloj kapici — sasvim je malena, ali više uzglavlja njene postelje visi slika iz doba njene mladosti. Tu ima rumene obraze, visoka je, i šal je u nje divan, sav posut cvjetićima. Ne bi čovjek vjerovao, da vidi istu baku na slici i u postelji.

Pa ipak Olga to vjeruje — baka joj je rastumačila: tamo na portretu bila je ona »mama«, pa tako je bila visoka s rumenima obrazima — a sada je »baka«: postala je malena i stara.

Baka se moli po čitave dane, a na veče pripovijeda Olgi priče o bijelomu vuku, o lisici, o žabici s trubljicom — koje pjesme pjeva žabica. I baka pripovijeda još, da je Olga bila sasvim malena, i šta je sve onda radila: s devet mjeseci počela je hodati svojim malim nožicama — i vrlo je rano počela stavljati pitanja; svukli bi Olgu i pustili je, da trči sasvim gola po sobi. Njezino malo tijelo bilo je kao sapeto, čitavo u povojima. Olga je znala vrlo dobro poljubiti i vrlo dobro pljuvati. Ujak Aleksije Ivanović dao bi joj za svaki cjelov, za svaki mali ispljuvak po jedan zlatni rubalj.

Baka je pripovijedala također zgodu o Olginu ocu, Aleksandru Pavloviću — bio je sasvim malen, studirao je, ušao u pukovniju princa Karla Pruskoga; bio je u ratu — i kakav je potres bio onoga časa! — kandilo je pred ikonom zadrhtalo.

Govorila je i o Olginu pradjedu, Petru Mihajloviću. Bio je vrlo snažan i vrlo srčan.

»Ubio je bijesna vuka — eto kakav je bio!«

Govorila je o Pavlu Petroviću, svomu mužu, koji je bio vrlo strog.

»Kad bi na primjer morao ići u grad iz zvaničnih razloga, tražio je, da svaki put bude na stolu,

čekajući dok se on ne vrati, tanjur juhe — i jao, ako juhe ne bi bilo ili ako se ohladila!«

Za sigurnost su postavljali na putu od kuće do grada duž petnaest vrsta konjanike — a poslije se duh Pavla Petrovića pomutio.

— A što je bilo najžalosnije, sjećala se baka, jest to, što se nikako nije mogla razumjeti ta njegova bolest. Uvijek tužan, zamišljen, ne voli ići nikamo, ni s kim govoriti — nije primao nikoga. Uvijek bi i svakom govorio, da mu se na svijetu ne može ništa svidjeti niti ga zanimati i da je život za nj nepodnošljiv. Najmanja stvar bi ga uznemirila, smutila; spavao je vrlo malo — ali nije osjećao nikakve boli, nikakve slabosti — i uvijek bi svakom govorio, da mu je dobro. I liječnici odbiše, da ga liječe, rekoše, da će ga vrijeme izliječiti; duša mu je bolesna i tužna — a liječnik ne može ništa duši.

I baka pripovijeda još i strašnu smrt Pavla Petrovića — prerezao je sebi vrat. Ona je tada od užasa spavala šest sedmica i probudila se tek, kad je se njena kćerkica Lizočka dotaknula svojim ručicama. I Lizočka je umrla; »tata« je ostao sam; poslije je došla Olga:

— Labud je donio Olgu; pokucao je krilom o prozor i položio ju pod sat, pred kamin.

To je bilo u lipnju, u zoru četiri dana iza svetkovine Svetog Andrije Kretskoga i Ukazanja Presvete Bogorodice u Pergiju.

Baka se udala sa četrnaest godina, imala je četrnaestero djece, i u miraz je dobila četrnaest ustjuških kovčega, gvožđem okovanih, punih stvari.

Nije se moglo nabrojiti, šta je sve bilo unutra — voljela je pričati baka — nema dosta prstiju za to: pokušajmo.

Dvije ikone — jedna Spasiteljeva, druga Bogorodičina, s okvirom od dragoga kamenja,
dva kovčega puna srebra,
dukati od pozlaćenoga srebra,
tri tuceta srebrenih žlica i isto toliko žličica,
tuce srebrenih poslužavnika,

sedam čašica na podnosu, od njih šest pozlaćeno, a sedma nije,
zlatan prsten,
tri zdjele,
tri šalice s poklopcem,
kabanica od lisičjega krzna, podstavljena smeđom garniturom
suknja garnirana,
korzaž atlasni,
jutarnja haljina garnirana, smeđe boje,
suknja i korzež od moire tafeta,
suknja od svile višnjeve boje,
kabanica od zečjega krzna optočena crvenim baršunom,
poljski kontuš od trešnjeva sukna,
još jedan od sukna golubje boje,
kabanica od ovčjega krzna sa višnjevim suknom,
druga manja, sa suknom golubastim,
jutarnja haljina od zelenoga kamlota,
druga od crvenoga kamlota,
korzaž i suknja od zelenoga repsa,
suknja od venecijanskog vunenog platna,
dvije od polu-baršuna,
dvije od platna,
pregača tkana rukom,
jedna od bijelog tafeta,
korzaž od sivoga bayetta,
korzaž od crvenoga bayetta s crnim točkama,
još jedan od crvenoga baršuna,
rupčić za svaki dan od isprutane svile,
drugi od beza,
treći od crvenoga damasta,
četvrti od škrletnog tafeta,
peti od zelenog tafeta,
dva od platna, već rabljena,
dva korzeta od tafeta,
tri kovčega lanenih stolnjaka s plošnim vezivom,
laneni fulari,
bijeli rupčići,
pregače,

trideset i dvije ženske košulje,
osam muških,
tri kovčega tkanine od ispredene kudjelje,
pokrov za postelju,
velike jastučnice,
platnene plahte,
jedna platnena plahta s plošnim vezivom,
velika vela,
kapice,
sagovi.

A gle, šta je bilo u šesnaestom i posljednjem kovčegu :

platnena vela za pokrivanje sagova,
dvadeset i dvije obične oprave, podstavljene svilom,
još šest crvenih,
deset različitih pregača,
jedna perina,
dva velika jastuka,
druga dva manja,
druga dva, još manja,
deset ogrlica od crvenog kamenja,
tri pustene pregače,
jedan pojas s točkicama,
stan za tkanje,
devet klupaka konca,
sedam rupčića od gruboga platna,
četrnaest krava muzara i tele mlađe od godine dana.

Olga sluša, ne propušta ni jednu riječ, a kovčezi se otvaraju, jedan za drugim, puni stvari — a u posljednjem, šesnaestom, krave. Muzli su ih — sjeća se baka — ali umjesto mlijeka tekla je krv. Stali su istraživati i iza mlina uhvatiše vještičicu duge kose, u bijeloj košulji, gotovo djevojčicu.

Katkad uzme baka lijepo izrađenu kasetu i pokazuje Olgi svoje dragocjenosti.

Što se najviše sviđa Olgi, to je lanac od zlatnih karika, sa smaragdima — ali još više — toliko bi bila voljela sebi metnuti oko vrata ! — zlatan medaljon

u obliku srca sa slikom : dva strašna lava otvaraju ralje i iz njihovih ralja suklja plamen.

I svaki put Olga moli, da joj dade lanac sa smaragdima i medaljon sa strašnim lavovima. Ali baka meće dragocjenosti natrag u kazetu.

— Kad odrasteš, kaže baka, dat će ti tata sve, da će biti tvoje. Čuvaj medaljon kao zjenicu oka svoga — nema dvaju ovakvih : to je dragocjenost porodice Iljmenjevih s tatinim grbom : lavlja glava sa sivom grivom i plamenim raljama na modrom polju.

Zbilo se, da je baka izgubila zub.

— Metni taj zub u kovčežić pod ikonama, reče baka Olgi.

Olga bi se bila rado igrala sa zubom : počela ga je bacati iz ruke u ruku i vrtjeti kao meki zvrk.

— Trebat će mi ga metnuti u lijes, taj zub, reče joj baka, da je zaustavi — da, kad uskrsnem, ne moradnem lutati po zemlji tražeći svoje kosti. Treba metnuti sve zajedno.

II.

Na veče Natalija Ivanovna često sjedne za klavir, a ona svira tako lijepo ! Olga se i ne miče, sluša : kad majka svrši sviranje, Olga se približi klaviru, nagomila čitavo brdo nota na stolici, sjedne i kuša i sama da svira.

— Olga će biti naša muzičarka, kaže Natalija Ivanovna.

Iza ručka uđe Olga kao obično baki, da pita za zečića, ali baka nije ništa odgovorila i nije dala bonbona. Olga shvati, da je baka bolesna i nije joj htjela dosađivati.

A na večer nije ni išla baki da pita za zečića — ona je sjela za klavir da odgoneta note sa svojim prstićima i za to se toliko pozanimala, da je čak i zaboravila zečića.

I odjednom se baka ukaza na vratima.

Baka se dovukla do vratiju i reče tako tihim, muklim glasom, da su Olgini prsti stali drhtati.

— Olga, zovni tatu !

I dugo još iza toga Olga se bojala tih vrata, do kojih se bila dovukla baka.

Ali kako se bila prepala toga dana ; srce joj se bilo zaustavilo, a onda je zakucalo još brže.

Dan prije još poveli su djecu na večernju zabavu kod susjeda Lupičevih — svake bi godine na dan sv. Petra i Pavla Lupičevi priredili večeru, u jedan mah za imendan i rođendan njihovih sinova blizanaca, Petra i Pavla — sinoć je Olga legla kasno, a ovu noć nije mogla da zaspe. Sve joj je dolazilo ispred očiju : djed Pavao Petrović, onakav kakav je na portretu, u crvenoj uniformi, s jataganom — pa vještica s dugom kosom, u bijeloj košulji, sasvim mala djevojčica — eto je u dvorištu — radi nešto rukama oko mlina — pa onda evo kovčega, a iz kovčega odjednom onih četrnaest krava muzara ispruži rogove — zečić sune kao munja s bonbonima — iza zečića lavlja glava sa sivom grivom, s vatrenim raljama, na modrom polju — pa onda se iznova kao i u večer baka dovlači do vratiju i govori tihim i muklim glasom :

— Olga, zovni tatu !

Zatim je usnila rđav san.

Sanjala je, da je proljeće. Ona ide k jezeru kroz vrt ; — u visokoj travi, u šašu stoji mužik s kosom na ramenu, u prnjama, slijep na jedno oko.

Zora je tek svitala, kad je otac probudio Olgu i poveo je baki. Irena i Lena i Miša već su bili tamo, a bio je i pop iz Vatagina, otac Eudokim sa svojim sakristanom.

Baka je sjedjela u svojoj postelji, sva bijela, sva u bijelu ; u ruci je držala svijeću.

— Olga, poljubi baki ruku ! reče otac.

Baka drhtavom rukom načini nad Olgom znak križa.

Aleksandar Pavlović sjedne na postelju o bok baki i pomažući joj, da drži svijeću, reče :

— U Tvoje ruke, Gospode, predajem duh svoj.

III.

Oko podne igrala su se djeca svoje omiljele igre : pravili su kolačiće od pijeska. Dođoše po njih u vrt, odvedoše ih u dvoranu.

— Pozdravite baku, koja je umrla.

Sva u bijelo baka je ležala na stolu, okrenuta od kamina, od brončane ure — licem prema čudotvornoj Bogorodici Iljmenjevljevih : u rukama joj križ — lice joj je bilo zastrto muslinom.

Muhe su sjedale na ruke i lice bakino.

Njanja je Fatevna gonila muhe.

U proljeće, kad je umrla njena najmlađa sestra Tanja, Olga nije mogla shvatiti i neprestano je postavljala pitanja : kako je to, da je stara baka još živa, dok je Tanja malena, pa je umrla ?

— E eto, došao je red i na baku, riješi Olga. Samo što je baka u bijelu, a ne u maloj opravici golubaste boje, kao Tanja. Njoj nisu metnuli na oči novce od pet kopejki, a Tanji jesu.

Malen zlatni zečić, okretan, trčao je po baki, igrao se s križem, koji joj je bio u ruci, i s dijademom. Tek pod kraj dana skočio je odjednom u komin, povukao se prema brončanoj uri i nije se više pojavio.

Njanja Fatevna metne pod glavu bakinu sve zube i postavi čašu vode uz bakin odar.

— To je, da joj se duša može okupati, protumači stara njanja Olgi.

Olga nije odvraćala očiju s čaše : mjehurići su se dizali — i Olga je govorila u sebi : »Duša se bakina kupa. Hop ! zaronila je u vodu...«

Došlo je puno svijeta u Vatagino ; sve je bilo prepuno u paviljonima Iljmenjevih, sve su sobe bile zaposjednute.

Iz Meženinke došla je bakica Tatjana Aleksejevna, a iz grada ujak Ivanović, doktor, brat Natalije Ivanovne, tetke su došle — Ljudmila Pavlovna i Nadežda Pavlovna, sestre Aleksandra Pavlovića — i susjedi, Borovi, Lupičevi, Sahnovski, Gračevi i stari iz Lubenaca, Ksaver Matvejević, sa Aleksandrinom Kensorinovnom, u kolima, koja su vukli »apostoli«, kako bi govorio taj stari luđak o svojim volovima, i toliko i toliko rođaka i poznanika, koje Olga nije nikada ni vidjela i o kojima nikada pod nebom nije čula govoriti.

I ponesoše baku u crkvu.

A dok su je nosili, za čitava su puta zvonila zvona — kao da plaču — i uvijek bi ih čovjek bio volio slušati, tako su hvatala za srce.

Postaviše baku usred crkve i odoše.

I zatvoriše crkvu.

Olga je bila nemirna, neprestano je tražila, da baku metnu u grob.

— Inače će se baka bojati cijelu noć sama u praznoj crkvi.

Sutradan pokopaše baku.

Olga je plakala. Bilo joj je žao bake.

— Ne plači, Oljuška — reče joj njanja Fatevna tješeći je — svakako ćeš naći baku, kad umreš ; doći će red na tebe i baki će biti drago, da te vidi.

— A čekajući na to baka će se moliti Bogu za te.

Olga se umirila i prestala je plakati.

— A gle, ti ne plačeš, opazi njanja Fatevna — treba malo plakati, Oljuška, svakako! Inače će bakina duša vidjeti, da ti ne plačeš, pa će misliti, da ti nije žao, i uvrijedit će se.

I Olga je plakala mnogo i silila se, da se ne rastrese.

Pokopali su baku uz djeda, pokraj crkve — u groblju, na mjestu, gdje ima mnoštvo križeva zbijenih jedan uz drugi — sve sami Iljmenjevi.

IV.

Nema više bake — njena je soba prazna.

Zečić više ne dolazi, ne nosi bonbona.

Nema više onoga stola, na kojemu je baka ležala, sva bijela, sva u bijelu. A ogledalo na kominu zastrto je bijelim velom.

Kandilo pred čudotvornom Bogorodicom Iljmenjevih gori; sat od damaskovanog bronca na kaminu hoda.

— U dan, kada je baka umrla — pričala je njanja Fatevna — baka je usnila san: sanja ona, da jedna mala djevojčica ulazi u njenu sobu... u ruci joj bijeli rubac; a baka zna, djevojčica je došla, da odnese njenu dušu u bijelom rupcu.

— Svaki čovjek može svaki čas umrijeti, kaže otac Olgi.

A Olga se bojala umrijeti.

»Kad dođe na nas red, dođe djevojčica s bijelim rupcem u rukama: i sve sobe, sva krila, sva kuća se isprazni.«

Baka Ana Mihajlovna bila je stara, nije izlazila iz svoje sobe, ostajala je sjedeći u svojoj postelji. A njanja Fatevna je još starija, pa ipak svakoga ljeta ide pješice u hodočašće.

Olga sluša njanju Fatevnu: kažu, da Fatevna zna sve.

Subotom kupa njanja Fatevna djecu.

Sapunajući Olgi glavu ne propušta ispripovjediti nešto: njanja priča, da ona sama već šezdeset godina nije sebi prala glave.

»Jer nije prilično više prati glavu, kad se čovjek uda — za udatu je ženu grijeh, da se nađe raspletene kose, makar i samo jedamput.«

I ona priča još, da je ona dugo živjela i da će još dugo živjeti, jer je poštovala svoje roditelje.

— Ali ti, Olga, kaže njanja Fatevna, ti ne ćeš živjeti tako dugo: ne slušaš svoje mame; uvijek bježiš u mlin.

— Ima već sedam godina, kako živim na tom bijelom svijetu, odgovori Olga, a onda, tarući oči pune sapuna svojim šačicama, kaže isprekidanim glasom:

— A zečić, koji je baki donosio bonbone, je li i on umro?

BAČVICA.

I.

Kad se Olga ispruži na starom iljmenjevskom divanu, starom divanu, koji umiruje i tješi, noge joj ni izdaleka ne dohvataju kraja; ostaje mjesta još za koga drugoga, toliko je ona još malena.

Olga ne voli lutaka; ako joj tko pokloni lutku, ona je dade drugoj djeci; ona se sama ne igra njima.

Čitavu su njenu ljubav obuzele male stvarčice: šaličice različitog oblika, kutijice, bačvice — i Olga se njima služi poput lutaka, za igranje: sakriva ih, mijenja im mjesto, čisti ih.

Sve te dragocjene stvari čuva Olga u velikoj crnoj kaseti — poklon bakičin — i u tu kasetu ostavlja sve, što god joj tko dadne — kutije bonbona, koje opet krišom uzmu, a da Olga toga i ne nasluti, i ne opazi! — i u tu je kasetu Olga u pokladnoj sedmici metala pokladnjake, da leže tu, lijepo u toplome. »Sve zajedno!« Ali ima stvarčica, koje Olga naročito voli, rijetko se od njih rastavlja, uvijek ih vuče za sobom, svoje miljenike.

II.

Olga je bila u pohodima kod susjeda, vratila se kući, nu gle, nema više bačvice miljenice — nema pa nema bačvice, zaboravila ju je! — i eto sad se može vratiti, da je traži.

Bačvica je ostala tamo dolje — ona će je znati naći — ona će potrčati, da je potraži, i ona će biti opet s njom, draga njena bačvica.

I već je Olga jurila stepenicama predvorja, da brže bolje preleti dvorište.

U dvorište ušao je pas — ma ne kakav bilo pas, nego bijesan pas! — u dvorištu kakva vreva, strka i zbrka — djecu odvedoše u kuću i njanja Fatevna prisili Olgu, da se vrati vukući je za sobom.

Kao pred oluju pozatvaraše prozore.

I sva vrata zakračunaše.

Jezivo su na dvoru vijali psi.

Jezivo je bilo na dvoru — bilo je strah pogledati.

Sa svih strana dotrkaše psi na zavijanje, ali bijesni pas je bio najjači: kotrljao je druge, bacao se na njih i jednim ugrizom očnjaka razdirao ih — jednoga je bacio na zemlju, dere ga; čuperci dlake samo lete!

Psi su se kotrljali naglavce, štektali od bijesa, urlali očajno, prodorno.

Po dvorištu se orilo štektanje, urlanje od bijesa,

Ne bi se čovjek usudio, makar i samo na čas, ne samo izići u dvorište, nego i samo pomoliti nos kroz vrata — pa i za sve zlato svijeta teško bi bilo naći nekoga, tko bi se usudio napolje.

Poslali su ljude u selo, da dovedu mužike, i sad su ih čekali. Mužici će doći s kolima i ubit će psa.

Ali šta da se učini, kako će Olga čekajući ostati toliko dugo bez svoje bačvice ljubimice?

Ona ne će da čeka — treba joj smjesta!

I Olga plače, plače.

Eto, kakva je Olga! Ima li volju za nešto, treba joj smjesta dati! — Ona liježe na zemlju, baca se rukama i nogama, udara sobom o pod — neka joj dadu, što ona hoće!

Kod Iljmenjevih bili su gosti. I svaki se dade na to, da radi sve, što je mogućno, da umiri Olgu, da je utješi: protumačiše joj, da će mužici doći — gle, doći će s kolcima — a zatim će ona ići kudgod htjedne, ali zasad se ne može ništa učiniti: nitko ne će ići, da traži bačvicu, nitko ne će na to pristati, svi su se posakrivali.

— Ne da se!

— Nemogućno je!

Ali Olga ne će ništa o tom da čuje: ona se baca o pod i plače, plače — neka joj dadnu bačvicu! Neka idu, da je potraže smjesta.

— Bačvicu!

I gle, Aleksandar Pavlović, otac Olgin — on toliko voli Olgu! — uze batinu, uze Olgu u naručje — Olga ga je obuhvatila oko vrata, ta kuda je odjednom

nestalo njezinih suza! — on izlazi s njom iz sobe, otvara vrata, ide na krilce, u dvorištu je.

I smjesta se bijesni pas, ostavivši druge pse, bacio na njega.

III.

Put od krilca do malih vratašca učinio se Olgi tako dug kao onaj, od krilca do crkve — ne, još duži, kao onaj od krilca do mlina.

Olga se pobojala, silno se bojala.

Otac se branio udarcima batine, obarao psa i tako napredovao — i zabijao batinu u ždrijelo pseće i turao mu je do dna grla.

Pas se gušio, uzmicao, a onda jurišao nanovo, s još više bijesa, još više gnjeva.

Od užasa se Olga sve više stiskala o vrat svomu ocu, grlila ga je svojim ručicama tako žestoko, da više nije mogao vikati na psa. Olga ga je gušila.

A ona toga nije znala — nije opazila! — Olga je mislila: »Tata se ne boji upravo ničega: samo nju je, Olgu, jako, jako strah.«

Dugi put od predvorja do vratašca konačno se svršio — Aleksandar je Pavlović donio Olgu do vrata.

I uskoro je Olga opet držala u rukama svoju dragu bačvicu. Mužici su opet došli s druge strane: donijeli su kolce, da utuku bijesnoga psa.

PRAVOPISNE POGREŠKE.

I.

Olga piše pravilno: ona ne pravi pogrešaka.

Olga ima uvijek pet iz ruskog jezika.

Učiteljica, Natalija Vasilijevna, voli Olgu baš radi toga, što ona piše pravilno.

A zašto piše pravilno?

Olga postavlja sebi to pisanje i zamišlja sama od sebe tumačenja — i jedno od njih čini joj se najvjerojatnijim.

Već od svoga najranijeg djetinjstva Olga je imala besanicu. — Noću često, ispružena na svojoj postelji, nije mogla da spava i da se rastrese, sricala bi riječi:

Kra — va
vi — lju — ška
me — dvjed.

»Bez sumnje, rješava Olga, — sricala sam onda noću sve riječi, pa stoga sada pišem svaku riječ pravilno.«

I Olga će znati zapaziti pogrešku, ma gdje ona bila.

A ona je ipak tek u trećem razredu.

Jedanaest joj je godina.

II.

Praznici se približuju — Božić.

Olga sanjari o povratku: ona je u penzionatu, u gradu, a oni su svi dolje u Vataginu.

Olga čeka, doći će netko po nju.

Ali ne, brat Nataše Grigorjeve je došao — Grigorjevi stanuju tri vrste daleko od Iljmenjevih — donio je Olgi pismo od njene majke.

Natalija Ivanovna piše Olgi, da će je Julij Vasiljević Grigorjev dopratiti u Vatagino: ona ga je to molila.

Olga pročita pismo i opazi u njemu dvije pogreške.

Dvije pogreške!

U jutro ode Olga u licej, da zamoli dopust.

Ali direktorica joj ne da cedulju — ne će da je pusti kući.

— Ne mogu vas pustiti da idete s mladićem, koji vam nije rod! Ako mi pokažete dopuštenje, na pr. pismo od vašega oca ili vaše majke, gdje kažu, da vam dopuštaju, da idete s njim — onda ću vas pustiti.

Srce zaboli Olgu.

Pismo joj je u džepu: ako ga pokaže, direktorica će joj dati dopust i sutra će biti kod kuće, doći će u pravo vrijeme.

»Ali u maminom su pismu dvije pogreške! Direktorica će opaziti, da je mama načinila dvije pogreške. Ne, ni za što na svijetu!«

I nije ga pokazala.

I nije dobila dopusta.

Olga se vrati u penzionat — sve su odlazile svojim kućama: otac je došao po jednu, majka po drugu, a druge su bile pozvane pismom.

Samo Olga ostaje.

I cijeli dan i cijelu noć i sutradan cijeli dan i cijelu noć Olga provede vrijeme plačući.

Uoči Božića dođe tetka Marija Petrovna u penzionat i uze sa sobom Olgu svojoj kući: baš je bila saznala, da nisu dopustili Olgi, da ode.

Pa i kod tetke je Olga cio dan plakala: od suza joj pocrveniše oči, natekoše, a i nos joj se poče crveniti.

I plače ona bez prestanka.

— Pa zašto nisi pokazala pismo? uznemiri se Marija Petrovna.

— Ima u njemu — dvije pogreške.

Pa opet nanovo sjetivši se kuće — božićno drvce je zapaljeno, svi sjede jedno do drugoga..., bakica pripovijeda zgodu o mudracima, i kakav su put učinili za zvijezdom, i Olga svaku put sebi zamišlja čitavo mnoštvo mudraca — i to samo žene, — kako nose zvijezdu u ruci, a zvijezda im rasvjetljuje put! — sjetivši se toga, eto je u suzama.

Tek pod večer se umiri — zapalili su tetkino drvce.

III.

Na Božić u jutro stiže Aleksandar Pavlović: čitavu je noć putovao poštom od Vatagina.

Kako mu se Olga bacila u naručaj — kako joj je sve postalo blisko, kako je sve postalo njezino, i teška vojnička kabanica i sijeda očeva glava, do koje je jedva mogla skočiti, i oči njegove! — Olga je vikala od radosti.

I — pođoše.

I ne čekajući ručka odoše.

Putem se Olga nije baš najbolje osjećala — nije mogla podnositi saona! — bila je isprebijana.

I napokon uljuljana zaspe.

Snažno je rzanje konja probudi.

Već su pred krilcem.

Za prozorom gori božićno drvce.

Na predvorju Natalija Ivanovna, bakica, njanja Fatevna — sve su tu, izišle su, čekaju Olgu.

Olga skoči iz kola — pa kakvo veselje još! — ona je molila malo čaja, a čaj ide već pripravan sa sokom od limuna.

— Mama je razumjela, da se nisam dobro osjećala uz put!

Olga je pila čaj iz svoje najmilije šalice, sa sokom od limuna.

I dođoše djeca iz susjedstva.

Tisuću puta su poveli kolo oko drvca.

Dadoše im slatkiša svake vrste.

Ali oni načiniše sami onakvih, kakvi su im se još više sviđali: na plamenu svijeće spališe šećer i od toga nastadoše bonboni — to im se silno sviđalo, a bilo je tek rijetko kada dopušteno — ali kakvi slatki bonboni!

Otac, mama i baka blagosloviše Olgu prije spavanja.

Otac reče:

— Hrist bio s tobom!

Majka reče:

— Neka te anđeo čuvar sačuva!

A baka prošapta:

— Svet, svet, svet, Gospod!

Olga je ležala u svojoj postelji, pod svojim dragim pokrivačem; njanja Fatevna je gledala nešto po svim kutovima:

— Treba upaliti sva kandila. Danas je Nečisti bijesan: ogorčen je, jer se rodi Hrist.

I prolazeći blagoslovi ona Olgu.

I Olga zaspe vrlo čvrsto izvodeći svojim nosićem pjesmu sreće.

USKRS!

I.

Olga ima dosta dugu pletenicu s vrpcom modrom kao nebo.

Ako upitate Olgu, šta najviše voli, ona onda odgovori:

— Uskrs.

Pa tako ona i broji svoje dane — od Uskrsa do Uskrsa. Za jedanaest godina zna ona mnogo stvari i zna sve, što treba znati, da se proslavi Uskrs.

Kad metnu tortu u peć, Olga legne i plače u svoj jastuk — jer treba nešto malo plakati, i torta će biti dobra.

Kad kuliči »rastu«, Olga ne hoda po kući, jer ako se hoda, to nikako ne valja za kuliče — može se u nevolji ići bosonog, ali to samo u najvećoj potrebi.

Dosta je muke s kuličima: ako ne uspiju — ako u nutrini nastane šupljina — bez dvojbe će netko te godine u kući umrijeti; treba biti na oprezu oko kuliča.

Olga učestvuje najaktivnije u svemu, što se onda ima da zbije, u svim pripravama za Uskrs.

Olga gleda staru njanju Fatevnu, kako tuče tijesto, prije nego što ga metne u peć: uhvati ga u naćve, udari njim o dasku, udari njim jednom, pa udri drugi put, pa udari treći put — čak i tijesto sluša Fatevnu!

Olga pomaže pometati svježe kuliče po jastuku — svakako treba svježe kuliče razastrijeti po jastuku!

Ona pravi lijepe podloge od papira za torte.

I izvršuje još mnoštvo mađih radova svake vrste, potrebitih za tako lijep dan, dan, od kojega Olga broji sve svoje dane.

Samo je jedna stvar, koja joj nikad dobro ne ispadne: nikada joj ne uspije da rastavi bjelanjak u jaju od žumanjka.

A povrh toga nikad joj ne dopuštaju, da tuče vrhnje u mužaru batom: jedne ga je godine tukla, tukla: dno je mužara otpalo.

— Uvijek ja kažem: nek vas je trideset i šest, ne ćete ništa valjana učiniti; gdje je mnogo maja — neslana je čorba, kaže nato njanja.

Nu što, Olga će vremenom dostići i te mudrosti. — Ona je razumna djevojčica, mudrica.

II.

Svršetak je Cvjetne nedjelje.

Još jedan dan, još dva i eto uskrsnih ferija.

Olga je dobila pismo od kuće: otac i majka pišu isto: Olga ne će moći u Vatagino.

»Putovi su neprohodni — velika poplava — nemogućno doći.«

To je vrlo uzbudilo Olgu: nikada još nije provela Uskrs u gradu, i ne može sebi ni zamisliti, kako se Uskrs slavi u gradu! Ona pozna i voli Uskrs u Vataginu, taj ona očekuje i na nj misli.

Evo, dolazi Velika sedmica, — sedmica će proći, dan za danom, u nekoj groznici.

Na Veliku subotu bit će takva trka, — ni traga više redu: uhvatio si zgodu, da pojedeš zalogaj — to bolje, nisi mogao — tvoja stvar! — svako ima posla do grla.

I konačno će doći subotnje veče.

Sva djeca idu spavati do jedanaest sati, a točno u jedanaest sati probudit će ih sve njanja Fatevna: vrijeme je, da se sprema na jutrenju.

Kad Olga, dotjerana u bijeloj haljini s modrom vrpcom prolazi kroz dvoranu, strah ju je.

U kutu pred čudotvornom Bogorodicom Iljmenjevih gori kandilo — samo jedno kandilo osvjetljuje golemu dvoranu

Usred dvorane od klavira do kamina s brončanim njihalom stoji bijel stol, urešen cvijećem.

Na stolu su kuliči i uskršnjaci:*)

*) Kolači od zgrušanog mlijeka, što se pripravljaju za Uskrs.

bijeli uskršnjak,
smeđi uskršnjak,
veliki uskršnjak,
mali uskršnjak,
još manji uskršnjak
i torte:
torta posuta pijeskom,
torta posuta maslinama,
torta sa slatkišima,
torta sa čokoladom,
torta s bademima;
jedna runjava šunka,
i puran, ispunjen bijelom kašom od badema,
i teleća noga,
i vina i likera
od ružice,
od ogrozda,
od kupine,
od žute trešnje,
od crvene trešnje,
i konačno odojak.

Olga se boji odojka.

Kad uđe u dvoranu, odojak joj udari u oči prije svega ostaloga: ima lice važno, leži na tanjuru, baš ispod svijećnjaka, a u gubici mu hren.

Zašto se Olga boji odojka, to ne može ni sama kazati, svake godine na Uskrs, kad ima da prođe dvoranom, to se baš njega boji: odojak se ispružio po tanjuru i ima rotkvicu u gubici.

Čitavo ukućanstvo ide pješice u crkvu — te je noći zabranjeno voziti se: sprijeda ide sa svjetiljkom kočijaš Grigorije; iza Grigorija Miša i Lena; iza Miše i Lene Natalija Ivanovna s Irenom; iza Natalije Ivanovne ključar Fedot Krivi i Fedot Ravni, sobar, a iza Fedota njanja Fatevna sa zavežljajem, a daleko naprijed, pred svima, Olga s Aleksandrom Pavlovićem.

I za čitava puta srce joj premire:

»A ako ove godine — misli Olga — ne bude kao obično? Ako — odjednom — ne zapjevaju: »Hristos vaskrese!«

Babe sjede uz crkvu — na glavi su im rupci dugi kao pokrovi.

A do žena su, pokriveni bijelim platnom, kuliči, odojci, uskršnjaci, koje su donijeli na blagoslov.

Olga se sjeća — otac joj je jednom rekao, a njanja Fatevna više puta ponovila — da na uskršnju noć izlaze mrtvaci iz grobova.

Olga ogleda babe.

I to nisu nikako babe, to su mrtvaci: mrtvaci iz groblja sjeli su uz crkvu.

Olga bi htjela da ih ogleda nešto iz bližega, ali od straha zažmiri. U ophodu stupa na čelu s ocem Eudokimom, a iza njih, između naroda, — sa seljacima i njihovim ženama, idu mrtvaci, pokojnici, i pokojna baka Ana Mihajlovna, i sestrica Tanja, koja je umrla.

Olga to zna, ona čuje — osjeća njihove korake iza sebe — ima ih mnogo u bijelim pokrovima i stari su sasvim u bijelu, kao baka, a mali nose modro odijelo, kao Tanja.

A srce joj samo udara.

A kada ophod prolazi ispred groba bakina, svijeća, što je nosi Olga, titra poput njena srca, — i kroz drhtanje svijeće vidi ona: grob je bakin otvoren.

U Vataginu je bio ovaj običaj: Grigorij, kočijaš Iljmenjevih, imao je da na uskršnju noć prikazuje đavla.

Ostao bi sam u crkvi za vrijeme ophoda i stojeći iza crkvenih vrata odupro bi se o njih ramenima svom snagom, i držao bi ih zatvorena, da zapriječi ophodu povratak u crkvu. Ali tek što bi stupio u predvorje, svećenik bi izgovorio: »Neka uskrsne Bog!« i tek što bi iza njega po prvi put zapjevali: »Hristos vaskrese!« đavao se ne bi više opirao, izgubio bi svu snagu, zgrbio bi se i pustivši vrata naglavce jurnuo kroz čitavu crkvu i izgubio bi se.

Vrata se širom otvore i sa svijetlom svijeća zaori:

— Hristos vaskrese!

Olga plače — ona i ne opaža svojih suza — ona vidi svijetlo radosti, tako sjajno, ona osjeća, kako

joj to svijetlo ispunja sne, čitavu dušu, čitavo biće i ne može, a da ne zaplače.

— Hristos vaskrese!

— Oljuška, — šapće joj u uho njanja, — kakvo je u tebe svijetlo lišce, Oljuška, Hrist je uskrsnuo!

Poslije jutrenje čeka se još do svršetka službe, pa onda se vraća kući.

Sprijeda sa svjetiljkom kočijaš Grigorije; za Grigorijem Miša i Lena; za Mišom i Lenom Natalija Ivanovna s Irenom, iza Natalije Ivanovne ključar, Fedot krivi i Fedot Ravni, sobar, a iza Fedota, iza svih njanja Fatevna sa svojim zavežljajem.

A Olga je s ocem opet daleko naprijed.

I prolaze mimo mnogo mužika i baba — s kuličima, odojcima i uskršnjacima.

Zora jedva sviće — svijetla gore u svim kolibama.

Kod kuće čekaju popa, baćušku — sva je kuća rasvijetljena — čekaju ga, postaju nestrpljivi.

I konačno otac Eudokim dolazi, blagoslivlja kolače, sa svakim izmjenjuje cjelov uskrsnuća.

Olga je već našla vremena da dade cjelov uskrsnuća ne samo svojim roditeljima i služinčadi, nego i cvijeću i kutijicama, koje voli, i svim svojim knjigama izuzevši — zemljopis, njega ne voli.

Otac Eudokim odrezat će sebi komad kuliča i krišku uskršnjaka; on će ih prvi okusiti, a nato će svi moći — tada će se omrsiti.

»Kako to čini baćuška, da ne pukne?« misli Olga, promatrajući oca Eudokima, koji mora od svega da prvi okusi, i to ne samo kod njih, nego i kod svih susjeda: kod Barovih, kod Lupičevih, kod Sohnovskih, kod Grigorijevih pa i u Lubevcima, kod staroga čudaka Ksavera Matvejevića.

Kako prvi dan radosno prolazi!

Lijepo je prvi dan Uskrsa ljuljati se na ljuljački, guncati se, kotrljati tvrda jaja. Zvona zvone cio Božji dan.

Olga zna, da ona živi na tom svijetu samo za uskršnju noć, za prvi dan Uskrsa.

Je li mogućno, da ove noći Olga ne će biti u Vataginu? Je li mogućno, da ostane ovdje, u gradu, u penzionatu, gdje ju je sve toliko dosađivalo čitavu zimu?

Ne, Olga zna samo jedno, i samo jedno u sebi neprestano ponavlja — ona mora otići.

I bit će joj tako drago, tako drago, da će dati cjelov uskrsnuća čak i zemljopisu!

Olga se osjeća krivom prema zemljopisu.

Cvjetnica je prošla, prva su tri dana prošla, ponedjeljak, utorak, srijeda prođoše — Olga je postila, pričestila se — Veliki četvrtak i petak su također prošli.

Nitko ne dolazi po Olgu.

Pa kad već, kako se čini, nije ostajalo ni traga nade, na Veliku subotu ujutro susjed Iljmenjevih, Sohnovski, dođe — potražio ju je u penzionatu — pustili su Olgu s njime kući.

III.

Sve je bilo spremljeno i stol prostrt, iskićen kad je Olga prispjela u Vatagino.

I nije joj preostalo drugo, nego da provjeri, je li sve kako treba: jesu li jaja bila dobro obojena, i kakvi su kuliči, uskršnjaci i kakav je bio odojak.

— Nisi se nadala, da ćeš doći za Uskrs?

— Da, mama, dobro sam znala, da ću doći.

— Srce je najmudrije: ni riječi ni pismena ne mogu ga prevariti! — kaže Aleksandar Pavlović gledajući s ljubavlju svoju kćerčicu sivih očiju.

I kad dođe noć, sve se dogodilo kao i prije.

Kao i pređašnjih godina, polazeći kroz dvoranu Olga se malo bojala odojka, a na putu u crkvu vrlo se uzbudila na pomisao, da se ovaj put ne će zapjevati »Hristos vaskrese!« Blizu crkve pojaviše joj se mi tvaci, pokojnici — i za procesije, u treptanju svijeće, otvoreni grob bakin, i opet i ovaj put, kad se zapjevalo »Hristos vaskrese!« zaplakala je od radosti, a njanja Fatevna joj prišapnula:

— Oljuška, kako je svijetlo u tebe lišce, Oljuška, Hristos vaskrese!

Olga odluči, šta bilo da bilo, da ne će promašiti izlaza sunca.

Njanja Fatevna joj je pričala, da je na prvi dan Uskrsa izlaz sunca sasvim naročit:

— Vidi se jasno na suncu Hrist, kako izlazi iz groba — ili Hrist, kako uzlazi na nebo — ili naprosto križ izlazi iz sunca.

I kad su se omrsili i kad je otac Eudokim otišao, i kada je čitavo kućanstvo pošlo da spava, Olga se uspne u tornjić, u kojem je knjižnica, i sjede uz prozor, da čeka sunce.

I sunce se pojavi jarko, zlatno,

sav se vrt upali, sve ptičice stadoše žagoriti.

Sunce se uzdiglo iznad vrta, upravo je sučelice tornjića — Olgine su oči trepetale.

I Olga ne vidje ništa.

Olga potraži njanju, probudi njanju Fatevnu.

— Što to znači, nisam ništa vidjela na suncu?

— To je bez sumnje zato, što si trenula okom baš u času, kad je trebalo gledati — reče stara njanja — jer, evo što sam ja vidjela: Hrist je izlazio iz groba, Oljuška.

Olga je vjerovala Fatevni.

»Hrist je izlazio iz groba!«

I njena žalost nije bila duga.

Do godine o Uskrsu gledat će širom rastvorenim očima — i vidjet će. Radije će pustiti suze, da joj teku, ne će treptati, ne će zažmiriti — vidjet će sve.

CRNA BAKA.

I.

Olga je slavna vragoljanka ; rekao bi, da ne može jedan čas ostati mirna, mora da rastvori svoja krioca — vikat će, vrtjeti se svuda — nema te sile, da je zaustavi — sav će licej dići na noge.

A onda, zna se ona i rasrditi.

— Kad se ja rasrdim, onda budem kao moje odijelo ! — govorila je Olga već često i prije, nego što je ušla u licej — i pokazala bi, govoreći to, svoje omiljelo crvenilo na flanelastoj opravi s crnim točkama — eto kakva sam !

Profesor, kojega je najvoljela, bio je Jakov Stepanović Teofilaktov, profesor fizike, koji je poučavao zemljipos u četvrtom razredu, — to je navika, koju su imali u Pokidošu: profesor fizike predavao je zemljopis.

I Jakov Stepanović predavao je zemljopis.

U četvrtom je razredu u nastavnoj osnovi Rusija.

Jakov je Stepanović odavao poštovanje glavnim gradovima gubernija, a za ostali dio zemljopisa nije se nikako brinuo — stvar je rješavao jednostavno : pripovijedao bi, što mu se dogodilo, dok je putovao pješice po Rusiji sa svojim prijateljem. I kad god bi o tom govorio, prijatelj bi znao sve, a on ništa. Svaki put, kad god je što imao da protumači, pojavio bi se učeni prijatelj.

Jednom polazeći za nekoga putovanja neprohodnim močvarama, Jakov je Stepanović bio zagazio do koljena u neku baruštinu tako, da nije nikako mogao da se izvuče, a učeni je prijatelj — kao slučajno — iščeznuo, ne zna se kud ; drugi put zapalivši vatru na čistini usred šume, s ništetnim jednim vrškom žigice, zapalili su staru, nepreglednu šumu, a Jakov se Stepanović sam spasao pod nekakav grmić i opet sasvim slučajno.

I sve je bilo tako živo, uvjerljivo, privlačivo.

Je li to bilo radi priča o »učenom prijatelju« ili su podnijeli tužbe na Jakova Stepanovića — treba

da se zabilježi u iskaze, da je Jakov Stepanović išao tako daleko, da je u četvrtom razredu rekao pod satom: Čovjek potječe od majmuna ! — svakako stoji to, da su od nekoga vremena dolazili direktorica i direktor na sat zemljopisa.

Ova provala nije ni najmanje smela Jakova Stepanovića ; pitao je cio sat najgore učenike ; nije pričao ništa i za naredni sat zadao bi istu lekciju. I tako direkcija ode praznih ruku.

Od svih svojih stvari Olga je najvoljela svoj mali globus ; čuvala ga je s kutijicama, za koje je osjećala naročitu ljubav, duboku nježnost, ali Olga nije voljela zemljopisa i kad bi je pitali, vadila bi iz svoga mozga sve, što god je Bog mogao u nj strpati, no glavom bez obzira, srčano.

Jakov je Stepanović odobravao : »Sasvim tačno, sjećajte se toga dobro.«

I ne samo radi toga voljeli su Jakova Stepanovića.

— Uzmi drugog kojeg profesora na primjer, pokušaj mu malo reći, da nisi naučila lekciju, smjesta: jedinicu — ili van iz razreda, a Jakov Stepanović nikad, samo ako mu priznaš potpuno iskreno golu istinu, otvoreno.

I evo razgovora, kakav nije bio rijedak pod zemljopisnim satom.

Jedna učenica nije naučila lekcije.

— Zašto niste naučili ?

— Vozila sam se u saonicama.

— Kamo ste se vozili ?

— Iza Kijevskoga mosta.

— A ! I put je sada dobar ? Već je davno tomu, znate li, što se nisam vozio u saonama ? — Jakov Stepanović se udobno raspriča o tom predmetu : on je velik ljubitelj saonica.

— S kim ste išli ?

— S jednim drugom.

— Dobro, eto, to ja volim : vozili ste se u saonicama — to nije velika nesreća ! Sanjkala se, pa sanjkala se ! Ali kad vam tko dođe pa priča : boljela me glava, boljeli su me zubi — to su smicalice.

Vožnje u saonama — uz to još s drugom — u pokidoškom liceju, gdje paziteljice slijede učenice po ulicama, da i to sazna direktorica, bilo bi neizbježno tri iz vladanja, ili pred vrata.

Pa ako je Jakov Stepanović ugodno zijevao, zijevao je još ugodnije u časovima, za koje se činilo, da su najmanje prikladni za to — na primjer na ispitima, i u nazočnosti direkcije, kada su, reklo bi se, klupe, zidovi, sto, pa i sam pod, drhtali.

Sasušen tako, da se gotovo savio, imao je vrlo plave uvojke sve do ramena ; vrh nosa razdijeljen na dvoje, kao da su mu rasla dva nosa, a jedna usnica. Ako ga gledaš dobro, ako ispituješ, na toj gornjoj usnici ništa ne nalaziš kod Jakova Stepanovića, reklo bi se, nema ništa.

Jakov Stepanović bio je zaljubljen u Fainu Aleksandrovnu Gromovu, učiteljicu pripravnog razreda.

Već odavno su to opazile učenice, to je svima poznato, prepoznato. Očekivale su nestrpljivo rasplet, same su odredile dan svadbe, već su se spremale da korporativno čestitaju, kad li najednom Jakov Stepanović izjavi :

— Danas sam s vama posljednji ili pretposljednji put. Odlazim.

— Kako ? — čitav se razred digne.

— Odlazim.

— Ostajte! — viču. — Ne odlazite, Jakove Stepanoviću !

— Ne, ne mogu — Jakov Stepanović je raskuštrao kosu i podupro obraze s obje šake, tako da mu se ne vide više oči, pa ni nos, na vrhu razdijeljen na dvoje ; samo se još vidi jedina usnica i plava, šiljasta brada.

— Ne mogu ; ima mjesta, gdje čovjek ne može ostati; kad te ne razumiju, kad te zabacuju.

— Ostanite, mi vas razumijemo ! — viču učenice.

Svakomu je jasno : Jakov je Stepanović imao objašnjenje s Fainom Aleksandrovnom i dobio je košaru.

Jakov Stepanović ostaje na svom :

— Ne, ne mogu, odlazim.

— Ne idite, ostanite, ne odlazite ! — urla, muče čitav razred — ili od volje da galami, ili iskreno — ne bi mogao čovjek pravo kazati.

— Oprostite mi, čak ni radi vas ne mogu, oprostite mi !

Gle i otišao je — čitav jedan mjesec nema vijesti. Tek na kraju mjeseca pojavi se sav radostan, i oči mu sjaju.

— Gospođice, ostajem.

I to nije tajna ni za koga, sve su pogodile : dakako da će Jakov Stepanović uzeti Fainu Aleksandrovnu. I mnogo je sati prošlo u razgovoru o tom.

Takav je bio običaj u Jakova Stepanovića : on hoda gore dolje po razredu, — pa ako nađe praznu klupu, sjedne u nju.

Kad Jakov Stepanović sjedne pred Olgu, Olga mu učini psinu : potihano mu uhvati olovkom jednu kosu, namota kosu na olovku i istrgne je.

Nesretni Jakov Stepanović stane se češati, a sutradan — svi su mu uvojci poravnani — oprao je glavu ! — tražio je buhu.

* * *

Profesor, kojega se najviše boje, jest Filimon Petrović Kurapov, profesor povijesti.

Kod njega smicalice i izgovori ne vrijede ništa.

Jednoga dana je jedna učenica pokušala da hini histeričan grč. On ustade sa stolice, i ništa više :

— Ne pretvarajte se, molim vas, idite na svoje mjesto ! — to je sve.

I otišla je.

I kako lijepe jedinice upisuje, debele, s golemim repom — zapremaju čitav pretinac ! — nemoguće je istrugati ih nožićem — ni za što.

Jedna je učenica rekla — iz nepažnje — govoreći o papi Lavu X. :

— Pop Lav X.

— Jedinica.

Jedna je druga rekla, da je u ratu s Turskom mir bio sklopljen u Stjepanu Batoriju.

— Jedinica.

Treća opet, pripovijedajući život Julija Cezara, nije učinila stanke u govoru, gdje je trebalo:

— Usred zavjerenika — tumačila je — videći Bruta, kojega je bio obasipao dobročinstvima, Julije Cezar povika: »I on, Brut, zaogrne se togom i padne mrtav do podnožja Pompejeva kipa«.

— Jedinica.

Kad Filimon Petrović svrši lekciju, sjedne, uredi svoje sijede uvojke i iščezne sasvim u bilježnici za ocjene. Zima podiđe nato sve i nastane takva tišina, da se čuje — ne kako muha leti, nego kako se miče najsitniji infuzorij. U taj strašni čas Olga nadme obraze i bubne o njih šakama.

— I možeš kucati, koliko hoćeš, olovkom o sto — jer bi Filimon Petrović u tom slučaju uvijek udarao o sto svojom olovkom — ne pomaže ništa, ne ćeš pronaći, odakle je potekao taj glas trublje.

* * *

Olga uči dobro, inteligentna je.

U inteligenciji je niko ne bi mogao nadmašiti. Odbijali su od sise njenu mlađu sestru, Lenu — Lena je za tri godine mlađa od Olge. Olga je čula baku, kako svjetuje mami, da namaže vrh grudi medom i gorušicom; nato ona donese Leni krpicu, da otare:

— Inače će ti biti gorko.

Ima mnogo rasuđivanja, pripovijeda jasno — sve čuva u svom pamćenju, lako uči napamet, ali ne poput mašine, diktate piše bez pogreške i rješava bilo kakav zadatak.

Strah i trepet liceja — učiteljica aritmetike, Katerina Fjodorovna, zadovoljna je s Olgom.

Dakle, Katarina Fjodorovna, koja je znala velikodušno dijeliti ne samo jedinice i dvice nego i »opaske« po svom izumu, razumjela se i u iznalaženje zadataka: dadne naprimjer zadatak, koji se ne može riješiti od početka, nego počevši odostraga — pa de riješi!

No Olga umije također naći odgovore počevši odostraga: smiono izbroji ona sva pitanja, koja su postavljena, i eto već je pošla, ne od prvog pitanja, kako je običaj, nego penjući se od najposljednjega prema početku — i u tom je sva mudrost.

Pa ipak je Olga na prelazu iz drugog razreda u treći morala na razredni ispit iz aritmetike.

Evo, kako se to zbilo. Nadzornik je došao i rekao, da se pozove najbolja učenica. Zovnuše Olgu. A Olga nije znala ni probijeliti: bila je pitana dan prije, i razumije se, nije ovaj put ni otvorila knjige ni slušala predavanja. Katarina Fjodorovna upiše joj jedinicu. A na ispitu dala joj je fini primjerčić — ne isti kao drugima — Olga je tražila, tražila, predala svoju zadaću posljednja i nije ništa našla. Zadadoše joj probu. Na probi isti primjer, pa opet d v i c a. Tako te su odredili, da iznova počne ispit. I Olga može da iznosi svoj zadatak, komu hoće, nitko ga ne može da riješi. A primjer je bio naprosto nerješiv: ima takvih zadataka u zbirci primjera.

— Mi imamo naročitih računa da uredimo! — rastumači Katarina Fjodorovna profesoru, koji je asistirao ispitu, te se čudio, da je Olga propala, kad je vidio, da ona zna sve.

* * *

Olga hoće da uči. Od drugoga razreda čvrsto je odlučila, da će učiti i da će mnogo stvari naučiti.

Olgu je bolio vrat i liječila ju je doktorica Schreiber — Olga je morala ići njoj jednom u sedmici — i prvi put joj se vrlo svidjela pločica od mjedi:

LIJEČNICA FRIDA LAZAREVNA SCHREIBER.

I od toga vremena Olga je počela sanjati o tom, da postane liječnica.

A za to — kako joj kažu — treba mnogo učiti.

I ona je čvrsto odlučila, da će učiti i naučiti mnogo.

Samo što je Olga nešto malo smetenjačica, ne zna se vladati: sad prevrne tintarnicu, sad prolije vodu, ili posrne, udari se — i to uvijek na mjestima, gdje

bi druga koja prošla bez štete, a gle — u nje gotova modrica, ili je sebi opalila ruku, ili krvari iz nosa. Reklo bi se, da je zemlja ne podnosi, i svaki dan može se očekivati nova nezgoda. Kad je Olga bila sasvim malena, umalo da nije ostala bogalj za cio svoj život.

Jednoga dana donesoše samovar, položiše ga na taburet i kao slučajno niko se nije nalazio u blagovaoni osim Olge. Ona se približi samovaru i, je li se spotaknula ili se htjela uspeti do njega, samovar se izvrne ravno na nju : noge su joj bile ofurene.

I kad su joj skinuli čarapice, skidoše s njima i kožu.

Nesreća se brzo desi — sreća, da su joj noge ostale čitave !

Ali bilo je tek pola nesreće : moglo je biti i gore.

Olga se neprestano gubila.

Ode li u štenju s kim odraslim : neizostavno ona ili ostaje straga ili se zalijeće naprijed, i konačno se izgubi. Kamo ide ? Ne zna ni sama : kud Bog hoće ili kamo vjetar duva. Opaze, da je nje nestalo, traže je, traže, i na kraju krajeva je nađu svagdje, gdje bi se najmanje nadali, ili u kakvoj guduri, ili u seljačkom dvorištu, ili čak daleko u poljima.

Jednog dana našla se sasvim na kraj sela, blizu kolibe nekoga Židova ; ne znajući puta sjela je na zemlju i počela plakati. Židovi izidoše iz kolibe, stadoše je zvati, pozivati je, neka uniđe — ona ne ide, plače još jače :

— Sasvim ju je mučilo to, što su je Židovi zvali »Ljubaja« — jer je mislila, da svako znade njeno ime.

Taj puta ju je bilo teško naći : stari Židov ju je doveo kući.

A katkad je Olga uspjela da se izgubi čak i u kući : uđe na primjer na prolazu u kakvu udaljenu sobu — kuća je Iljmenjevih starinska, golema, sa devetnaest soba, — pa ne može da izide : vrata su teška, kvake je ne slušaju ; ako je zatvoriti, uspije ih zatvoriti ; ali otvoriti — ne, za to su preteška; i tako se ona kudgod zavuče, pod kakav divan ili pod kakvu postelju i tu ostaje ispružena, plačući, dok je ne nađu.

— Ako se izgubiš na ulici, kaže joj jednoga dana Aleksandar Pavlović, reci samo kojemu prolazniku, da ti je ime Iljmenjev, i odvest će te k meni.

Otada Olga zna svoje prezime i ne boji se više, da će se izgubiti.

»Ako se izgubim, reći ću svoje prezime i odvest će me tati — svatko pozna tatu !« — tako je umovala Olga, i kad se izgubila, nije više plakala, držala je na vrh jezika svoje prezime u pripravi za prvoga, tko naiđe.

Istina je doduše, da je sada, u gradu, nešto malo izliječena od toga, ali prije ju je trebalo držati za ruku i ne puštati od sebe ni za stopu.

* * *

Olga je velika čudakinja.

— Mama, ja se izvrsno sjećam, kako je bilo u tvojim svatovima ! — govorila je često Olga.

Kad joj Natalija Ivanovna razloži, da se toga Olga nikako ne može sjećati, jer nije još ni bila na svijetu i da se rodila tek jedanaest godina iza svadbe, Olga bi počela raspravljati : pozivala se na najmanje potankosti o namještaju sobe, u kojoj je ležala — u povojima — na postelji, na dan svadbe.

I uistinu, Olga je jednog dana ležala baš u toj sobi, na postelji, sasvim točno, u tom nije ništa izmislila — ali onda joj je bilo šest sedmica i Natalija Ivanovna bila ju je uzela sa sobom na neku svadbu na njenom susjednom imanju, pet vrsta od Vatagina.

Olga tvrdi, da se rodila na sedlu i da Natalija Ivanovna nije njena prava majka — da je njena prava majka traži i da će je Olga naći, kad joj bude šesnaest godina i da će naći još jednu družicu — svoju sestru, koju će zvati dakako također Olgom.

— Rodila sam se na sedlu, u poljima, ponavljala bi Olga, i moja me prava majka traži.

Desilo se, da je Natalija Ivanovna išla željeznicom s Olgom i Lenom. Na jednoj stanici zamoliše Olga

i Lena, da mogu otići po vodu. Natalija Ivanovna dopusti, ali odmah zatim zadrža Lenu : Lena bi mogla pasti, neka Olga siđe sama.

To je bilo Olgi vrlo krivo.

— Dakako, znam ja to dobro, to nije moja prava mama, prava mama ne bi me pustila da idem, i ja bih mogla pasti.

I ostadoše bez vode : Olga nije htjela da ide sama.

Olga je jako željela, da Natalija Ivanovna bude baš ona prava mama, koju je imala da nađe, kad joj bude šesnaest godina. I eto zašto je kod kuće, u Vataginu, Olga voljela biti malo bolesna.

Natalija bi Ivanovna tada postala tako dobra prema njoj i voljela bi je više od svih.

— Kao prava mama !

Ako je Olga zdrava, Natalija Ivanovna je voli manje — kaže sebi Olga — ona najvoli Irenu — Irena je šest godina starija od Olge — jedno što je ona najstarija, a drugo što je ona poslušnija, — i ona je uvijek Olgi pokazuje kao primjer.

Olga je čudakinja — i baš smiješna, mora se kazati.

Kakvu je čudnu stvar izmudrila, dok je još bila sasvim malena.

Uobičajila je, da sjedne na pod : sjedne i ostane sjedeći bez glasa. Kušaju je pitati, zašto tako sjedi kao nasađena ? — Ni riječi odgovora, samo uporan pogled i pokuša li je tko uzeti na ruke, — ona ne će, stane vikati.

I gle — kako se poslije saznalo — čitave historije : Olga je opazila, da njanja Fatevna prije spavanja, kad se svuče, pripali komadić svijeće, podvuče glavu kroz vrat svoje košulje i lovi svijećom buhe ; Olga je htjela, da i ona prije spavanja može loviti buhe — ali nije imala buha.

Olga je umovala tako : »Ako sjednem na pod — ako ostanem sasvim mirno sjedeći, doći će buhe na me i imati ću puno buha, moći ću ih loviti.«

U prvo vrijeme je Olga u liceju učila svaki dan sve lekcije, što god su mogle biti zadane, i iz svih predmeta, pa ako ti predmeti i nisu bili na satnici ;

a u torbi je nosila sve svoje knjige i sve teke. Ali sve teke i knjige nisu mogle da stanu zajedno unutra i Olga bi ih turala šakom, te su ubrzo bile zgužvane i poderane.

Počeše Olgu grditi radi nepažnje i učiteljica ruskoga jezika, Natalija Vasiljevna, premda je vrlo voljela Olgu, dala joj je kao trimestarsku ocjenu četiri mjesto pet — radi zgužvanih teka.

Ali šta da se čini ? Očito je trebalo da bude tako — licej je takav.

I Olga nije imala krivo, kad je, saslušavši pripovijedanje svoje starije sestre, Irene, koja je došla iz svoga instituta na ferije u Vatagino, — dok je još tek zamišljala licej — predstavljala sebi licej tako strog, tako točan, baš kao kod učiteljice iz ruskog, te je tumačila ne bez ponosa njanji Fatevni :

— Znaš, njanja, ja ću poći u licej — i kako će to biti u liceju ! Zadat će mi da naučim napamet, čekaj : knjigu ovako debelu — trebat ću sutradan kazati na pamet, pa ako promašiš samo jedno »a« — eto dvica !

Jednoga dana iza ispovijedi, da prođe prije vrijeme — jer nije bilo dopušteno ni jesti, ni piti — vodili su učenice na šetnju.

Olga zamoli dopuštenje, da se svrati u voćarnicu. Imala je svega u svemu jedan rubalj — i taj je rubalj bio određen, da se dade baćuški, kad pođu na pričest. U dućanu kupi ona jabuka i to baš za jedan rubalj, plati i ostade bez pare u džepu. Srećom je prefekta uredila stvar još u pravo vrijeme ! Jabuke biše vraćene u dućan, i rubalj povraćen.

Prvi put što je Olga ostala za Uskrs u gradu, sjela je u prvu klupu licejske kapelice i poslije jutrenje prva pođe baćuški — profesoru iz nauka vjere Aristotelevu — po blagoslov i sve se ispinjala, da ga poljubi u čast Hrista uskrsnuloga. Ali baćuška Aristotelev, smatrajući nepriličnim da izmijeni uskrsni cjelov s licejkama, pa makar i iz nižih razreda, izmače se Olginu cjelovu i pruži joj mjesto svojih ustiju križ. Olga poljubi križ devet puta.

U drugom razredu Olga sebi obrija obrve i uhvati četvorku iz vladanja.

No, pa da nije čudakinja!

II.

Olga je stupila u licej sa devet godina u prvi razred. Htjeli su je metnuti u institut, ali je ona tako jako vikala, da su, htjeli ne htjeli, morali popustiti, kao što su morali popustiti drugom jednom zgodom, kad je sa pet godina sebi uvrtila u glavu, da se ispovjedi. A evo što je bacilo iskru u prah: vodili su Mišu u licej. — Miša je dvije godine stariji od Olge — i Olga je svakako htjela da ga prati.

Olga i njen brat bili su prijatelji: po čitave dane igrali bi se putnika, zajedno bi pod višnjom gradili kolibe od dasaka, zajedno su učili kod istoga profesora Ivana Ilića. Pa da se nema zašto vikati!

Kad je Olga polazila u licej, protrčala je čitavom kućom, čitavim vrtom i dvorištem, i rekla je zbogom svakom kutiću kuće, vrta i dvorišta.

U salonu, u predsoblju, u kabinetu rekla je zbogom portretima; grimiznom portretu s orlovskim očima koji su prozvali »Moćni«, tamnom portretu, tamno crvenom, koji su nazvali »Olujna noć«, ponovnoj i lijepoj Panni od plemena hetmana Gedrojcevih, nježnoj Panni, bijeloj poput morske pjene, od plemena vojvode Gastolisa, svim damama i svima kavalirima — čitavom svom rodu — starim i mladim, u brokatu, u sobolovini sa zlatnim štapom hetmanskim, u baršunu, u svili, napudranima, s licima tako radosnim, tako divno lijepim, s licima tako mračnim i strašnim, — rekla je zbogom djedu u crvenoj uniformi.

U vrtu je Olga rekla zbogom još nedovršenim kolibicama, stajnom dvorištu, jezeru i starim topolama, starim voćkama, starim kruškama, starim akacijama, pod kojima se igrao njezin djed, dok je bio malen, svim sjenicama, naročito »filosofskoj sjenici«, gdje živi jeka, koja ponavlja svoj glas baš kao i ti sam, oranžeriji, kipovima i cvijeću, koje voli: »malim

kutićima u vatri« (žabnjačama), »raščešljanim gospodicama«, katarinčicama, dvostrukim sljezovima, ružama.

U staji je rekla zbogom konjima, govedu, u krletki pticama, u drvarnici drvima, a tamo, gdje je voljela večerom sjedjeti pod drvetom u spremnici i sjenari — strojevima i ekipažama: dog-cartu, landanu, kocima s klupama, »tapeculu« (dvokolici sa dva mjesta), lovskim kolima u kojima se sjedi jahaćke, i starim kolima, u koja je moglo stati dvadesetero ljudi — bacila je pogled prema krovu suše, na kojemu je roda na jednoj nozi bdila nad Olginom srećom, i rekla je zbogom i rodi; Kado joj se približio, pa je rekla zbogom i Kadu, rumenom lovačkom psu, i svima psima čuvarima, crnim i bijelim.

— Zbogom, — govorila je Olga zadihana — vaša Olga odlazi u licej.

I činilo joj se, da svi odgovaraju:

— Zbogom, Olga, vrati se brzo.

— Vratit ću se, vratit ću se kao licejka, u kestenjastoj opravi i crnoj pregači.

Otvori vrata, pohiti u crkvu, u groblje, do groba bakina, a iz groblja se vratila preko polja jagoda, — na gumnu — velika kola puna žita približavala su se odande polagano, osovine su cvilile, — uzela je pune šake žita, stala usred dvorišta, sučelice kući s bijelim tornjićima, pogledala u daljinu, uokolo oko sebe te bacila zrnje vrlo visoko — a ono se, pozlaćeno zapadnim suncem kao zlatne pčelice uspelo visoko prema nebu i palo natrag na Olgu kao plava kiša.

I činilo se, kao da se i sama peć i zidovi klanjaju, Olgi!

— Zbogom, Olga, vrati se brzo.

* * *

Olga je čvrsta, visoka djevojčica; ima rumene obraze, svijetlo kestenjastu pletenicu i široke, crne obrve, kao da su naslikane. Prvi dan u liceju nisu joj dali počinka, doticali su joj se obraza, štipali je, vukli; ali čitava njena pažnja bila je zaokupljena vješalicama

za kabanice — toliko ih je bilo u hodniku i tako je to bilo divno povući rukama po njima, s jednoga kraja na drugi, kao po kolčićima.

Praskovja Ivanovna Pjenkina, direktorica penzionata, u koji su metnuli Olgu, zamrazila je naprotiv Olgu već od prvoga dana.

Mršava, zelena, glatko počešljane kose, sva kao zastarjela, direktorica je neprestano grdila Olgu.

Olga je već rano naučila lekcije i nije bilo šta da se brine oko nje, ali kad god bi Olga pošla u dvoranu za učenje, gdje su radile druge djevojčice, direktorica bi je potjerala :

— Odlazi, kravo !

Ili bi je pozvala svomu stolu i stala je ispitivati : čim vi sebi perete zube — zašto su tako bijeli, — a kad bi joj Olga odgovorila, da ih ne pere, potjerala bi je :

— Odlazi, kravo !

Olga je bila uvrijeđena, što je tako zove, i nije voljela Praskovju Ivanovnu.

Olga je živo osjećala svaku uvredu.

Jednoga su dana u Vataginu Olga i njena starija sestra Irena s upraviteljem pošle šetati u šumu. Uz put je trebalo preći preko plota. Irena je to brzo obavila ; Olga — tada još sasvim malena — radila je i nogama i rukama, da se popne, ali uzalud.

— Takav crvić ! I to hoće da se penje ! — reče upravitelj smijući se, i uzevši je u naramak prenese je na drugu stranu.

To je eto povrijedilo Olgu, da je plakala čitavu sedmicu dana, a da nije htjela ni za što na svijetu kazati, zašto plače.

Ali kasnije, kad bi Olga bila uvrijeđena, pokazala bi to na sasvim drugi način nego šutljivim suzama.

Nije više ni imala šutljivih suza ; nastojala je jednostavno, da izbjegava Praskovju Ivanovnu. Bilo je u pensionatu mnogo zanimljivih stvari, pa je čovjek konačno i zaboravljao uvrede.

Subotom oko deset sati, kada bi se učenice svlačile, da idu u postelju, Praskovja Ivanovna Pjenkina okupljala je uzvanike.

Uzvanici su bili sve ljudi, koji su bili s njom u bližim odnosima, naročito profesori, učiteljice, prefektica ženskoga liceja u Pokidošu. Svi bi zauzeli mjesta u dvorani, koje su jedna vrata vodila u spavaonicu učenika nižih razreda.

A Olgina postelja bila je baš uz ta vrata i Olga ne bi subotom zaspala prije, nego što bi se razišli uzvanici, i činilo joj se uvijek, da su tako brojni, tako zbijeni, da ne bi ni igla na tle pala.

Među uzvanicima bio je i dragi Jakov Stepanović Teofilaktov, profesor fizike i geografije, s dvostrukim nosom i jednom usnom, i pričao bi s istim zanosom kao i u razredu svoja putovanja po Rusiji s učenim prijateljem ; najstrašniji od svih profesor povijesti, Filimon Petrović Kurapov — Ljumo, koji je nepromjenljivo govorio pozdravljajući dame : »Osobita mi je čast, vrlo sam dirnut !« na isti način kao i prodavači iz elegantnih dućana u Pokidošu : »Izvolite, molim !« I strah i trepet liceja, Katarina Fjodorovna, koja zadaje zadatke, koji se riješavaju odotraga i koja upisuje »opaske«, i tri prefektice : Marija Petrovna, Marija Dimitrijevna, Marija Ferentjevna — suhe i zelene, koje su pomalo ličile i na direktoricu liceja Mariju Ivanovnu i na direktoricu pensionata Praskovju Ivanovnu, premda nije u njihovim razgovorima nikada bilo govora o kakvu srodstvu među njima — pa onda baćuška Aristotelov, profesor vjere, o kojemu se govorilo, da je nakon pronalaska svetih moći u Pokidošu sagradio sebi kuću na relikvijama — kao što se govorilo o nekom zubaru, poznatom u Pokidošu, da je sagradio kuću na zubima pokidoškim.

Katkad bi došao i jedan drugi baćuška, Svobodin — koji je nastavljao vjeru u višim razredima. U liceju su mnogo voljeli toga svećenika, a u gradu ga nisu drukčije zvali nego »mukotrpni Job«.

Iste zime umrli su i žena i sin toga baćuške od nagle groznice, a u proljeće mu se utopila kćerka. I

u toj je prilici došlo do užasne zabune : u bunilu nije se pravo ni znalo, tko se utopio — popove obje kćerke su se kupale i dok su ih po rijeci tražili, da ih izvuku, netko otrči baćuški i kaže mu, da mu se starija kćerka, Katja, utopila ; bila je u istom razredu s Olgom. Malo kasnije vrati se Katja kući, doduše neobično obučena : imala je na sebi tek košulju i šešir, ali otac nije na to gledao, nego je bio sav veseo, kao da je uskrsnula od mrtvih ; on je mislio, da se nitko nije utopio, da su se ljudi prevarili ; ali su međutim izvadili mlađu kćerku i donijeli je kući već mrtvu. Olga je bila na sprovodu i gle užasno nešto je vidjela : baćuška nije mogao više hodati — vukao se četveronožice iza lijesa za čitava sprovoda od kuće do crkve, a od crkve je do samoga groblja puzao.

Baćuška Svobodin ima vrlo tih glas, i ne čuje se ; — a što se tiče glasa onoga medvjeda, Filimona Petrovića, profesora povijesti, to nije ni glas, to je kotao.

Najugledniji i najtraženiji gost, ali i najrjeđi, bio je profesor književnosti Pavao Nikolajević Solovjev. Ako su voljeli Jakova Stepanovića, bojali se Filimona Petrovića, ali Pavla Nikolajevića su poštivali, i poštivale su ga ne samo one najveće, koje je učio literaturu, nego i male — poradi ugleda.

Pavao Nikolajević bio je tako malen, da bi od samoga Jakova Stepanovića mogao načiniti trojicu takvih ; uz to tako nježan — nije čak imao ni izgled profesora, nije se drukčije ni obraćao učenicama nego zovući ih »gospođica ta i ta« — zlatne naočale, brazgotinu na vrh nosa, brkove, šiljastu bradicu — nikada nije nastojao, da koga uhvati u pogrešci, nije prijavljivao nikoga i najgora mu se zlovolja odražavala ovom opaskom :

— Uistinu, gospođice, vi pišete rasprave kao kuharice.

Ali da je koja od zadaća, koja je izazvala takvu opasku Pavla Nikolajevića, zapala u ruke Filimonu Petroviću, šta bi bio načinio na njegovu mjestu Filimon Petrović ?

Evo na primjer zadaće Nadje Voroljove, sedmoškolke : Kako se izražava ljubav među drugaricama ?

»Ako ih tko rastavi, prijatelji obično umru ili polude. To se zbiva kod prijatelja, koji su mladi i uz to različita spola. To se naziva sklonost. Ako potraje, zove se ljubav. — Svršetak.«

Kod Filimona Petrovića bi to bio očito svršetak svega — definitivna jedinica, i to ne za jedan, nego za četiri trimestra s repom ovako dugim !

Pavao Nikolajević nikako nije znao za takve repove. Upisao bi vam tricu sa tri »minusa«, a pored minusa točku, ali tako fino, da je naredni put on sam to držao za peticu.

Samo kad bi Pavao Nikolajević učestvovao kod tih večeri, ispunio bi se penzionat cvrkutanjem : cvrkutali su oko njega, klanjali mu se kao kumiru, pa čak su i tri prefekte — tri suhe i zelene — i Praskovja Ivanovna i sama, cvrkutale. Otkud su samo našle takve glasove: ljupke, takve glasove, da se takva šta nije čulo ni za vrijeme ferija, ni u dvoranama za studij, ni u liceju — zna se, kakav se glas obično čuje u razredu : hripav iz dna duše, sa škrgutanjem — a čuj ti sad ovoga ovdje !

* * *

Samovar bi otvorio sjednicu, pio bi se čaj, brbljalo bi se, nato bi se igrale karte, a onda bi se šetali dvoje po dvoje po dvorani, ili bi se trčalo iz kuta u kut — to je bar sve, što je Olga iza vrata sebi predstavljala.

I uistinu bi se iza drugog ili trećeg samovara, iza zakusaka, plesalo i igralo na zaloge i »Što nosi pošta ?« Kad bi došao Pavao Nikolajević, čitav bi se program izmijenio : Pavao Nikolajević pjevao bi romance.

Iza vrata u spavaonici učenica čulo se pjevanje jasno, ali čuti pjevanje — to nije bilo licejkama dosta. — Šta je pjevanje ! — Gledati Pavla Nikolajevića kako pjeva, to su one htjele !

Jedne se subote pronio glas, da će Pavao Nikolajević nesumnjivo pribivati čajanki. I bi odlučeno, da se ne će spavati, pa makar i cijelu noć, nego da će

čekati zgodan čas i da će, kad se bude pjevalo, odškrinuti vrata dvorane.

Olgina je postelja pružala najpovoljniju situaciju za opažanje, i kad se oglasila muzika, Olga, stojeći na svojoj postelji i oduprijevši se rukama o vrata, potisne ova sasvim tiho — vrata se otškrinuše i pukotina se srećom rastvori baš naprama Pavlu Nikolajeviću.

Pavao Nikolajević držao je jednom rukom svesku s notama, a drugom popravljao ovratnik — pripravljao se da počne.

I u času, kad je Pavao Nikolajević zapjevao:

Pod mirisavom granom bazge
nad snenom rijekom sjeđah s njom...

stadoše se tako jako odostraga naslanjati na Olgu, pritiskati je, turati je, da je njene ruke, oduprte o vrata, nisu više održale, — vrata se širom rastvoriše i Olga uleti u dvoranu.

Kakva uzbuna! Praskovja Ivanovna i tri prefekte — Marija Petrovna, Marija Dimitrijevna, Marija Ferentjovna — skameniše se na taj udarac i za neko vrijeme — srećom! — izgubiše glas: jer Olga je uletjela u dvoranu samo u košulji — kakva sramota!

Olga je dobila oštar ukor.

* * *

Prve svoje licejske godine bila je Olga u penzionatu kod Praskovje Ivanovne Pjenkine.

Najsretniji dani te godine i drugih licejskih godina bili su za Olgu oni, kada bi joj došao u pohode otac: Aleksandar Pavlović bi došao u Pokidoš na izbore.

Tih bi dana u jutro prije škole — tek što je ostavila postelju — opazila Olga kočiju, kako se zaustavlja, kapu s jasnomodrim obrubom i vojničku kabanicu svoga oca — ona ostavi sve, sve svoje knjige i pojuri njemu ususret. Poljubi ga, ne da mu da se otkine, stišće ga svojim malim ručicama još toplim od sna — tako radosna, plakala bi od radosti!

On joj donosi košaru od kuće: u košari piletina, medenjaci, slatkiši, slatko od voća.

— Moja mačkice — reći će on — gle kako si velika — ti i ne rasteš godinama, nego satima — i nasmiješit će se.

I Olga se osjeti još radosnijom; ne zna, šta da radi: da priča, priča, ili da pogleda u košaru, šta to sve ima unutra.

Nešto prije polaska na ljetne ferije došla je Natalija Ivanovna iz Vatagina i bila je vrlo nezadovoljna s načinom, kako je penzionat bio vođen — trebalo je sasvim ošišati Olginu kosu — tako je to bilo posvuda prljavo i loše njegovano.

* * *

Naredne godine ne dadoše više Olgu u penzionat, povjeriše je poznanicima u Bersenjevima.

Bersenjevi su bili stara porodica pokidoška i neko je vrijeme sam Bersenjev vršio vrlo znamenite službe, ali iza toga je napustio državnu službu. Sonja Bersenjeva bila je u istom razredu s Olgom i povrh toga su imale muzičke sate kod iste učiteljice, i Olga je mnogo željela, da živi kod svoje prijateljice.

Ako i nije sve baš najbolje išlo u penzionatu Pjenkive, Olga bi se ipak — uz uslov, da Praskovja Ivanovna postane nešto blaža — Olga bi se, vjerujte, bila tamo i priviknula — kod Bersenjevih naprotiv sve je bilo dobro, osim što se čovjek tu neprijatno osjeća.

Sam Bersenjev — Sonjin otac — bio je čudan čovjek i kuća Bersenjevih nije ličila drugim kućama.

O toj su se kući pronosili glasovi po gradu — bila je to nečista kuća, i tek što bi je tko kupio, već bi neko umro u porodici novih posjednika. Takve se kuće brzo prazne i idu iz ruku u ruku, na korist prvoga kupca, koji se nađe. Bersenjevi su vrlo jetfino kupili tu kuću.

Porodica Bersenjevih sastojala se od oca i dvije kćerke: starija, Nalja, već odrasla, igrala je ulogu kućedomaćice; mlađa, Sonja, išla je u licej. Bio je još jedan sin i jedna kćerka, no ti su živjeli u Petrogradu.

Bersenjevo čudaštvo bilo je u tom, da je on iza smrti svoje žene prestao upravljati riječ svojoj djeci, dok je s drugima stranima, pa i s Olgom, razgovarao, čak se i šalio.

Nalja i Sonja, koje su u ostalom vanjštinom mnogo ličile na oca, bile su na to naviknule i poprimile su u kući naročita sredstva izražavanja.

Tako, kad bi Sonji došla želja da dade večernju zabavu, potražila bi oca i zamolila dopuštenje, da smije pozvati svoje prijateljice, te bi se, i ne čekajući odgovora, vratila u svoju sobu. Ako bi sutradan našla na klaviru slatkiša, voća, zakusaka — bio je to znak, da otac dopušta.

Za ručkom i čajem sjedio bi on, ne samo kao da njih nema za stolom, nego i kao da one uopće nisu ni postojale, ali ako bi međutim sestre u svom razgovoru slučajno izrazile kakvu želju, on bi je odmah ispunio. Jednoga dana, brbljajući za vrijeme čaja s Olgom o opravama, Sonja izjavi, da sanja o nekom vrlo toplom kestenjastom jerseyu, koji će svakako kupiti, čim imadne novaca — sutradan je već kestenjasti jersey bio na klaviru.

Kad se starija Nalja odlučila da se uda i zamolila u oca blagoslov, nije on u taj čas rekao ništa, zadovoljio se tek tim, da je malo otpuhnuo — a u jutro su na klaviru bile dvije ikone, svijeće i novaca.

Olga je gledala razrogačenim očima čudnovato sporazumijevanje očevo s djecom, ali poslije se s tim pomiri i nije više na to ni pazila ; ali na ono, što se zbivalo u kući, na to nije mogla Olga da ne pazi.

Daske staroga parketa — ne sve, nego neke, grupirane na svoj način, pucale bi čudnovatio, čak i po danu i to praskanje bi čovjeku prožimalo dušu do dna, a na klaviru, ako bi ga zaboravili zatvoriti preko noći, netko bi igrao tiho, tiho! — i slušajući ga, kako tiho igra, čovjek bi postao žalostan, žalostan — ne bi znao više, kud da se djene od tuge, više nisi mogao zaspati.

Olga i Sonja bi prije spavanja načinile znak križa nad svakim zrcalom i sve bi ih prekrili : bilo je nešto

neugodno u zrcalima, kao neko preobilje svijetla, i to je dakako zadavalo strah.

Olga nije provela više od nekoliko mjeseci u toj nečistoj kući, u toj čudnoj i dobroj porodici. Sin i kćer Bersenevljeva, koji su živjeli u Petrogradu, umriješe nenadano i kuća bi smjesta prodana u bescjenje.

Natalija Ivanovna s mlađom kćerkom Lenom dođe iz Pokidoša, najmi stan i Olga provede mjesec dana sa svojom majkom. Ali Natalija Ivanovna bi vrlo brzo prisiljena, da se vrati u Vatagino i Olga se nastani u penzionatu, koji su vodile dvije Njemice : Paulina Vikentijevna i Rozalija Vikentijevna Linde.

II.

Penzionat Linde je uzor penzionata, Paulina Vikentijevna i Rozalija Vikentijevna vrlo su časne dame.

Paulina Vikentijevna je udata, Rozalija je Vikentijevna stara gospođica. Obje imaju jedno zajedničko lice, obje malene, nešto pogurene s neobično dugim nosom i neobično malim i djetinjim usnama, obje pune bora sitnih, kao niti paučine, sasvim sitnih bora, počešljane, a na glavi crne čipke. Jedina je razlika između njih, što Paulina Vikentijevna, bar izdaleka ima neko pravo da nosi na glavi čipke kao gospođa, dok ih Rozalija Vikentijevna nosi — a kaže se, da ih nosi već četrdeset godina — samo uslijed dubokog nesporazumljenja.

Paulina Vikentijevna ima tri sina i sva trojica su neobično visoka rasta — dosižu upravo do stropa : dvojica starijih, jedan liječnik, a drugi student, živjeli su u Petrogradu i dolazili su svojoj majci u Pokidoš tek u pohode ; najmlađi je bio činovnik u gubernijskom uredu i živio je kod svoje majke, u penzionatu.

Licejke su voljele doskora i studenta : u slučaju nesporazumljenja oni su uvijek posredovali. Ali najmlađega, namještenika u uredu, nisu voljele i zvale su ga špijunom. Namještenik bi prijavljivao svojoj majci i svojoj tetki, kad bi n. pr. koju penzionistkinju

dopratio izvana kakav gimnazijalac, i premda bi se penzionistkinje izvlačile, da to nije njih dopratio gimnazijalac, nego lakej sa srebrnim pucetima, ipak je to zadavalo neugodnosti.

Paulina bi Vikentijevna izjavljivala — više nego jednom, a više i nego dva puta:

— Ja sam bila ljepušna, ali Rozalija Vikentijevna bila je naprosto ljepota.

— Ne, ja sam bila ljepušna, a Paulina Vikentijevna je bila naprosto ljepota — nije propuštala Rozalija Vikentijevna da odgovori.

Paulina Vikentijevna nije na to htjela pristati, slijedila bi raspra, i čitav bi penzionat umirao od smijeha.

Naročito za stolom bi se Paulina Vikentijevna i Rozalija Vikentijevna razbrbljale i tada bi obilato pričale svoje uspomene.

— Jednoga smo dana bile na balu, Rozalija Vikentijevna i ja — pričala je Paulina Vikentijevna — i kako smo zakasnile, a plesači nas čekali, htjeli su nam se osvetiti i nitko nas nije angažovao; nato smo mi stale plesati zajedno. To je bilo tako lijepo, da su svi plesači ostavili svoje dame i došli po nas.

— Oh to je bilo tako dražesno, tako dražesno, Bože moj, kako je to bilo dražesno! — ponavljale bi u koru Njemice.

Netko je raširio glas, da Paulina Vikentijevna i Rozalija Vikentijevna nose donje suknje od kaučuka.

Brbljalo se o tom beskrajno, no nadasve postavljala se pitanja: šta bi to moglo biti, te kaučukaste suknje — je li to bilo tako kao galoše ili kao lopte? Sve bi bile voljele vidjeti te donje suknje, ali kako bi se moglo tomu nadati, kad se Njemice ne samo nisu nikad u njima pokazivale, nego se čak nikad nisu pojavljivale pred penzionatkinjama bez čipkastih kapica. — Njemice su mnogo zabrinute za svoju vanjštinu, Njemice vole red.

No gle jednoga dana liježući penzionatkinje digoše buku. Paulina Vikentijevna i Rozalija Vikentijevna ne znajući, šta je, poremetiše svoj običajni red i srnuše u spavaonicu a da se nisu ni obukle — a onda

— svaka je od njih nosila — sve se učenice uvjeriše, čak i one, koje nisu ni gledale, — donju suknju baš sasvim od kaučuka.

— Ta glete — čak i plesale su u tim kaučukastim suknjama! — poviče Olga u zanesenju.

— Ah! to je bilo tako dražesno, tako dražesno, Bože moj, kako je to bilo dražesno! — riječi Njemicâ bile su svima u pameti i čitav penzionat provede besnenu noć umirući od smijeha.

Tri puta u godini izlazio bi u Pokidoš pastor, i tada bi se Paulina Vikentijevna i Rozalija Vikentijevna izgubile iz penzionata. Netko reče, da su kod pastorove službe Božje Njemice pjevale.

I to se učini još smješnijim od kaučukastih sukanja; to se učinilo, kao nešto tako smiješno, tako nemogućno, kao kad bi se baćuška Aristoteles preobukao u oficira.

Njemice su bile malešne, suhe, nešto grbave, s dugim nosovima i nisu uistinu ni po čemu ličile na pjevačice; a baćuška je imao trbušinu kao golemu blagajnu, usne kao stare cokule od kore, nos poput čizme, i govoreći na svoj bi način stisnuo usne, da mu se ne bi vidio nijedan zub — savršen oficir.

I to se smijalo u liceju pod satom, smijalo se u penzionatu, pod učenjem i na šetnji i u crkvi, samo tako, odjednom, bez soka i smoka, samo na pomisao o Njemicama, kako će da zapjevaju, i o baćuški u oficirskoj uniformi.

Kod Njemica je život bio slobodan. Moglo se izići šetati na ulicu bez pratnje i u svako vrijeme dana.

Jedna bi od penzionatkinja izišla i pozvonila na vratima; druga koja izjavila bi na to Paulini Vikentijevni ili Rozaliji Vikentijevni, da je sobarica došla po nju — i pustili bi je. Na taj bi se način učenice išle šetati u neobičajno vrijeme, a i te bi ih šetnje dovodile do vrhunca sreće.

Kod Njemica bilo je slobodno i veselo — bilo je sasvim dobro; samo što hrana nije bila obilata, često bi penzionatkinje krale iz ormara crni kruh, kod čaja bi suhu žemičku proždirale s takvim zanosom,

da su čeljusti pucketale. No šta za to? Penzionat nije roditeljska kuća.

— Žvači žemičku savjesno i jedući je zamišljaj, da na njoj ima sira — a kad je pojedeš, misli, da je to bio rahat-lokum — poučavala je izgladnjelu Olgu princesa Šah-Bulatova, šestoškolka.

I Olga je poslušala: žvakala je iz svih sila i gutajući nastojala da sebi predoči sir i kad je pojela žemičku, zamišljala je, da je pojela rahat-lokum.

I koristila se tom poukom.

Njemice su bile vrlo uljudne prema Olgi, ali su bile uvjerene, da Olgine obrve nisu bile prave — nikako ne — i upozoravale su je, da ih prestane bojiti. Olga bi pljunula na prst, prošla bi prstom preko obrva i prst bi ostao čist — no ipak Njemice nisu vjerovale.

* * *

Olgu su privlačile velike djevojke i uvijek bi šalabazala po dvorani, gdje su radile najstarije penzionatkinje.

Dvije šestoškolke svidjele su se već od prve godine Olgi: Vjera Saharova i princesa Šah-Bulatova.

Vjera Saharova je visoka, zdrava, ali tako blijeda — sasvim kao od bijeloga mramora, velike crne oči i crna kosa s vrpcama, — Olga ju je nazivala »Lijepa«.

Princesa Šah-Bulatova je ružičasta, ima crne obrve sa zlatnom počešljanom kosom, velike jasnomodre oči i neobično duge trepavice, sva je sitna — Olga ju je zvala »Ljepotica«.

Za svojih prvih dana u liceju, kad bi susrela malu princesu, Olga bi joj se nasmiješila, slala bi joj cjelove, a jednom ju je i upitala, kako se zove, no princesa nije odgovorila; mjesto nje je Vjera Saharova odgovorila, da je zovu kneginjicom Marijom Aleksandrovnom.

— Marija Aleksandrovna kneginjica Šah-Bulatova — ponovi Olga odmah i zapisa svojim prstićem na zahukanom staklu:

Jedne večeri, vraćajući se u penzionat nakon večernje, Olga susrete nekog hodočasnika. Hodočasnik zaustavi Olgu i dade joj bijel i okrugao kamenčić »suzu Bogorodičinu« i molitvu »San Bogorodičin«.

— Ako napišeš pod molitvu kakvu želju — reče hodočasnik, — pa ako budeš uvijek nosila na sebi tu molitvu, želja će ti se ispuniti.

Na veče je Olga u penzionatu — to je još bilo kod Praskovje Ivanovne Pjenkine — prepisala molitvu s modrim papirom za kopiranje, i učinila je tako zato, što po njenoj misli modro ima sasvim naročito značenje. Toj modroj molitvi, »Snu Bogorodičinu«, doda ona modrim slovima svoju želju:

»Gospode, daj da budem slična princesi Šah-Bulatovoj!«

I dodajući tu želju, zamislila je sebi Vjeru Saharovu — Lijepu, i princesu Šah-Bulatovu — Ljepoticu, i uz to, i bez namjere, spontano, pomisli i na najumniju — svoju prvu učiteljicu Sofiju Eudokimovnu, kćerku vataginskoga baćuške, oca Eudokima. Nato ušije molitvu u vrećicu, metne je oko vrata i stade čekati, šta će se zbiti.

Čitava sedmica prođe. U subotu upita Olga jednu od drugarica, da li ne opaža na njoj kakvu promjenu.

— Ne — reče ona — ne opažam nikakve promjene.

— Ni u čemu?

— Ta ne, sasvim si ista.

»Vjera Saharova je lijepa — pomisli Olga, princesa Šah-Bulatova je ljepotica, pa nek im bude!« i skine vrećicu s molitvom sa sebe.

Vjera Saharova i princesa Šah-Bulatova bile su najbuntovnije u penzionatu — da očajaš radi njih. Nedjeljom bi uvijek dolazili k njima gimnazijalci. I premda se općenito znalo, da je princesa iz Moskve — gdje su joj živjeli otac i majka — i da nije imala u Pokidošu nikoga svoga osim stare bake, uza sve to su se pojavljivala tobožnja braća te gospođice, koja bi se viđala po cio dan u govornici, dok ih nisu Njemice istjerale, i to uz pomoć »marša ruskih dobrovolja-

ca«. U govornici bio je klavir — onamo bi poslali jednu od malih učenica, ona bi imala da svira taj »Marš ruskih dobrovoljaca« i nato bi se, razumije se, gimnazijalci vratili kući.

— Slušajte — reče jednoga dana Paulina Vikentijevna princesi Šah-Bulatovoj, kad su već sumnje odnijele pobjedu nad dobrohotnošću, povjerenjem i delikatnošću Njemica — vaš je brat sad plav, sad smeđ, a sad opet kestenjast?

— To je sasvim jednostavno — bubne princesa — jutrom je kestenjast, u podne plav, a na veče smeđ.

To se nije uvijek tako jednostavno svršavalo. Bilo je slučajeva, kada se stvar nije dala urediti bez posredovanja starijih sinova Pauline Vikentijevne — doktora ili studenta. Samo što doktor i studenat, uza sve njihove dobre namjere, ne bijahu nego nespretni medvjedi.

Je li to bilo na prijavu mlađega sina — namještenika iz kancelarije, ili na temelju njenih vlastitih opažanja — bilo je prije na prijavu, Paulina Vikentijevna nakon »Marša ruskih dobrovoljaca« pozva Vjeru Saharovu, te joj podijeli oštar ukor zabranjujući joj ubuduće pohode gimnazijalca, njezina tobožnjeg brata, koji je upravo bio otišao, budući da on uopće nije njen brat.

Vjera Saharova skoči uvis, stade se pravdati, Paulina Vikentijevna se ne suzdrža — razbjesni se. Vika se podiže. I Vjera Saharova morade priznati i popustiti.

Na njihovu viku dotrči doktor, ali bez sumnje on nije bio sve čuo, te uze posredovati.

— Vjerujte joj — reče on svojoj majci — jamčim, da joj je to uistinu brat, ja sam na svoje oči vidio, kako su se poljubili, kad su se rastajali.

I sad se opet podiže vika oko toga poljupca.

Na šetnji Vjera Saharova i princesa Šah-Bulatova idu zajedno, obje sasvim na kraju povorke, a iza njih dolazi još čitav red gimnazijalaca. Zabranjeno je đacima brbljati za šetnje, ali Vjera Saharova to uvijek čini. Kušali su je opominjati, ali ona ne sluša. I tako joj zabraniše šetnju, ostavivši je u penzionatu.

Ali tad izbi sav bijes te bezumne licejke, bijele poput bijelog mramora: trčala je kao luda po cijeloj kući, razbijajući sve, što bi joj došlo u ruke, lupajući vratima i bacajući Njemicama u lice sve prostačke riječi, što god ih ima.

Kako Njemice nisu na ruskom jeziku znale svih riječi, služila se ona ne samo riječima zabranjenim od cenzure, nego čak i drugima, koje se ne bi ni mogle štampati: i što dalje, to je gore bivalo, to je prostija postajala.

Da su sve te proste riječi pale na Njemice, ne bi od nesretnica preostalo više nego jedna kaša.

Nemogućna, kakva je bila, Vjera se Saharova voljela zabavljati nagoneći u očaj najmlađe penzionatkinje; uzme knjigu jednoj od njih ispred nosa, ili joj je sakrije sasvim tajno — a ona traži svuda, hoće da uči svoju lekciju — ne — zahtijeva, da joj se vrati, ne — ni pod koju cijenu ne će joj je vratiti — i tek u jutro, na polasku u školu, turne joj knjigu sasvim tiho u torbu.

A Vjera Saharova i princesa Šah-Bulatova voljele su Olgu; nikad je nisu tjerale iz svoje sobe. Olga im je govorila »vi«, a one njoj »ti«, a katkad bi je zvali »sovicom« radi sivih očiju.

Sve su znale u penzionatu, da je Olga vrlo nadarena i da je prva. Znajući živahnost Olgina duha, Vjera Saharova i princesa Šah-Bulatova podvrgavale bi je ispitu iz ruske gramatike, tako da su joj postavljale pitanja, na koja bi pravilan odgovor bio hoćeš, ne ćeš, jedna od onih riječi, koje se ne štampaju i koje bi sama Vjera Saharova upotrebljavala, kad bi se rasrdila.

I Olga bi se smiješila gledajući »lijepu«, žestoku i bijelu poput bijelog mramora, i »ljepoticu«, neobuzdanu zlatnu princesu, i osjećala se radosnom.

IV.

U penzionatu, između svojih vršnjakinja, Olga se približila svojoj saučenici Marini Zavjetnovskoj.

Po vanjštini je Marina živa opreka Olgi: ona je malena, bljeđahna i slabunjava, ali ima u njoj nešto

probuđeno, kao i u Olgi. Trčale bi zajedno po velikoj dvorani poslije nauka, zajedno bi priređivale različite psine u liceju i u penzionatu i jednom, kad su na plesnom satu bile vis-a-vis, zagrliše se i poljubiše, i taj im je poljubac privrijedio zajedničku kazan; a što se tiče učiteljice ženskih ručnih radova, koja je ujedno bila prefekta, — perfektu su nazivali »guskom« — ona nije voljela ni Olge ni Marine i izražavala se o njima na kratak i jasnovit način:

— Dva eksemplara.

I baš ta ista Guska slijedila bi učenice po ulicama, i bilo je rijetko, da se ne bi namjerila na Olgu i Marinu, kada bi ove izišle potajno iz penzionata na šetnju.

— Kamo idete? govorila bi Guska zaustavivši ih.

— Kupiti teku.

— Kad ideš kupiti teku — učila bi ih Guska u ime opomene — to mora da je napisano na licu: treba ići brzim, odlučnim korakom.

S Marinom Zavjetnovskom bila je lična prijateljica, ali osim nje Olga je imala za prijateljice čitav svoj razred, premda joj je tetka Marija Petrovna Volska naznačila izvjesni broj penzionatkinja, s kojima se ne bi smjela družiti, jer joj nisu bile ravne.

— Sada to nema nikakva značenja — slušala bi Olga, kako tetka govori Nataliji Ivanovni u Vataginu i u Pokidošu — ali kad bude velika, ima kuća, koje Olga ne može dolično pohoditi, čekaj, pa makar to bili Rogačevi — gđa Rogačeva živi s prokuratorom — ili Saharovi — oni drže hotel!

I bilo je nekoliko učenica, koje Olga nije smjela pohoditi. Ali upravo baš tima željela je ona ići: zamolila bi od Njemica dopuštenje, da smije izići radi dopuštenih pohoda, a išla bi u istinu baš zabranjenima.

Među onima, koje je zabranila tetka, bila je i Marina Zavjetnovska, jer je njen otac, glumac neke putne družine, igrao već dvije godine u gradskom kazalištu u Pokidošu.

Grad Pokidoš, opjevan od nekoga mjesnoga pjesnika, koji iz čednosti želi da sačuva svoju anonimnost, u neku je ruku patrijarha ruskih gradova — kolijevka Rusije:

Pokidoš — to grad je drevni
Podignut na rijeci Smurgi,
Uz to s otmjenom je lukom...

U Pokidošu — gdje je načelnik, prilikom otkrivanja spomenika nekom slavnom ruskom piscu, u svom govoru stanovnicima pokidoškim izjavio, da spomenik vrijedi toliko i toliko teških novaca, te da ga poradi toga treba paziti kao svetinju, i gdje je na ulici pazitelj razgonio radoznale, koji su promatrali spomenik, govoreći: »Naprijed, nema tu šta da se gleda!« — gdje je neki ekscentrični guverner podigao samomu sebi mramorni obelisk pred stolnom crkvom i na njemu nabrojio sve usluge, što ih je učinio guberniji, a sa strane dao ispisati na jednoj pločici: »Zabranjeno je bacati ljuštice od suncokretova sjemenja i drugoga voća«, — gdje je šef policije za neke pomrčine izdao oglas pučanstvu, da nema uzalud gledati uvis, u slučaju da bi nebo bilo oblačno; — gdje su nekada uhvatili nekakvoga tajnovitoga hajdučkog harambašu, čija zlodjela nisu ni po čemu zaostajala, ako već ne za Solovjevim, a ono bar za Savickimovim i Ljbovom — gdje su se gradile kuće na relikvijama, na zubima ili na još delikatnijim stvarima — gdje se stražar, stari stražar već odavno nije više penjao na toranj, da pazi na požar, kad je ionako svatko od navike mislio, da ga tamo vidi — gdje su za požara zvonila zvona, a čitav se grad sakupio u crkvi, kao na Uskrs — gdje su sve djevojke otkrivale u sebi umjetničke darove i htjele odjednom postati glumice — gdje bi se, kada bi kakav čudak za večere našao kakvo pitanje znamenito i daleko, ali zapravo neumjesno, podigao opći smijeh, onakav zdravi, majmunski, pravi ruski smijeh — i gdje bi konačno u proljeće u perivoju slavuj, napivši se rose s lista mlađe breze, zapjevao tako lijepo, da bi sav vrt prolazili srsi — svega je bilo

u tom pjevu — u svim tonovima: i ćurlikanje, i šum lišća, i prelijevanje glasova, i tutnjava, i cvrkut, i šumska frulica, i kukanje kukavica, i guščje psikanje, svi zvižduci, svi trileri, svi tokati — u tihom, mirnom i zaprašenom Pokidošu Marija Petrovna Volska nije igrala zadnju ulogu.

Muž Marije Pavlovne Volske, Olgin ujak, bijaše bivši kapetan, koji je dobivao golemu invalidsku mirovinu: jedno od ujakovih očiju nije bilo njegovo; bilo je umjetno oko od porculana. Ujak je izgubio oko za turskoga rata. Evo kako: vraćajući se jednoga dana kući sa svečanosti, koju je priredio grad Pokidoš u proslavu sretnih i važnih vijesti s bojišta, pao je iz kočije, u kojoj se vozio, i izbio oko, upravo kao da ga je pogodilo tane.

Sama Marija Petrovna, koja je u to vrijeme poduzela korake, da zadobije mirovinu, tvrdila je, da se nipošto nije radilo o kugli, nego o sedamdeset i sedam rasprsnutih turskih granata.

A iza Marije Pavlovne čitav bi Pokidoš dodavao svaki put, kad god bi se u prilici ili u neprilici spominjala zlosretna ujakova zgoda s fijakerom:

— I sedamdeset i sedam rasprsnutih turskih granata.

Ujak bi volio pripovijedati o bitkama na kopnu i moru; često bi spominjao pohode, bojeve i juriše na utvrde. A Olga bi — kao i njena sestrična Lemočka — ujakova kćerka — slušala s velikom pažnjom te čudesne priče.

Marija Petrovna je uzorna majka, primjerna odgojiteljica.

Već u dobi od pet godina Lenočka bi, danju i noću, pa makar i u snu, odgovarala bez krzmanja na tri osnovna pitanja o svojoj porodici:

— Tko ti je mama?

— Sveznalica.

— Tko ti je tata?

— Svemožnik.

— A ti?

— Lenočka.

I ti bi odgovori zanosili sav Pokidoš, i sve je to bila sušta istina.

Marija Petrovna znala je uistinu sve i svagdje i uvijek bi se ona pojavljivala: na večerama, na sprovodima, u svatovima — bez nje se nije ni slavilo, ni pokapalo, ni vjenčavalo; šta više, njoj bi se uticao, i tko bi se razbolio; sve se je nje ticalo, o svemu je htjela biti obaviještena, o svemu je govorila i mogla je pripovijedati o svakomu ne samo najtajnije potankosti iz njegove prošlosti, nego i njegove budućnosti, — što se je moglo tek predmnijevati, što je bilo još vrlo daleko od svakog ostvarenja. A ujak s porculanskim okom znao je uistinu s divnom vještinom i spretnošću zalijepiti Lenočkine lutke, kad bi se razbile, čak i u takvim slučajevima, kada ni sami majstori lutaka ni za kakve novce ne bi to htjeli, te bi naprosto odbijali.

Govoreći i sama mnogo, Marija Petrovna je naročito cijenila ono, što se općenito govorilo. Njen posljednji dokaz, nepobitan, dokaz iznad svake rasprave, bio je: *govori se.*

— Olga, šta se govori o tebi? — rekla bi tetka pripaljujući cigaretu, i smjesta bi stala izvješćivati o nekim pokidoškim glasinama, koje su daleko iza sebe ostavljale tetkine vlastite tvrdnje o sedamdeset i sedam turskih granata, koje su sunule u oko ujakovo.

Kada bi Natalija Ivanovna došla u Vatagino i odsjela kod Volskih, sasule bi se pokidoške novosti pred nju poput rpe graška, u koju bi se kao klin zabilo u kutu tetkino: *govori se...*

— Zamislite, Natalija Ivanovna, Zina Rajeva neprestano je u parku i ubrzo će imati dijete.

— To ne može biti.

— Ali, Natalija Ivanovna, *govori se!*

Odahne, povuče dim i počne nanovo:

— Zamislite: Liza Šalaurova poslala je vojnika s pismom Olgi Boganovićevoj, i govori se, da joj je to sam Šalaurov poslao.

— Što to govorite, Marija Petrovna!

— Natalija Ivanovna, govori se!

»Tetka govori sve neistine,« mislila je Olga, koja bi često uhvatila ustriške razgovora.

— Zašto govorite uvijek ludosti i laži ? — planula je Olga i lupila šakom po stolu, ali to tek mnogo kasnije, kad je bila u sedmom razredu — zasad se zadovoljavala promatranjem i razmišljanjem.

Piti mlijeko sa skorupom, to je najmilije zanimanje Marije Petrovne, kad nema šta da se kaže ili nikoga, s kim da se govori.

Olgi i Lenočki daje ona čaj s mlijekom — ali sebi ulijeva skorup, i što je skorup gušći i masniji, to je njeno srce slađe i nježnije, njeno raspoloženje ljubeznije — ali inače je ona sama sva šiljasta kao igla, oči su joj malene, crne i pomične, kao dva mala zvrka, i čovjek naprosto ne može nikako da shvati, kuda može da stane ona dobra gusta i masna stvar — slatki skorup.

Kod Marije Petrovne zadržala bi se redovno Ana Pavlovna, poslanica bakičina.

Koristeći se blagodušjem stare meženinske ekonomke, Olga, a za njom i Lenočka mole je, da im pripovijeda zgodu iz prošlosti.

Za čajem Ana Pavlovna privoli na to.

— Kad sam bila mlada, bila sam priznata ljepotica — pričala je Ana Pavlovna — imala sam goleme modre oči, dugu kosu — mogla sam na nju stupiti — imala sam duge trepavice — nije se ništa drugo na mom licu ni vidjelo nego one — i imala sam poklonika Petra Ivanovića. Jednoga je dana stajao iza moje stolice — Ana Pavlovna ponikne čeznutljivo — i reče mi : »Ana Pavlovna !« Ja njemu kažem : »Što ?« On meni kaže : »Jeste li vidjeli požar ?« Ja mu kažem : »Vidjela sam.« On meni kaže : »Tako eto kod požara plamenovi gore — gore i gasnu, ali moja ljubav za vas, Ana Pavlovna, nikad ne će ugasnuti.« Eto to mi je govorio, a ja sjedim i od svojih trepavica vežem uzlove.

U penzionatu je Olga pripovijedala zgodu o trepavicama Mariji Zavjetnovskoj. Marina je imala vrlo kratke trepavice i počela je da želi onakve, kao što su u Ane Pavlovne, da se mogu uzlovi vezati.

— Prodaje se nekakva mast — reče Olga — ako njom namažeš, narast će ti trepavice duge, preduge.

Ali gdje da se nađe ta mast — i koja mast ? Obično bjelilo ? — Ne. Sublimat ? — Sublimatom mažu samo mačke. Mislilo se o tom mnogo, mislilo se dugo i ne otkri se ništa. Obratiše je Vjeri Saharovoj.

— Može se dobiti — reče Vjera Saharova i obeća, da će se za to pobrinuti.

I za tri dana bio je u rukama Olginima i Marininima kao kakva dragocjenost lončić nekakva prljavog ljepiva.

U noći istoga dana, i ne čekajući dužega roka Olga pažljivo namaže Marinine vjeđe. Suze joj curkom potekoše ; sirota slabašna, bljeđahna djevojčica nije ih prestala roniti i sam Bog zna kako je mogla zaspati. U jutro, kad je perući se uklonila pomadu, uklonila je ujedno sve : trepavice su joj bile poispadale sve do jedne.

V.

Olga je slavna vragoljanka ; Olgine vragolije poznaju svi u liceju — čitav četvrti razred, a u penzionatu kod Njemica sve penzionatkinje. Ali pažljivo će oko otkriti, da Olga živi još nekim životom, o kojem drugima ne proslovi ni riječi.

Taj tajni život započeo je prije liceja, na selu, u Vataginu.

Nije se rijetko dešavalo, da bi stala na jednom mjestu poput kipa — po čitave sate, — ne mičući se. Nu de, pogodite, zašto to ona stoji kao kip i sve misli, sva se napela — i zovneš li je, ne će se odmah ni odazvati ? Po Bogu, ne će ti doći na um nikakva odgonetka.

Pretvara se ? Nipošto ! — Olga čeka Sudnji dan.

Olga je dva puta vidjela u snu Sudnji dan.

Prvi put joj se pričinilo, kao da je u vrtu u masliniku veliko mnoštvo naroda i svi stoje u masliniku, glava do glave, a baćuška čita molitvu — i eto to je Sudnji dan.

Drugi put joj se prisnilo, da joj je neko u snu kazao :

— Sutra je Sudnji dan.

Taj drugi san teško je legao na dušu Olgi, tada sedmogodišnjoj djevojčici — a sad joj je dvanaest — više se uzbunila nego kakav odrastao čovjek.

Probudivši se ne otvori odmah oči : jedno ju je pitanje uznemirivalo i nije mogla odlučiti, kako da se protumači ono »sutra« ? Pitala se :

»Kad će to biti ? — Sudnji dan će doći ili jutros ili tek sutradan.

Nije mogla da riješi.

Čitavo jutro i cio dan prođoše u očekivanju. I zbi se događaj, po sebi sasvim bezazlen, koji dotjera do vrhunca Olgin nemir, koji je i tako već bio velik.

U Vatagino dođoše dvije djevojčice susjede, Lida i Anja Sahnovska. Da zabavi svoje drugarice, pokazivala im Olga svoje bilježnice : u bilježnicama bila su tankim crtama naštampana slova i riječi. Sama Olga pisala je tada još rđavo ; da je stala prepisivati ono, što je bilo tiskano — a teke su bile za to i udešene — ispala bi lijepa packarija. Na packama i mrljama ne ćeš nikoga zadiviti — i Olga prikaza djevojčicama štampana slova i riječi kao svoje — kao da ih je upravo sada sama napisala.

Od udivljenja Lida i Anja povikaše i zapljeskaše rukama, i Olga bi s tim tako zauzeta i tako zadovoljna, da je zaboravila i sam svoj san i proroštvo.

No tek što su male Sahnovke otputovale, već je i započelo : pomisli na to, da će sutra biti Sudnji dan, pridružilo se i kajanje, što je, baš uoči tako strašna dana, rekla neistinu.

Olga nije znala, što da učini. Da traži, da je odmah s Mišom pošalju Sahnovskima i da tamo sve prizna pred Anjom i Lidom?

»Ta ne — razmišljala je Olga — previše bih se zastidjela; — ali ako ne priznam, bit će to užasno.«

Šta da se učini ?

Ta noć kao i prethodna prođe u nemiru. Olga nije zaklopila oka čitave noći, mučio ju je strah i kajanje. Bez sna je dočekala jutro — i ništa se nije dogodilo. Digla se, obukla, dan prođe i ništa se ne desi.

— Sudnji je dan, čini se, odgođen ! — odluči Olga i sa srca joj pade težak kamen.

I već se bila gotovo sasvim umirila i stala zaboravljati svoju sinoćnju prevaru, kad li se na putu, koji vodi do njihove kuće, začuju zvončići. Olga potrči da vidi, tko dolazi — strastveno je radoznala — i ostade kao okamenjena na mjestu. Došljakinja bila je naprosto majka dviju djevojčica, Lide i Anje, sama gđa Sahnovska, a razumljivo je i zašto.

— Očito su — riješi Olga — Lida i Anja pripovijedale svojoj mami, da sam ih jučer prevarila svojom pričom o tekama ; i eto sad ona dolazi, da o svemu tomu pripovijeda mami.

I predstavivši sebi, da će možda za jedan sat, ne, za deset minuta, ne, ovaj isti čas čitava kuća saznati istinu — da će svi zvati Olgu lažljivkom, varalicom, da će sve oči biti uprte u nju, da će joj se rugati kroz cio život, da ne će više vjerovati ni jednu njenu riječ, šta više, da već ne vjeruju, Olga je na mjestu zamrla.

Konačno se ništa slična nije dogodilo, kao što se nije zbio ni Sudnji dan, no od toga dana pomisao na Sudnji dan nije ostavljala Olgu.

Nekoga jutra u proljeću iziđe Olga potihano neodjevena, samo u košuljici, na krilce — bilo je voljko toplo, jedva što su se pomolili listići i prva trava, malešna, tako nježna, izvirivala iz zemlje na svijetlo Božje — i udari u oči Olgi patka : gegajući se išla je patka po dvorištu i gakala.

»Majka Božja — pomisli Olga — tako će prije Sudnjeg dana ići da sabire grešnike !«

Mnogo je misli pomislila Olga, i kako će se dogoditi Sudnji dan i kada će on doći, a pomisao na to, da on može nastupiti svakim časom, ukipljivala ju je.

Eto zašto bi se dešavalo, da Olga stane na jednom mjestu i stoji ne mičući se — čeka Sudnji dan.

Misli o Sudnjem danu pridružila se misao o smrti.

Olga je pripovijedala svojoj mlađoj sestri Leni, da na drvetu kod drvarnice živi djed, u djeda petero djece, jednu od djedovih kćeri zovu Anom ; i kad god Olga dođe k njemu u goste, a on joj s drveta nabere jabuka. Lena je vjerovala i sve molila, da je povede djedu, da okuša jabuke, a i da vidi samoga djeda. Olga je obećavala, da će pisati djedu, pristaje li on na to, ali je sve odgađala.

Razboli se Lena, zlo joj bilo, govorilo se — na samrti. I teške, nepodnošljive dane proživjela je Olga, dok nije ozdravila Lena.

Sva se naočajala : i htjela je kazati Leni, da pod drvetom nikako nema djeda, i vidjela je, da je beskorisno govoriti, jer Leni sada i nije do djeda, i mučila se : eto i umrijet će Lena, a ona joj nikad ne će otkriti ono o djedu, i nikad više ne će joj moći otkriti.

U Olge bila je još sestra Tanja, najmlađa. Tanja je umrla sasvim malena. Na dan smrti rekla je majka Olgi, da poljubi Tanju. Olga nije htjela — otišla je Miši u vrt pun šljiva, da grade kolibice. A kada se vratila iz vrta u kuću — Tanje već nije bilo, umrla je.

A kad je umrla bakica i otac rekao je Olgi, da svaki čovjek može svaki čas umrijeti, Olga se stala bojati smrti.

Ona je čekala i nju, kao i Sudnji dan, često nije spavala po noći i plakala je, ali uzroka svojih suza nije nikomu kazivala.

Po čitave bi dane razmišljala Olga, čim da odvrati od sebe smrt, i na koncu je našla rješenje : ona će trčati, pa makar se i razbolila, svejedno će trčati — i ne će je smrt uzeti, jer uvijek se umire ležeći. Kao opaljena trčala je Olga cio dan do večera, teško ju je bilo posaditi za sto, dugo ju je na večer trebalo nagovarati, da legne u posteljicu, i već se čini, kao da je zadrijemala, ne, opet skoči ; a pođe li se na šetnju — nju ne ćeš dostići, tako leti, kao na krilima.

I odjednom osjeti Olga, da tim ne može pomoći : bjegaj, ne bjegaj, smrt će doći — ne će ni gledati, ta eto ona nije ni gledala, da je Tanja sasvim malena, a uzela ju je ; a bakica ju je i željela, pa ipak je umrla poslije Tanje, smrt će doći — ne će gledati, svaki po svom redu ; i Olga prestade trčati.

Njanja Fatevna nije jednom govorila Olgi, da će Olga vidjeti bakicu, kad dođe na nju red i kad sama umre. Olga je vjerovala, da će je vidjeti, no to nije ništa mijenjalo na stvari : sama smrt ostajala je uza sve to neodvrativa.

Njanja Fatevna je ne jednom govorila Olgi, da u uskrsnu noć mrtvi ustaju iz groba. Olga je vjerovala, i svaki put u uskrsnu noć i činilo joj se, da usred baba, koje su sjedjele u crkvi s uskršnjacima, sjede mrtvaci u rupcima bijelim i dugim kao pokrov.

Netko, ni od koga nepoznat i ne zna se kada, dolazi, oduzima čovjeku oči — i oči više ne vide, oduzima uši — i uši više ne čuju, oduzima jezik — i jezik više ne govori, okuje mu ruke i noge — i ničega više ne ćeš ni udijeliti, ni vratiti, ni zaustaviti.

Noćobdija je u penzionatu Praskovje Ivanovne Pjenkine bila kao trlica duga i suha starica Fedosja. Kada bi Fedosja govorila, bilo je vidno, kako se čeljust diže i sva je uvijek tamnomodra, i suknja joj je tamnomodra i bluza tamnomodra. Nazivali su Fedosju prosto »dobrom babom«. Sjedjela bi ona u sobici, gdje je stajao umivaonik i gdje su uvijek dječje oprave — soba je bila daleko od dvorane i od spavaonica.

Jedne večeri otputiše se licejke Fedosji i stadoše je moliti, da im priča priču ; Fedosja pristade i stade pričati priče, sve do jedne o smrti. I vesela je ona i smiješna, no nadasve takva, da ni za što više nitko nikad njoj ne će uteći. Pripovijedala je Fedosja, a čeljust joj se kod svake riječi dizala.

Olga je nikad više nije molila, da priča, i stala se bojati Fedosje, a Fedosja sva u tamnomodrom, suha, koštunjava, sjedjela s čarapom u sobi na drugom kraju penzionata, krpala čarapu — čuvala dječje oprave.

Olga je pobožna, ne propušta nijedne večernje. Ide ona u stari manastir, kamo je puštaju samu — manastir je sasvim blizu. Sva joj je grud puna križića i sličica — mnogo ih je u nje svakojakih: i mjedenih i čempresovih na raznobojnim vrpcama i konopčićima.

Za službe Božje moli se Olga za učenje, moli se za Tanju, a kada je majka otišla u grad, molila se napose za oca, da mu ne bude strašno — ta eto sam je u kući, a samcu je strašno živjeti! — naročito u jesen, kada drveće šumi i psi zavijaju.

Olga se usrdno moli, vjeruje i zna, da će se molitva ispuniti.

Još za života bakičina razboljela se jednom mama, i to tako teško, da je i doktor i baćuška došao. Dolazak baćuške s popudbinom naročito je djelovao na Olgu. Svu djecu povela je baka iz majčine sobe u dvoranu i rekla im, da je majci zlo i da se moraju moliti za nju. Postavila je djecu na koljenima pred svete slike; tamno je bilo u dvorani, samo kandilo je gorjelo. I djeca se molila, vikala — vikala, molila *svojim* riječima, da mama ne umre. I Olga ne pamti, koliko je vremena vikala — ništa nije vidjela — ni ikona, ni sestara, ni brata, i ničega nije čula — ni ure na kaminu, ni drugih, ni kako su se sestre i brat molili, a kad je ustala od molitve, — majka nije umrla, bilo joj je lakše.

Olga je vjerovala i znala, ako se usrdno moli, da se ispuni molitva, pa i sama smrt da se ne usudi naprijed; i smrt se zaustavi.

* * *

Prva knjiga, koju je pročitala Olga, zvala se: »Baci kruh iza sebe, naći ćeš ga pred sobom«. U toj se knjizi prikazivala povijest djevojčice Eme i dječaka Dominika.

I gle prisnilo se Olgi, kao da leži na stolu svijetlo-čokoladna tvar, a Ema kao da govori, da je to Bog. Olgi je bilo tako strašno, te se i probudila.

Nepodnošljivu je muku pretrpjela Olga, kad je, prolazeći Novi Zavjet, prvi put čula o muci Gospod-

njoj. Noćima je plakala, ne znajući, kako da popravi, što se ne da popraviti, i nije se mogla primiriti, što je već kasno, i što se ne mogu vratiti oni dani.

»Možebiti — mislila je Olga — treba da idem u Jerusalem i da tamo šta bilo učinim?«

A ne učini li to, što bi popravilo ono, što se ne da popraviti — kako će živjeti?

Još prije liceja, u Vataginu, probudila se Olga noću; — soba, u kojoj je ona spavala, odmah je uz blagovaonu, vrata blagovaone bila su otvorena, u blagovaoni bio je jedan starinski divan — i gle vidjelo se, sav divan bio je zauzet: leži na njemu đavao.

I kad je ona tako pomislila, da leži đavao, iz blagovaone se jasno začuo glas:

— Da, da, da! — govori valjda đavao.

A gle i u penzionatu kod Njemica probudila bi se Olga usred noći i čula, kako u peći nešto štropoće i po tom zapućpuriče, kao da krešti puran.

»To je đavao,« — pomisli Olga.

Kakve je strašne noći proživjela! Sve zaspu, samo ona ne spava. I jednoć nije više mogla da otrpi, nije se usudila ni disati.

— Marina! — poviče Olga. — Hodi k meni!

— Šta ti je? — odazove se Marina.

— Hodi.

Kad joj je Marina prišla, strah je još veći uhvatio Olgu.

»A što, — opet pomisli u sebi — ako to nije Marina, nego se đavao pretvorio u Marinu?«

— Prekrsti se — prošapta Olga.

— No prekrsti se sad i ti! — gotovo poviče Marina: oči su joj bile široko rastvorene.

Olga se prekrstila.

I Marina sjede do nje. No opet Olgu još jednom zahvati sumnja i govoreći molitvu »Da uskrsne Bog« uze krstiti Marinu.

— Ja sam uistinu Marina, nisam iščeznula — reče Marina.

I tek tada, ne bojeći se jedna druge, sjedjele su zajedno na postelji u nekom strašnom očekivanju.

I gle, obje jasno čuše, kako je netko na tri noge prošao mimo i jasno su čule : na tri je noge išao.

I priljubivši se jedna drugoj predrhtavale su cijelu noć.

Vjera Saharova, opazivši, kako se Olga boji noću, katkad bi se u noći zaogrnula plahtom i potiho se prišuljala Olginoj postelji, te bi stajala nepomično sva u bijelom, bijela kao bijeli mramor, s raspuštenom crnom kosom.

Olga je znala, da to nije priviđenje, da je to Vjera Saharova — lijepa, ali svaki put, kad bi probudivši se odjednom zagledala nju, srce bi joj prestalo kucati.

U jutro bi Vjera Saharova uvjeravala, da se nije ni mislila prikazivati, da je tvrdo spavala u svojoj postelji i da se Olgi prosto svuda koješta prikazuje.

Nerijetko bi se Olga, izmučivši se, izmorivši se od straha, šćućurila pod postelju i pod njom provela noć.

Svima je bilo poznato, da Vjera Saharova vodi dnevnik, i sve je morila radoznalost, da ga pročitaju. Vjera je Saharova skrivala dnevnik, no mjesto, kuda ga je skrivala, bilo je na koncu konca otkriveno. Preostalo je jedino čekati na zgodu, kada bi se moglo dati na čitanje. I zgoda se ubrzo pružila. Vjera je Saharova otišla iz penzionata u goste i dugo se nije vraćala.

Olga je bila protiv čitanja, odvraćala je penzionatkinje, da ne diraju teke. Olga je umjela procijeniti to, da Vjera Saharova krije teku, shvatala je, da je mogućno, da neko čuva i sakriva svoju stvar. I u Olge je bilo tajnih stvarčica : osim maloga globusa i nekoliko šarenih kutijica, imala je ona i sasvim običnu olovku, no koju je čuvala kao nešto svoje, što pripada samo njoj, i nikada nikomu nije pokazivala te olovke. Olga je zamišljala, kako će biti mučno i gorko za Vjeru Saharovu, ako sazna, da su dirali u njezinu teku.

No licejke nisu slušale Olge. Dočepale su se dnevnika, zavrnile svjetiljku i skupivši se na Olginoj postelji pod kandilo, dale se na čitanje.

Radoznalost je obuzela i Olgu, ma koliko je bila tomu protivna, te i ona sjede do kandila i gle, na najzanimljivijem mjestu, kada je opisavši drugarice

došla do Olge — »Olga Iljmenjeva, — počela je čitati Goreslavskaja, — djevojčica od dvanaest godina, vrlo ljepušna« — baš u taj čas se srušilo kandilo.

Olga je sva drhtala, čekala je kazan od Boga : postupala je gadno i znala je, da postupa gadno, a gle, zato je i palo kandilo! A to još nije ništa: zgvrčilo ju je, uzelo ju je nešto svu, kao baćušku Svobodina, i ona ne će moći hodati, puzati će četveronoške, kao što je puzao baćuška za lijesom do crkve i od crkve do groblja.

Olga dugo nije mogla doći k sebi.

Sudnji dan, koji može svaki čas nastupiti, smrt, koja nas može svaki čas stići, đavao, koji je strašniji od smrti, pa to, što se nije više daja popraviti muka Gospodnja, no koju bi ipak trebalo ukloniti, kazan, koja neizbježno dolazi za svaki rđavi postupak, i napokon Bog, koji može odgoditi Sudnji dan, zaustaviti smrt, uništiti svaki strah od đavla, popraviti nepopravljivo i ne poslati kazni, a to sve može učiniti po molitvi, ako se molimo kao onda, kada je majka umirala, tako da ništa ne čujemo, ni ure na kaminu, ni druge ljude, ni kako su se molile sestre i brat, tako da ništa ne vidimo, ni ikone, ni sestara, ni brata — nego samo da vičemo, da molimo *svojim* riječima — eto to je tajni svijet, u kojemu živi Olga i o kojemu nikome ne govori.

Misli bi o tom tajinstvenom svijetu odlazile, krile se, ali nikada nisu propadale i sav smijeh, vragolije i veselja nisu zatrpavali tih misli, spremnih, da svaki čas isplivaju i zavrte glavom, a srce da se stane mučiti, oči plakati.

Po čitave sedmice zamišljena i nerazgovorljiva, Olga bi odjednom zapadala u divlju veselost, trčala bi, hihotala, vikala, idući do najposljednjih lopovština, do najluđih lakrdija, no veselost bi se isto tako neposredno pretvorila u zamišljenost, i već se nije mogao čuti Olgin zvonki glas i veseli smijeh : šutljiva, grizući se svojim mislima i mučeći se, lutala bi kao nedruževna, samotna zvijezda ili bi sjedjela na jednom mjestu kao sova, ukočivši velike sive oči, ništa ne videći i ne čujući oko sebe.

VI.

Uz penzionat Linde bio je velik voćnjak ; jedan se dio voćnjaka izdavao, a u drugom bi se zabavljale licejke.

Jeseni bilo je tako lijepo u voćnjaku, kada se za vedra, tiha dana sve drveće kao upali, i bilo je tako lijepo krasti jabuke — dozrele visjele su one, ukusne, čvrste i rumene, a budno su ih čuvale čuvarice.

Rijetka je bila licejka, koja nije krala jabuke, premda bi svaka dobivala od kuće obilnu zalihu.

Princesu Šah-Bulatovu pozvaše u sobu za primanje.

Malo iza toga pojavila se ona opet u vrtu, no ne sama, nego sa strašnom crnom staricom.

— Baba-Jaga — reče Olga.

— Prava Baba-Jaga — potvrdi Marina.

— Nos zavinut — promatrala je Olga staricu.

— Crna — široko rastvori oči Marina.

— Ne znaš, Marina, zašto je ona tu ?

— Baka je.

— Čija baka ?

— Šah-Bulatove.

A starica je malo posjedjela s princesom, nešto malo progovorila i otišla.

— Ti si se mojoj baki vrlo svidjela ; ona kaže, da je u tebe poetično lice — sprovedavši staricu, pristupi princesa Olgi.

Olga je samo gledala svoju zlatnu krasoticu i smiješila joj se.

Za sedmicu dana opet se pojavila u voćnjaku crna baka. Bio je svijetao i lijep dan kao i onaj put, sve kao da je gorjelo i bilo zlatno, kao zlatna princesa.

I opet je sjedjela starica s princesom, o nečemu su šaptale. Zatim princesa ustade i priđe Olgi.

— Baka se hoće s tobom da upozna — reče kneginjica.

Olga pođe za njom.

Bezubim usnicama smiješila se starica, pokazujući Olgi dva golema crna krljava zuba.

— Bakice, Olga zna čitavoga Evgenija Onjegina naizust.

— No govori mi Onjegina — gladila je starica Olgu po glavici — govori, ja volim Onjegina.

Olga je govorila. Starica je sjedjela i slušala. A Olga je samo govorila.

— Hoćeš li ići k meni ? — prekine je starica.

— Stalno ću doći — reče Olga porumenivši sva i bistro gledajući u nemirne sitne oči staričine.

— Dakle ne zaboravi ! — i starica je poljubi, a Olgi se učini, da u nje i nema usnica, nego nekakva slinasta kost i bude joj neprijatno, te se udalji i pljune.

— Po Bogu, to je vještica, vještica ! — govorila je Marina, a oči su joj bile širom rastvorene.

U prvu nedjelju pođe kneginjica s Olgom poslije doručka baki.

Na ručak su se vratile u penzionat.

Olga se vratila sva izvan sebe. I veče, i naredni dan i veče drugoga dana, i sve tri noći vidno je bilo, da se nešto neobično zbija u njoj, ali ona nije nikomu ni riječi kazala i bila je tiha. A treće jutro, kada je trebalo ići u licej, nije otvorila svoje kasetice, nije pogledala svoga malog globusa, svojih kutijica ni olovke, samo je jače stegnula svoj stas i rano, ranije nego obično, izišla iz penzionata.

U taj čas sasvim neočekivano dođe iz Vatagina Natalija Ivanovna — Olga se sukobila s majkom na pragu.

Iza upita o tomu i onomu pripovijedala je Olga o baki.

Pripovijedala je, kako se upoznala s tom bakom, kako je u nedjelju išla s kneginjicom njoj u goste, kako su dugo išli — baka je živjela za kulom na kraju grada — kakva je kuća u bake — i u vrtu iza drveća, tako da je odmah i ne ugledaš, kako je čisto i lijepo kod bake u sobama, kakve ikone i kakva kandila, kako se baka obradovala Olgi i pogostila je čokoladom, i kako je nato princesa nekuda otišla, a Olga ostala sama sa staricom.

— Olga — reče baka, kad su ostale njih dvije same, — ti se moraš posvetiti Bogu.

— Da — čvrsto odvrati Olga.

— Lijevu grud treba da odrežeš i položiš pod svetu sliku — reče starica.

Olga se odjednom zaprepastila i ništa nije odgovorila.

— Pristaješ li?

Olga je šutjela.

— Treba da odrežeš lijevu grud i položiš pod ikonu, pristaješ li? — ponovi starica.

— Pristajem.

— Onda dakle promisli o tom i opet dođi — poljubi starica Olgu.

Sve je to Olga pripovijedala jednostavno, kao nešto, što više nije tajna i što se sad može kazivati, a nije ni opazila, da je majka ustala sa stolice i sva problijedjela.

— Mama, ja sam spremna, ja ću se posvetiti Bogu.

*

A do godine se u proljeće Olga utapala — jedva su je spasli. Vozile su se na veče po Sugri u čamcima — bilo je mnogo licejki; pristale su uz obalu i odlučile, da će se kupati. Kupale su se lijepo, veselo, a kad su već izlazile na obalu, Ženja Goreslavska zapliva još malo i upade u rupu, te stade tonuti. Marina se baci za njom i izvuče je, ali sama ostade. Baci se Olga, uhvati Marinu za ruku, a Marina turne poda se Olgu, stane na nju nogama i ispliva — Olgi ni traga. Ribari je spasoše. Jedva su je izvukli.

I od toga časa u Olge kao da su se razbistrile oči, postadoše sive kao jezerska voda, sad zelene, sad golubaste — a tamno sive u teškim časovima.

VRUĆE LJETO.

I.

U početku ljeta, tek što se svršiše ispiti, bila je Olga u gostima u Meženinki kod svoje drage bakice Tatjane Aleksejevne. Meženinka je sedam vrsta daleko od njihova Iljmenjevskoga Vatagina.

Lijep je Đurđevdan u Vataginu, ali u Meženinki je još ljepše: iziđe baćuška otac Vasilij u polje sa svetom vodom, da škropi polja, a u svakoj je kolibi već prostrt sto s hljebom i solju, obiđu se u ophodu međe — sveti se zemlja, baćuška blagodari kruhove, i svu se noć do trećih pijetlova igra kolo, a do u cik zore lije se pjesma uspavanka.

Sva u vijencima i granju prolazi duhovska sedmica, — zeleni ponedjeljak, i žarka, kao mak u polju, Trojica. Divna je ivanjska noć, žarke pjesme o muci, lijepo dožnjevanje, a žabice poju tamo ljepše od vataginskih.

Kada za jarkim zapadom ugasne večernji sumrak, i kada se gorske kukavice dozivaju kukanjem, kada odleti šumski golub, i sam se crni drozd primiri i umukne noćni slavuj, a rani spava, još se nije probudio; kada šapće samo noć i u njenu zvjezdanom šapatu stane se po starom jezeru, obrubljenom vrbama, širiti krug za krugom, sve veći — tada počinju pjevati svoju pjesmu žabice.

Olga se boji žaba, ali njihovu pjesmu vrlo voli i zato dugo sjedi na balkonu, a oči joj blude — za noću, za zvijezdama. Ili se ta noć sa svim zvijezdama pozamislila nad Olgom, nad svojom milom proljetnom zvjezdicom, i poje joj tihano žablju pjesmicu?

Pa kako da ne voli Olga Meženinku?

* * *

U Meženinki je tiho, prijatno.

Bakica Tatjana Aleksejevna, njena sestra tetka Evgenija Aleksejevna, pa ekonomka Ana Pavlovna, eto to su svi ukućani. Baka je od svih veća i stasitija, i vrlo darežljiva; i kapica je u nje uvijek bijela, gofro-

vana, s vrpcom; tetka je sama kost, i vrlo škrta i kapica joj je bez vrpce; a Ana Pavlovna je najmanja i, kako sama o sebi govori, nesretna u svakom pogledu, i rubac je na njoj taman.

Bakica i Ana Pavlovna vole burmutiti, a samo tetka nije nikad ni prinjušila i uvijek se ruga njima, duhandžinicama.

— U stara vremena bilo je to bolje — govori i baka i tetka i Ana Pavlovna.

— A sad ni u Boga ne vjeruju — opaža tetka.

— Tko u Boga ne vjeruje, puzat će kao crv, ovako, sestrice.

— A šta ja to govorim? — zaklopi tetka svoje crne, nekad prekrasne, sada grozne, velike oči. — Evo upravo, što sam smislila... — i u sebi se smiješi: Bog zna, ne čini li se njoj, da je baka na njezinu imanju.

— Ni prosci se nisu vršili ovako kao sada — kaže baka.

— Bakice, pa kako su se u vas vršili prosci? — pita Olga.

— Svakako ne tako, kako će vas prositi, nego s poštovanjem.

Ali jao
Izišao
Naš je sjaj iz mode.
Sad će šal
I voal
Otić u komode —

pjevulji Ana Pavlovna, nesretna u svakom pogledu.

— Bakice, a kako je vas zaprosio djed?

— Šta ti to, Olga, ja sam to već i zaboravila — i pogleda tako dobrim i vedrim pogledom — a samo se toliko sjećam: gatali mi na Bogojavljenje, i vidim ja sebe u ogledalu, a za stolicom stoji Ivan Vasiljević. A ja kažem sestrici Evgeniji Aleksejevni: »Gledajte, sestrice, kako je gatanje lažno: koga sam ja vidjela — Ivana Vasiljevića!« — ipak je tako ispalo.

I začne se dugo pripovijedanje bez oduška sa svim potankostima i pokrajnim zgodicama, tko je i kako je obavljao prošnju. Kazuje baka, a za njom tetka.

— A mene je general prosio — upade Ana Pavlovna — a ja ga odbila.

— Pričajte, Ana Pavlovna! — moli Olga.

Ali Ana Pavlovna nikako ne može da se ne nećka i dugo odoljeva molbama.

— Živila sam ja kao ekonomka kod Soloninovih — konačno ona počinje, i to s neprikrivenim zadovoljstvom — a dođe general Olkovski i kaže: »Ana Pavlovna, dođite k meni za ekonomku!« A ja kažem: »Uzmite me za ženu, pa onda hoću.« A on ni riječi. Tako ne bi ništa i on ode.

— E pa onda ste eto vi njega prosili, a on vas odbio.

— Ma ne, nipošto ne! Kako vi, Olga, ne shvaćate: on je mene zaprosio, a ja sam njega odbila — i sad već bez ikakva zadovoljstva, nego s ogorčenjem riječ po riječ iznova ponavlja i spremna je da do kraja ponovi: — Živjela je kao ekonomka u Soloninovih, došao general Olhovski i kaže: »Ana Pavlovna...« — suze joj udaraju u žalovite oči.

— No šta si i ti zaintačila! — opominje baka Olgu. — No, general je zaprosio, a Ana Pavlovna je odbila...

Olga pristaje, samo se ne može nikako suzdržati, te se smiješi.

— Bakice!

A bakica kao da se rasrdila.

Ali jao
Izišao
Naš je sjaj iz mode.
Sad će šal
I voal
Otić u komode...

— Bakice, a kakve su u vas pjesme pjevali?

— E kako da ti kažem, Olga, ne sjećam se... — i gleda tako dobrim i bistrim očima — čekaj, sjetila sam se! — i tako ljupko uzima Olgu za podbradak i počinje pjesmu, ne pjeva, nego je govori kao da pjeva, starinsku pjesmu o Volgi, o mladiću-razbojniku, o

atamanu Stjenjki Razinu i o djevici-ljepotici sa zlatnom lentom.

— Samo u nas na Volgi i jesu prave pjesme! — opaža tetka.

— A ovdje kakve su pjesme, kokošima na smijeh! — pojačava Ana Pavlovna.

— Pa ni pjesme sada ne pjevaju, sve se ispjevalo — kima glavom baka.

— Ni piroga ne umiju peći, nekakvi su im malešni... — nastavlja svoje Ana Pavlovna, — a »mrjiški« (kolači od voća i usirenog mlijeka) nisu ti nekad mogli stati ni u usta.

— U staro je doba bilo bolje — govori i baka, i tetka, i Ana Pavlovna.

Baka je rodom Kostromljanka, a zapala je iz Kostrome u Meženinku nekim zamršenim slučajem. Zapala je ta Meženinka po nasljedstvu djeda Ivana Vasiljevića, čiji jedan od pređa, znamenit velikaš Petra Velikoga, pada u carsku nemilost i bi poslan u Sibir, otkuda njegovi potomci poslije pređoše na Volgu. Ivan Vasiljević s bakom i sa čitavim ukućanstvom — sa kćerkom udavačom i sinom — pođe da preuzme imanje, razboli se i umre, a nato Nataša pođe za vataginskoga vlastelina Alekdandra Pavlovića Iljmenjeva, a sin Aleksej dobio je namještenje u gubernijskom gradiću. Tako se i nije više vratila baka u svoju rodnu Kostromu, te ostade da vijek vjekuje u Meženinki.

* * *

Tiho je u Meženinki, prijatno.

U proljeće istavljaju unutarnje prozore, u korizmi poste; spremaju se za Uskrs, boje jaja, peku kuliče i prave uskršnjake, ljeti kuhaju voće, spremaju meso u salamuru, sole i suše; u jesen pomeću prozore za zimu; po zimi se pripravljaju za Božić kao za Uskrs, na Badnjak očekuju zvijezdu, kuhaju tri jela od riže: posno za Badnjak, bogato i obilno za Novu godinu, »gladno« za Bogojavljenje; zimi se tuže na studen, ljeti na muhe i vrućinu, u jesen na kiše.

Tiho i mirno prolaze dani, dan za danom, ne hiteći. Na veče, pred san, potiho brundaju jedna na drugu: tetka na baku, baka na tetku, i tetka i baka na Anu Pavlovnu na nesretnu sudbinu.

Bit će već deset godina, kako je umrla najstarija tetka Aleksandra Aleksejevna, koja je također živjela u Meženinki kod bake; bit će deset godina, kako su baka i tetka podijelile sestrino dobro, i premda je tetka Evgenija Aleksejevna toliko puta zbrajala i opet prebrojala, sve je nekako podilaze sumnje: da li je pravedno podjednako bilo podijeljeno dobro pokojne sestrice Aleksandre Aleksejevne i nije li više dobila baka? A te svoje sumnje izražava ona glasno.

Baka dugo šuti, kao da i ne čuje, no konačno ne može da otrpi i samo traži povoda, da olakša srce.

Prije nego što legne, tetka sprema sebi perinu — perina ima u Meženinki čitave planine! — i gle jednom, kao za inad, pokaže se, da ta perina nije tetkina, nego Natalije Ivanovne, Iljmenjevska: po nekim znakovima i šarama prepoznaje to baka, i eto povoda.

— Gle, gle, to je Natašina perina! — ističe baka.

A sad opet tetka kao da ne čuje, šuti i premeće perinu.

— Gle, gle, to je Natašina perina! — ponavlja baka i ponavlja jedno te isto sve dotle, dok konačno ne prepukne strpljenje.

— Pa šta je onda na stvari — Natašina, pa Natašina! Šta ja radim s perinom? — prevrće tetka tamnim, nekad prekrasnim, sada groznim, velikim očima i gorko se osmjehuje.

Pa tako i legnu i san pomiri sve.

I nastane opet dan tihi i mirni, neubrzani, meženinski.

* * *

Tiho je u Meženinki, prijatno.

Čaj piju na balkonu i idu za sjenom, pa gdje sjena padne, tamo se i dan provodi; a kad dočekaju večernju hladovinu, zasjeni ona bakičino široko krilce, onda sve tri sjednu na predvorje krilca, sjede i sjede,

pripovijeda svaki put po jedna lične svoje uspomene, i to uvijek s potankostima i pokrajnim zgodicama, prosude malo taj događaj, koji je već toliko puta bio pretresan, malo popošute i uživaju.

Lijepo je cvijeće u Vataginu, no u Meženinki je još ljepše. Bakica sama cvijeće njeguje, sama ga zalijeva i presađuje.

Oko kuće je cvjetnjak ko Božji raj — tu je i »ugljen u vatri«, crven cvijet, u sredini, pa modre i crvene »pričešljane gospođice«, astre, georgine, petunije, portulak, rezeda, peonije, i sljez i ruže. A u vrtu uz jezero ima mnogo grmova ruža bijelih i crvenih. Ima i čudesan orah — nigdje tako ukusnih oraha, kao stoga oraha. Pa dozrijevaju još i bjeličaste jabuke, nešto malo nakisele, također vrlo ukusne; a ta jabuka raste samo u bakičinu vrtu.

Kako je lijepo piti čaj u hladu pod starim lipama!

Donesu samovar, ustane baka i bez hitnje pođe putićem do kuće, — ključevi su uvijek kod nje — tamo otvori visoki mirisni sanduk, nabere poslastica i slatkiša i, jednako bez hitnje, vraća se istim putićem, punim tanjirom u rukama k samovaru pod lipe: i ne zna se, čega već nema na tanjuru: i jabuka, i krušaka, i višanja, i šljiva, i svakojakih slatkiša, i oraha, i slatka, i svačega, svega okušaj — i sit si, a još te mami.

Kako je lijepo večerom prošetati s bakom do groblja, starim, tužnim križevima nad grobovima! A kakav podnos nude kod bake na Božić i Uskrs, na rođendane i imendane — jedan čovjek nikako ne bi mogao da ih nosi; a usred darova sve same omiljele stvari Olgine, prve lakomice i najmilije bakine unučice. A kakve je knjige, u kakvim divnim uvezima našla Olga u ormaru; — u ormaru su bile spremljene od nezapamćenih vremena i sve će te knjige uzeti Olga sa sobom.

* * *

Na sv. Astja Dirakijskoga pada rođeni dan bakičin.

Na taj svečani meženinski dan, odonda, otkad je Olga naučila na križiće vesti pjetliće i jelice, a prvi joj je pjetlić uspio sa dvanaest godina, daruje Olga

baku vezenom bluzom. A ovoga je ljeta Olga darovala baki već četvrtu bluzu i svojim darom do suza dirnula baku.

— Hvala, Oljuška, hvala! — ponavljala je bakica i gledala tako dobrim očima svoju veselu ljubimicu.

Proslaviše bakin rođendan. Sa svim ukućanstvom došla je iz Vatagina pozdraviti baku i Natalija Ivanovna, i Aleksandar Pavlović s Irenom, Lenom i Mišom.

Proslaviše i sutradan. I raziđoše se gosti.

I Olga bi htjela otići k svojima, ali bakici je teško bez Olge. I tako tek za koju sedmicu, dok nisu sazrele prve bjeličaste jabuke, pusti bakica Olgu.

Izljubivši se s bakicom bezbroj puta i vrlo živo, a s tetkom nešto manje, a s Anom Pavlovnom malo sasvim, — Ana Pavlovna je nekako hladna! — oprostila se Olga s ljubljenom Meženinkom.

II.

Dva su starca poštivali u Vataginu kod Iljmenjevih: Fedota Ravnoga — sobara i Fedota Krivoga — ključara.

Fedot Ravni bio je slavan poradi toga, što je on, još od mladosti predstavljao na uskršnju noć u vataginskoj crkvi nikoga drugoga nego samoga đavla, što je kasnije preuzeo na sebe Iljmenjevski kočijaš Grigorij. Obično bi u vrijeme ophoda, kad sav narod iziđe iz crkve, jedini ostajao u crkvi Fedot i držao bi snažno vrata, kao nečista sila, uporno ne htijući pustiti ophoda u crkvu. I tek kad bi s predvorja zaorio do njega glas »Da uskrsne Bog«, on bi, pobijeđen, rastvarao vrata i za pjevanja »Hristos vaskrese« bježao bi — bježao kroz čitavu pustu crkvu, da se konačno gdje bilo izgubi u pakao, a pri tom je tako vješto i hitro izvodio svoju igru, tako se cerio, tako se grčio, tako se povodio za pravim vragom, te se jednoga dana drugi Fedot, Fedot Krivi, uhvativši ga u bijegu, nije mogao da suzdrži i u svojoj revnosti ga tako ščepao

za gušu, da se siromah tek treći dan — i to teškom mukom — vratio k svijesti. Osim te svoje odgovorne uloge kod uskršnjega zbivanja, kako i sami vidite, dosta riskantne, bio je slavan još i kao muž njanje Fatevne, što je već sasvim nevjerojatno, i premda je on umro evo već na Ilinjdan bit će pet godina, ipak svi svake godine ponavljaju, da je umro sasvim nedavno, no, preklani.

Drugi Fedot, Fedot Krivi, još je uvijek živ, živi, zdrav je i nikako se i ne sprema na umiranje, a prevalio je devedeset godina. Izašao je na glas s oslobođenjem kmetova, kada nije htio da primi slobode, nego je ostao u Iljmenjevskom domu, da služi vjerno i istinski, kao i prije, kreposnim ljudima. Svi ključevi spremišta bili su kod njega od iskona, i nikad se nije desila kakva nezgoda.

Kada bi došla u Vatagino tetka Ljudmila Pavlovna, starija sestra Aleksandra Pavlovića, ona bi se uvijek radovala starom ključaru kao svom rođenom i nije ga drukčije nazivala nego svojim prvim prijateljem.

»Bivalo je, da mamica ne bi dopustila, da pozovemo studente: neprilično je, da gospođice pozivaju! — spominjala se tetka svoje mladosti, — a mi k Fedotu, na veče mu dademo cedulju, on na konja, dođe do prvoga čopora, promijeni konja i te iste noći stigne u grad i u jutro se vrati. A drugi dan samo pogledaš — i javljaju se gosti!«

Eto kako je Fedot brzoplet! I ne samo da je u svoje vrijeme ugađao gospođicama Iljmenjevim, ispunjujući njihove moguće i nemoguće naloge; bio je on i prvi sluga tada mladih oficira — Aleksandra Pavlovića i pokojnoga Vasilija Pavlovića — viđao ih je svakojakih.

Kad bi Olga ostajala na svom i ne bi ni za što popustila, ma što joj govorili, nazivali bi Olgu Vasilijevu Iljmenjevom.

U rodu Iljmenjevih svi su bili snažni i golemi i nije bilo nijednoga, da bi se tužio na prsa, a Vasilij Pavlović je bio Iljmenjev, pa ipak se usamio i umro

od sušice. Bivalo je, pa bi pokojna Ana Mihajlovna pripovijedala mnogo kojekakvih čudesa o svom jadnom nesretnom Vasiliju, a isto tako i o uzornom njegovu sluzi Fedotu: šta sve nisu radili, pa bi pošli i u grad u punoj paradi — a kući pješke — i kola i konje, sve su ostavili na kartama!

Bez Fedota nije se u Vataginu ništa radilo i, čini se, nijedna se zgoda nije dešavala bez njega: u čitavom životu svojih doživotnih gospodara učestvovao je Fedot. Imao je on ne dva, nego jedno oko, no i to jedno zeleno oko bilo je oštro i drugoga mu nije trebalo, i čuo je, Bogu hvala, jasno sve do komarčeva lijeta, na gluhoću se nije tužio. A nitko ga nikad nije vidio da spava, i zato su ga se lopovi bojali kao vatre i bježali su od njega na tri vrste.

Eto kakav je bio Fedot Krivi, iza smrti Fedota Ravnoga jedini Fedot.

* * *

Na večer, kad bi pao hlad, dovaljala bi se u Vatagino bakina teška kola sa deset mjesta, koja nisu ustupala Iljmenjevskom trunduletu. A kod mlina, razumije se, dočekao bi Olgu Fedot.

— No šta, Fedote, kako je u nas? — pitala bi Olga, kada Fedot sjedne na bok kola uz bakina Konona.

— Hvala Bogu, sve je dobro i zdravo, gospođice, iz grada su došli gosti.

— K meni? — obradovala se Olga.

— Dvije gospođice: Rogačeva i Protasova. Borovima je došao od pukovnije Kostja, Konstantin Anatoljević. Od tetice Ljudmile Pavlovne stiglo je pismo: obećala je, da će na Uspenje u Vatagino. Bratu vašemu dolazi učitelj studenat — Fedot je pošutio i dodao beznadno: »Duša mu je na jeziku.«

S Fedotom bi zadahnuo miris doma, u kućnom ispitivanju nezamjetljivo bi, poput lagane kočije, minula teška kola pokraj baćuške Evdokima, pokraj Pokrovske crkve, pokraj vrta Perovih, pokraj Vjere Streš-

njeve i Lene Borove, i gle već se sa svoja dva bijela tornjića pokazao bijeli Iljmenjevski dom.

Fedot bi skočio s boka, lako rastvorio vrata na široko zelenio, tako zeleno dvorište, ususret ljubljenoj svojoj Olgi Aleksandrovni, koju bi ne manje od Fedota obradovali svi psi, crni i bijeli, i riđi lovni pas kadšto umiljavajući se.

Začuvši glas zvonca s krikom iskoče iz sjenice Katja Rogačeva i Lida Protasova, a na krilce izađe sam Aleksandar Pavlović.

— Tatice! Tatice! Katja! Lida! — vikala je Olga, sva se zadihavši od radosti, radujući se i bijelomu domu s tornjićima i dvorištu, tako širokom i zelenom.

Konji još i nisu stali, a Olga je već iskočila. I pala. Digla se i, kao da nije ništa ni bilo, potrčala po zelenoj — po rođenoj svojoj zemlji.

III.

Dvije su nerazdružive prijateljice vataginske bile u Olge: Vjera Strešnjeva i Lena Borova.

S Vjerom Strešnjevom zametnulo se prijateljstvo lanjske godine, kada je Olga pošla u sedmi razred. Olga se prva zaputila Vjeri i pozvala je, a dotle ni Olga ni Vjera, bez obzira na susjedstvo, nisu bile jedna kod druge. Vjera je bila jednostavna vataginska gospođica, nije učila ni u gimnaziji, ni u institutu, no bilo je u nje ono, što ne daje nikakva gimnazija ni institut, a ono, što se zove duševnom plemenitošću — savjesnost i pažljivost, i to je eto Olgu vuklo k njoj.

S Lenom Borovom Olga se družila od djetinjstva — Borovi su susjedi, stalni gosti Iljmenjevih, domaći. Lena je Vjerina vršnjakinja, od Olge starija za dvije godine. Uvijek nemirna, još i onda, kad su je kao malu dovozili Iljmenjevima, mnogo je bilo oko nje buke i vike i ničim joj se nije moglo ugoditi: i to joj ne prija, i ono joj se ne sviđa, i mlijeko nije takvo, i hljeb nije onakav.

»Bit ćeš kao Lena Borova!« — govorila je Olgi njanja Fatevna, kada bi Olga stala gnjaviti, kako se izražavala Fatevna.

Lena je učila u gimnaziji i dolazeći na praznike upućivala bi Olgu u te svoje đačke ludorije: pričala joj je, kako je učiteljima kihala u uho, kako bi vješto umjela projecati cijeli školski sat, kako je nekoj licejki za vrijeme sna odrezala trepavice, i sve takve stvari, sve vrlo privlačivo i divno za tako lakovjernu djevojčicu, kao što je Olga. Gimnazije nije Lena svršila. Negdje već u posljednjim razredima došla je ona na Božić kući i s njom kao da se nešto dogodilo: i tako već nemirna, postala je još nemirnija, ili kako govore o njoj, opsjednuta je, a otkud je opsjednuta, to nitko nije mogao znati. Iz kuće je izlazila samo k Olgi. Od četvrtka na veče do petka na veče nikuda nije izlazila: to je bio najmučniji dan za nju u sedmici — bojala se, da će umrijeti. I samo kad bi se pojavila Olga, straha bi nestalo.

Aleksandar Pavlović, s kojim je ona naročito rado razgovarala, volio ju je uza sav njen nemir i opsjednutost.

»Ona nije kao druge!« — govorio bi o Leni.

I to je bilo istina. Komu bilo i kada bilo Lena je mogla učiniti psinu i to ne oko u oko, nego pred svima, i onda nije u nje bilo straha: a to je eto Olgu k njoj i privlačilo.

* * *

Veče se počelo veselo.

Bijeli sto, srebren od starinskoga Iljmenjevskoga srebra, bio je još bjeliji i još srebreniji nego ikad. Ili se to tako učinilo Olgi poslije Meženinke, šarene i zapuštene, ili se teško zaželjela kuće, ili joj se sama kuća radovala i gle sva se zaodjela u srebro, kao na blagdan.

Osim domaćih — Miše, Irene i Lene i dviju licejki, koje su bile u gostima kod Olginih — Katje Rogačevske i Lide Protasove — bili su pozvani: dakako Vjera Strešnjeva i dakako Lena Borova, brat Lenin kadet Kostja, blizanci Lupičevi Petar i Pavao i sasvim naš čovjek — učitelj Mišin, studenat Karaulov.

Miša je pripovijedao smiješne anegdote, i sam se smijao, ali su se ne manje smijali i slušatelji, studenat Karaulov je pjevao kuplete, i premda je u njega bio glas slab, no za to s velikim čuvstvom, a smiješne stvari opet sa svakojakim smiješnim pripjevima.

Nato su plesali.

Aleksandar Pavlović čitavo veče nije ostavljao gostiju. Sjedio je cijelo veče na stolici uz kamin, ispod sata, i kad se počelo plesati, zaigrao je mazurku s Olgom.

Kako ju je on volio, svoju mačkicu — tako ju je zvao od mila — i kako ju je tako milo gledao i kako joj se smiješio! O kako je on plesao, tako nitko više danas ne pleše.

— Tatice, mili tatice, kako je lako s tobom igrati i kako lijepo! — smiješila se Olga svojim vedrim smiješkom.

I bilo je u nje toliko zdravlja, kao što je snažnih sila u crnoj, plodnoj domaćoj zemlji. A teške su se pletenice talasale kao njiva.

Mnogo su se smijali blizancima Petru i Pavlu: oba su bila neobično krasni plesači i, uza sve učenje — a učio ih je sam Aleksandar Pavlović — plesali su samo na jednu stranu, a na drugu nije nikako išlo. Kao medvjedići skakali su po dvorani i brisali se sa svojim kockastim džepnim rupcima s takvim žarom i tako silno, kao da im uistinu kožu pali vatra.

Karaulov — duša mu na jeziku, sjetila se Olga — plesao je lakše od svih, tuckao petama i tako se živo vrtio, da je nestalo svakoga bljedila.

Najviše je Karaulov plesao s Olgom.

Naplesaše se, pa započeše s igrama.

Igrali su se »cenzure«. Igra se sastoji u tom, da dvoje kockom odabranih iziđe iz kruga: jedan s jedne na »cenzuru«, a drugi sabire o njemu mišljenja i na to ih glasno njemu ponavlja, i čije se mišljenje pokaže najznamenitijim, taj mora sam sjesti na cenzuru.

Olga je sjedjela na cenzuri, a Lena je sabirala mišljenja.

I obišavši krugom stala je Lena glasno kazivati Olgi sva mišljenja o njoj, i smiješna, i nježna, i koja se nisu ni na što odnosila, i nijedno nije dirnulo Olge — osim jednoga i to koje nije baš nikako njoj pristajalo, stih — »Olga ljepotica po ulici šeta...« i još nešto takve vrsti.

— Čije je to mišljenje? zapita Olga.

U krugu se nitko nije ni maknuo, kao da i nije bilo takova mišljenja, pa nitko i ne mora izaći.

— Tko je to smislio?

Ogledajući se unaokolo pogleda Olga i na oca i učini joj se, da on sjedi kraj kamina smrknuuši se.

— No tko je dakle, tko?

I gle nekako plaho i tako blijed — duša mu na jeziku, sjeti se Olga — istupi Karaulov. On je trebao da pristupi Olgi, ali nije učinio ni koraka, kad li sa stolice ispod sata ustade Aleksandar Pavlović.

I nastade takva tišina — tamo u vrtu čulo se, kako cvrčci cvrče.

Karaulov se vrati, predomislivši se hitro izađe iz dvorane.

I od te večeri više se on nije pojavio u kući Iljmenjevih.

IV.

Iz Lubenaca je došao sin Ksaverija Matvejevića, studenat Lampad i pozvao Olgu i njene prijateljice gimnazijalke u Lubenecku šumu na »kašu«. Lubenci su sasvim blizu, na pola puta između Vatagina i Meženinke.

Lampad je živo molio Nataliju Ivanovnu, gimnazijalke su uvjeravale, da će na kaši biti i Ksaverij Matvejević i Aleksandrina Kensorinovna, svakako. I Olgu pustiše s prijateljicama, ali da se ne vrate kasno i da pripaze na konje.

Mnogo je veseloga bilo uz put, a još veselije u šumi na kaši.

Razumije se samo po sebi, ni Ksaverija Matvejeviča ni Aleksandrine Kensorinovne nije bilo, nego je bio doktor Perepjolka Andrej Fedorovič, pa Lampad i

njegova sestra Asklipiodota. Čitali su stihove, Andrej Fedorovič pripovijedao je čudne zgode iz svoga studentskog života, u istinitost kojih nije Olga ni u snu sumnjala, i sve je vjerovala. Lampad je pokazivao divne »čarobnjačke vještine«.

I sasvim neopazice je prošlo veče, pojeli su kašu i ugasnula je vatra. Pa se i oprostiše i odoše — Olga, Katja i Lida, i vratiše se. I kako je već bilo kasno, ni na um nije padalo, da bi već tako kasno moglo biti — sunce se spustilo već iznad bijelih iljmenjevskih tornjića, i Olgina roda odletjela za svojom hranom.

Ali zato kako su čvrsto zaspale!

No prođe vrijeme i brige zamijeniše san.

Odlučiše tako: neka prva ide na čaj Lida — Lida Prokesova je i tiša od Katje i više u nju imaju povjerenja — neka kaže što bilo, neka objasni.

Dakako, Natalija je Ivanovna bila vrlo nezadovoljna: tako se kasno vratiti!

— Konji nisu prispjeli — sva se zarumenila Lida — Ksaverij Matvejević i Aleksandra Kensorinova vrlo se ispričavaju.

Nato dođe u blagovaonu Olga, a za njom Katja.

I u razgovoru se Natalija Ivanovna pomalo umirila.

A razgovor je baš i bio o lubenačkoj kaši, kako je veselo bilo u šumi, kako je sam Ksaverij Matvejevć išao s njima u šumu i Aleksandra Kensorinovna, i vatru su naložili i kako je Ksaverij Matvejević pjevao uz vatru i pričao vrlo smiješne stvari.

— Iz Svetoga Pisma! — doda bezobrazna Katja i prasne sama u smijeh.

I za njom su se svi stali smijati, no nipošto ne onomu, što je Katju natjeralo na smijeh: ni Ksaveriju Matvejeviću, kako pjeva uz vatru — kad biste samo vidjeli, kakav je taj Ksaverij Matvejević i kad ne pjeva! — ni priča iz Svetoga Pisma umjesto Lampadovih čarolija i Perepjolkinih historija, ne, na to: i dan je bio lijep, i lijepo je bilo, što se sve tako povoljno svršilo, i Natalija Ivanovna već se odsrdila i smiješi se Olgi.

»Mamice, razumij, mamice, kako nam je bilo veselo!« — odgovori joj Olga svojim svijetlim smiješkom.

Poslije dnevne žege, od koje se jedino može braniti u sobama iza spuštenih zastora, tek što je samo zadunuo večernji vjetrić, otrči Olga u vrt, a za njom Lida i Katja. Išle su k mlinu, nekud zabranjenom mjestu, i još dalje u polje, nabrale su cvijeća, goleme bukete — kad se Olga čega prihvati, uvijek je i previše.

Išle su s cvijećem, i same kao poljem rasijano cvijeće.

Po nebeskim poljima izlazile su zvijezde ljetne, tako tople.

»Blagoslov moj na vas!« odisalo je u zraku.

Od crkve pohitiše, da ne zakasne na užinu.

Dotrčaše do kuće — i šta vide? — u dvorištu *apostoli*, kako je Ksaverij Matvejević zvao volove, kojima se vozio po susjedstvu. I baš Ksaverij Matvejević! Srce im stade: kako će sad iz te kaše, na kojoj je starac pjevao uz vatru i kazivao smiješne stvari — iz Svetoga Pisma?

Ispustivši cvijeće uđoše u kuću.

U blagovaoni je za samovarom sjedio Ksaverij Matvejević i u najboljem raspoloženju dovršavao svoju vječnu i neizmijenjenu historiju, kako se u mladosti, izvezavši se jednom na prvi dan Uskrsa u pohode, prevrnuo s kolima na trgu pred ženskom gimnazijom, i, kako su ga morali izvlačiti ispod kola.

I kao uvijek je Aleksandra Kensorinovna slušala s nepromijenjenim zanimanjem užasni događaj kao nov, i sučustvujući kimala glavom.

— Pa tako i pustiše sve! — pripovjedač je po običaju odmahnuo rukom i tim završio pripovijest.

— No, a kako je bilo na kaši, Ksaverije Matvejeviću? — upita Natalija Ivanovna.

— Kud bi mi s mladeži? Nama je starima i bez kaše ugodnije od svega sjedjeti kod kuće.

Sutradan je Lida Protasova otišla svojoj kući u Protasovku.

A uskoro iza te lubenačke kaše zaputila se Natalija Ivanovna u Meženinku.

Olga nikako nije htjela. I ma koliko su je nagovarali — ostala je na svom, — pravi Vasilij Iljmenjev! Drugačije nije mogla ni učiniti: jer kad bi ona otišla, morala bi i Katja otići iz Iljmenjeva, a Katja se zaljubila u kadeta Kostju i bila je spremna da bude čitavo ljeto u gostima u Iljmenjevih.

Olga nije znala, koji je uzrok, što je Katja bila isključena iz društva gimnazijalki njezina kruga. Olgi su govorili, da ona njoj nije ravna, i jedno vrijeme nisu Olgu puštali ni k njoj u kuću. A baš ta zabačenost ju je i privezala uz Katju, »otpravljenu«, kako je sama o sebi govorila Katja.

Ostati kod kuće radi Katje, ne ići sa svima u Meženinku k dragoj bakici — to je Olgu mnogo stalo.

I tako, kad je iljmenjevski trundulet s Natalijom Ivanovnom, Irenom, Lenom i Mišom zamaknuo iza drveća, i u čitavoj kući nastalo tako pusto, pustinjački, Olga i Katja odoše na sijeno u sjeniku, sjedoše jedna do druge i proplakaše dan do večeri.

V.

Na imendan samoga Borova, oca Lenina, u Borovim spremaju jedini put u godini veliku svečanost — čitavo Vatagino je na slavi.

Aleksandar Pavlović, koji izbjegava sve večernje zabave i svečanosti, pošao je Borovima samo radi Olge.

— Znaš li, tko hoće da te vidi? — prišapne joj Lena.

— Tko?

— Karaulov.

— Karaulov? Olga se čitave sedmice nije ni jednom sjetila studenta.

— Hoće da se ispriča. On bi i sam ovamo došao, ali se boji. On je u Perovih.

I Lena odvede Olgu od gostiju s balkona. I kroz vratašca pođoše iz njihova vrta u vrt Perovih.

U vrtu je već čekao Karaulov vrlo uzbuđen.

— Prosto iz neke moje djetinjarije proizišlo je tada... ono moje stihotvorenje.

— Ta to je ništa — Olgi i samoj postade neprijatno, ona ga naime nije ni u čemu ni okrivila — samo eto tata: tata se onda vrlo uvrijedio na vas poradi mene.

Karaulov je bio sretan. Olga ga ne krivi, a u tom i jest sve. Irena ga odvela na stranu i nešto mu govorila, a on je samo pokorno slušao.

I one odoše iz vrta.

— Znaš, Olga, Karaulov živi u Strešnjevih. Vjera mi je pripovijedala, da je čitavu sedmicu proplakao.

Sutradan je došao Karaulov Iljmenjevima i dugo je sjedio kod Aleksandra Pavlovića. A kad se Natalija Ivanovna vratila iz Meženinke, Miši se bilo iznova prihvatiti knjige — i Karaulov počeo opet stanovati u kući.

Olga nikada nije točila čaja. Za Olgu je točio čaj Karaulov i ispunjao je sve obveze domaćice neobično obazrivo, postupajući s čašama isto onako nježno kao sa svojim bijelim miševima.

O životu Karaulova malo se šta znalo, nije im nekako ni dolazilo u pamet, da ispituju u jedno je bilo izvjesno, da nema matere nego maćehu.

— Vaša je maćeha mlada? — upita jednom Natalija Ivanovna.

— Bila je nekad mlada — odgovori Karaulov.

Tako od prilike na taj način bi on obično odgovarao, ali je drugi glas bio u njega i druge riječi, kada bi govorio s Olgom. A sive bi mu oči potamnile. A Olgi se činilo, kad god bi s njom govorio, da se u njemu nešto bolno zbiva.

Olgi je bilo dosadno razlijevanje čaja — Karaulov je za nju razlijevao čaj. Olga je volila da dobiva pisma, no pisma su obično dugo zaostajala na pošti — i eto ti Karaulov ni pet ni šest ide pješice u grad na poštu i, dok Olga ustane, već je bio kod kuće i Olga bi pisma dobila na vrijeme.

Od Strešnjevih, gdje je Karaulov imao sobu, preselio se on Iljmenjevima i nastanio se u vrtu u kućici. Jutrom bi se bavio s Mišom, obdan bi s knjigom odlazio u polje, na veče bi bio sa svima, a poslije večernjega čaja, odlazio bi u svoj stan, u kućicu.

Nerijetko bi se na veče, kad bi došli blizanci Lupičevi, Petar i Pavao, Vjera Strešnjeva i, dakako, Lena Borova, nastavili plesovi, smiješne anegdote, pjesme i igre.

Vrlo veselo bi prolazilo vrijeme.

I dušom bi svih zabava i doskočica bio Karaulov.

A nada sve brinuo se Karaulov, da ugodi Olgi.

A kakve divne lađice bi joj savio od kore!

Ne pred ljudima, nego kad bi ostali u dvoje, pripovijedao bi Karaulov Olgi o sebi, o svojem studiju, o sveučilištu, o predavanjima, o profesorima i o svojim drugovima iz istoga tečaja. On je prešao u drugi tečaj, i u prvoj svojoj godini studija htio je da postigne svu premudrost, promijenio je nemalo kojekakvih struka: počeo je botanikom i marljivo se bavio sistematikom bilja kod Gorožankina, zatim je odbacio sistematiku i naglavce se bacio u rake i pauke kod Zografa, odolio je tako debeloj knjižurini, pošao je Stoljetovu, zavezao se u fizičke formule, i sad se odlučuje: da li da ostane kod ptica u Menzbiera ili da pređe na juristički fakultet i da proučava povijest filosofije prava u Novgorodceva.

— Ja u Boga ne vjerujem — rekao je jednom Olgi.

I ako ju je zadivio: ona nikako nije mogla sebi zamisliti, da je mogućno, i to još sasvim lako, tako govoriti.

— Ja u Boga ne vjerujem — ponovio bi Karaulov svaki put, kada bi Olga u razgovoru počela o tom pitati.

I kada bi se kod molitve, moleći se za oca i za majku, za brata, za sestre, za dragu bakicu, Olga sjetila tih njegovih riječi, ona bi se pomolila i za njega, da bi studenat Karaulov vjerovao u Boga.

VI.

Na Ilin-dan pratili su Katju Rogačevu. S kadetom Kostjom rastala se ona bez teškoće i nije ni suzica kanula s njenih nasmijanih očiju: u proljeće, u vrijeme ispita, zaljubila se ona u osmoškolca Ponomarkova, a sad joj je predstojao susret s njim, i taj je susret uzbuđivao njena čuvstva.

Karaulov je poslije nekakva mudroga biologijskoga razgovora pokazujući Olgi svoje bijele miševe, zamolio Olgu, da mu pokloni svoju fotografiju. Olga mu obeća, no uz uslov, da i on njoj dade svoju. No razumije se samo sobom, on će joj sve ispuniti i spreman je da sve učini, i samo što stigne u Moskvu, snimit će se i poslat će joj. I deset puta je to ponovio. A kad mu je Olga dala svoju sliku, nije bilo kraja njegovoj sreći i čitavo je veče pjevao i u noći je pjevao u svojoj kućici.

— Student — učitelj je sasvim sišao s uma — govorio je u družinskoj sobi Fedot, — odeš noću u njegovu kućicu da prigledaš: ne spava, nego hoda kao ptica po vrtu, i sve neka čudesa: »Hoćeš li, kaže, Fedote Prihodoviću, ja ću vam umetnuti pačije oko!« Čudesa.

I u istinu, dobivši Olginu sliku, Karaulov je tri dana hodao kao ptica, i noćima nije ni spavao, vjerujte se.

Na večer za čajem, i ne dotaknuvši se svoje čaše, odjednom se nešto naglo digao i samo zamolio Olgu, da mu izdade za noć knjigu — ključ od biblioteke čuvala je Olga. A kad je Olga izišla s njim iz blagovaone, dao joj je on pismo, pa i ne dočekavši knjige otišao.

Pa i ne treba mu nikakve knjige!

Pismo je bilo vrlo dugo: malim pismenima, pažljivo pisano, o njegovim čuvstvima — njegovoj ljubavi prema Olgi, i osnove, i obećanja, i uvjeravanje, no, ljubavno očitovanje i kako će se on ženiti Olgom i kako će oni zajedno živjeti. A na kraju je molio Olgu, da ga ona ne zaboravi, dok on ne svrši sveučilište.

»A kad ja svršim, ako Bog da, riješit će se i naša sudbina!«

A komu nije ugodno ljubavno pismo?

Olga je bila vrlo zadovoljna.

U petom razredu je Olga prvi put saznala, da se u nju zaljubljuju gimnazijalci. A na balovima, kada bi došla treća kadrila — treća je kadrila naročita, ona znači ljubav — Olga prosto nije znala, koga da izabere: tako ih se mnogo javilo. Osim toga govorio bi joj Miša,

čija je ona simpatija, kako su se izražavali gimnazijalci i gimnazijalke. Miša je u karceru kod kuće, a gdje se duša širom otvara, ako ne u karceru? Bilo je i takvih gimnazijalaca — kud god bi ona išla, u gimnaziju ili iz gimnazije, i u crkvu, neprestano su je pratili i, dakako, ne slučajno.

U sedmom razredu — prvo priznanje. Sedmoškolac Dagestanski, s nadimkom Bičić, darovao je Olgi svoju fotografiju s natpisom: »u znak lj..... Leonida Dagestanskoga«. A kad je Olga uzela od njega sliku, poljubio joj je on ruku.

Takih slika sa pet točaka sabralo se u Olge do osmog razreda čitav kutić kutije, u kojoj je čuvala svoje dragocjenosti.

Komu nije ugodno ljubavno očitovanje? Olga je bila vrlo zadovoljna. No sama ona još nikome nije ništa napisala na svojoj fotografiji.

Drugi dan Karaulov opet za večernjim čajem, opet kao tobože za knjigom, a kad je Olga izišla s njim iz blagovaone, dao joj je pismo, pa otišao.

Pismo je imalo samo nekoliko redaka, ali isto onako sitnim slovima, pažljivo pisano: molio je Olgu, da dođe sutra, u četiri sata ujutro, na sjenokošu, da s njom govori.

Olga je znala od Katje, da je sjenokoša mjesto vataginskih sastanaka, kamo je išla i Katja i kadet Katje, no sama nije ni pomislila na to: nije nego još nešto! Pa još tako rano — Olga je voljela leškariti, ljenčariti u postelji, a on, izvolite, u četiri sata!

Bilo je i još nekoliko takovih pisama, uvijek ista molba: razgovor na sjenokoši.

— A šta sam ja saznala o Karaulovu! — reče Lena.

— Što to?

— Da ne možeš sebi ni predstaviti: on je vrlo bolestan. Kostja mi je pripovijedao, kakvi su u njega napadaji, naročito kada se mnogo uzbuđuje.

Olga i Lena su išle vrtom iz crkve. Jesenje rano jutro zamijenio je rujni nedjeljni dan. Karaulov se kasnije nego radnim danom zaputio na poštu i još se nije vratio. Lena je po riječima Katjinim pripovijedala

Olgi, kakvi su to u njega napadaji, kako se sav grči i pjena mu ide na usta, i tako strašno to biva.

Olga je slušala s velikim zanimanjem. Eto to ona ne bi mogla bila ni zamisliti.

— A od čega to biva?

Ali Lena nije imala vremena da odgovori, kad li otraga, iza leđa njihovih zaori krik i njih se dvije razletješe! Karaulov se bacao na putu i bilo je to tako strašno pogledati.

Olga je mislila, da on umire i brzo potrči u kuću, da zovne koga bilo.

I od toga dana postala je Olga prema njemu naročito pažljiva: prema bolesnicima se Olga uvijek naročito vladala.

A Karaulov se brzo oporavio, samo je bio vrlo mračan, i kad bi govorio s Olgom, sive bi mu oči još jače tamnile, a njoj je bilo još očitije nego inače, da se u njemu nešto bolno zbiva. On nije mogao ne opaziti promjene — Olga je bila tako pažljiva prema njemu! — i opet se razvedrio.

Ljeto se približavalo kraju, bilo je vrijeme, da se završi bavljenje s Mišom, Karaulov da ide na sveučilište, a Olga u gimnaziju.

Na jednoj od oprosnih večeri, igrajući se »sekretara«, Olga dobije zapisku sitnim slovima, pažljivo pisanu: Karaulov je pitao, što se Olgi na njemu najviše sviđa.

Olga je htjela odgovoriti, što osjeća: kako ju je to diralo, da je on bolestan, a prema bolesnicima se uvijek naročito vladala — no nije tako odgovorila promislila je i napisala:

»Obrve, oči i trepavice.«

A zaista, što je u njega bilo prekrasno, to su bile obrve, oči i trepavice.

U oči odlaska poslije večernjega čaja Karaulov se oprostio i pošao u svoj stan. Za njim na krilce izidoše Olga i Lena.

Jesenja noć — koliko zvijezda!

Zvijezde, zvjezdice, zvjezdani puti — na sve strane.

Zvjezdana je noć lebdjela nemirno.

Fedot, zvoneći ključevima, prođe sa svjetiljkom preko dvorišta prema hambarima. Po svijetlu je za Feodotom trčao crn pas. Iz vrta je zadisala hladovina.

I zvijezda pane u noć.

— Ja vas tako ljubim! — sasvim tiho reče Karaulov i poljubi Olgi ruku.

VII.

Na Uspenje dođe po obećanju tetka Ljudmila Pavlovna u Vatagino. Ona se smjestila u jednom od tornjeva starog iljmenjskog doma, gdje su prošle njene mlade nezaboravne godine. I sa živim njenim sjećanjem na prošlost u toj kući oživjela je i iljmenjevska starina: Aleksandar Pavlović je u njenim očima još uvijek kao nekad mladi brat Saša, a bila su još braća Vasja i Kolja, ljubimac njen.

»Neprocjenjivi brat i prijatelj moj Nikolaj Pavlović« — tako je nekad ona uvijek počinjala svoje dugo pismo njemu u Petrograd, a na kraju, poslije svih želja duševne radosti, zdravlja i najbolje sreće na svijetu — »željela bih i dušu svoju poslati, no ne mogu, i bila bih zadovoljna i tim, kad bi Vam bilo tko predao moje misli, a ja više nemam snage.«

Otvarajući klavir Ljudmila bi se Pavlovna sjetila svojih djevojačkih jada.

— A pritisnu li mi jadi dušu — govorila je ona, sjednem odmah za klavir i osjetim olakšanje, kada me obliju suze.

Olga je vrlo volila raspitivati tetku, kako je bilo u njih prije, kakav je bio tata, kad je bio malen, o djedu i o bakici. I tada se radi toga tetkinoga dolaska, zadržala još jedan dan.

I prošao je taj dan tiho u razgovorima i spominjanju.

Sutradan u jutro stala se Olga spremati na put i do večeri je sve bilo gotovo. Došla je Vjera Strešnjeva i Lena Borova. Po običaju su se svi sastali u dvorani, posjedali, pošutjeli, i nato se svi redom digli. Olga je s Natalijom Ivanovnom i Aleksandrom

Pavlovićem prišla čudotvornoj slici Iljmenjevske Majke Božje. Pomolili se. I stali se opraštati.

Njanja Fatevna, vrativši se baš nedavno s dalekog hodočašća, poškropi Olgu blagoslovenom vodom Majke Božje Genezaretske.

Još jednom se oprostili — još jednom se sa svima živo izljubila Olga.

Natalija je Ivanovna zaplakala.

— Mamice, mila moja mamice! — i dugo ju je ljubila Olga.

A suze nikako da se zaustave.

Bakici se svrati svakako! — Kroz suze je rekla i pošla za Olgom.

I svi pođoše.

A Olga, sva zarumenjena, smiješila se svojim svijetlim smiješkom, opet i opet se usput ljubila, i u družinskoj sobi, i na krilcu se još jednom opraštajući, i u posljednji čas, baš već kad je htjela da sjedne u kola.

Aleksandar Pavlović sproveo je Olgu do mlina, prekrižio je svoju mačkicu, kako je od mila nazivao Olgu, na bok uz Grigorija sjeo je Fedot, i pođoše.

I do samih Lubenaca, do samoga Ksaverija Matvejevića vozio se s Olgom Fedot.

Pričao je Fedot, kako je nekad — davno je to bilo on i s Aleksandrom Pavlovićem i s pokojnim Vasilijem Pavlovićem išao u gimnaziju, i kakav je bio Aleksandar Pavlović i Vasilij Pavlović i kako je tada bio lagodan život.

— Eh, čovjek! — dodao je jednooki ključar, ne govoreći više, nego pripijevajući.

S gimnazije prešao je Fedot na kasnija vremena, k mladim oficirima Iljmenjevim. Vojne njegove priče bile su tako zanimljive, da je čak i kočijaš Grigorij s paunovim perom, u svojoj baršunastoj bezrukavki preko crvene-makove košulje, i sam proživjevši već koješta, kratko zviznuo ne toliko radi konja, koliko od zadovoljstva.

— Eh, čovjek!

U Meženinku je stigla Olga na vrijeme, još nisu pošli spavati, bez hitnje su se sabirali za sto na večeru. I, kao uvijek, dolazak je Olgin izazvao strku.

A kakva sreća — nije joj bilo kraja! I bakica i tetica i Ana Pavlovna od radosti spadoše s nogu. Dakako, nije bilo ni misliti, da bi Olga otišla sutra, a ni prekosutra.

I Olga provede nekoliko dana kod drage bakice.

* * *

Tiho je u Meženinki, prijatno.

Nepromijenjen, kao mnogo godina, tekao je život tokom godina dan za danom bez hitnje. Jesen je izazivala razgovore o zimi. I tetica Evgenija Aleksejevna bavila se mazalom u kutiću, s desna od ormara sa slikama, gdje je voljela sjedjeti na večer za svojim patienceom, unaprijed obljepljujući dvostruke prozore.

Zalihe je za zimu bilo spremljeno podosta.

Povela bakica Olgu u smočnicu... Kakva slatka! I koliko lonaca i lončića, na kojima su bakičinom rukom perom bili zapisani natpisi:

Oljina malina.
Oljuškina malina ljubimica.
Oljina jagoda.
Oljuškina jagoda ljubimica.
Oljina trešnja.
Oljina bijela višnja.
Oljin šipak (bez koštica).

— Crv je jabuku pojeo izgrizavši je — jadikovala je baka — nema ove godine jabuka, ni naše, ni kitajske. A u tetice je još lanjskih sve do stropa!

No tetica Evgenija Aleksejevna nikomu ne daje svoga kompota, i ne moli je, i Olga na bakino ogorčenje ne će dobiti dosta svoga najmilijega slatka: Oljina jabukova slatka.

Iz smočnice pozvala je bakica Olgu u malu smočnicu, gdje je stajalo kojekakvih posoljenih stvari, i gdje je vrlo dobro mirisalo. I tamo joj je dala bočicu kolonjske vodice vlastitog proizvoda i tu joj je protumačila, kako se pravi kolonjska vodica, otkrivši tajnu samo Olgi.

Olga pamti, njoj ne treba ni zapisivati, ona i tako sve zapamti, i sama će bakici prirediti ne bočicu, nego vedro kolonjske vode.

Bez hitnje, kao sve, što se radilo i govorilo u Meženinki, izbrojila je bakica sastav, koliko i čega treba uzeti, koliko vinskoga spirita, savršeno očišćenoga njegova uljenog zadaha i koliko ekstrakta: bergamota, limuna, ružmarina, lavendula i narančinih cvjetova.

— I sve to položiti u spirit u bocu, podobro zdrmati — i kolonjska je vodica gotova. Bit će mutna, no za nekoliko dana će se slegnuti i, kad bude potpuno bistra, treba je oprezno izliti, a talog propustiti kroz papir. Kolonjska je vodica gotova, prelivena u bočice, zavezana komadićem kožice. Što duže bude stajala, to izvrsnija će biti.

Za večernjim čajem spomenuli se starih vremena, kako je bakica bila mlada, tetica mlada, Ana Pavlovna mlada. Prvo je bakica, za bakicom tetica, za teticom Ana Pavlovna.

Ana Pavlovna nije propustila zgode da priča, kako ju je zaprosio general Oljhovski, a ona odbila. Olga se nije mogla uzdržati, usprotivila se i, kao uvijek, rasrdila bakicu.

No a po tom sve se opet smirilo.

Ali jao
Izišao
Naš je sjaj iz mode.
Sad će šal
I voal
Otić u komode...

— pjevuljila je Ana Pavlovna, nesretna u svakom pogledu.

Olga je ispitavala baku, kako je bilo prije, kakva je bila mama, kad je bila malena, pa o Kostromi.

Baka nije odmah odgovarala.

— Počekaj! — tako uvijek počinje baka i pogleda tako dobrim i svijetlim očima, to je bilo u kući Rjazanovskih, ne, ne kod Rjazanovskih, Rjazanovski je

živio u Carskoj, a naša je kuća bila u Ruskoj ulici... — i polagano dolazi do onoga glavnoga, do starine — do svoje mladosti, kada su se zbijali u svijetu događaji.

— U staro je doba bilo bolje — govori i baka, i teta, i Ana Pavlovna.

Ali jao
Izišao
Naš je sjaj iz mode.
Sad će šal
I voal
Otić u komode...

* * *

Tiho je u Meženinki, prijatno.

Proživjela bi tu Olga još — pogledajte, kako je zlatan vrt, kakve katarinčice, i kakve noći! — no nije moguće : vrijeme je, vrijeme Olgi u gimnaziju.

— Tako nekad, kad bih ja polazila iz Vatagina, — sjećala se bakica sprovađajući Olgu — a ti podigneš viku po cijeloj kući, i nisu te, sjećam se, mogli ničim umiriti, a ja, sjećam se, tebi u ručicu dala srebra, da se zabaviš, dajem ti, već i ne znam koliko, a ti sve plačeš, ne puštaš. Tek varkom sam i utekla. A sad eto ja suze ronim.

Babuškina teška kočija, za rastresanje meženinskih kokoši i tuka, stajala je dugo uz krilce i napajala se, kokoši i tuke već su dospjele i priviknuti se na nju, te su bez pažnje hodale kao i prije, a babuškin se Konon nahrkao do mile volje, dok su Olgu spremili za put, s Oljuškom se još jednom oprostili, i još jednom kao i tamo kod kuće.

— Na Božić, bakice! — sve se okretala Olga, smiješila se svojim svijetlim smiješkom, dok nije teška kočija, zaokrenuvši za crkvu, iščeznula iz očiju.

A njih tri stajale na širokom krilcu : jedna od svih viša i stasitija — bakica, druga — sama kost, dižući tamne, nekad prekrasne, sada grozne, velike oči — tetica, a treća, sva malena i nesretna — Ana Pavlovna.

»A kad si ti otišla, mila moja Oljuška, — pisala je bakica Olgi u gimnaziju — ja kao da sam poludjela, plakala sam, čeznula dušom za tobom i uznemirivala se. Do svog groba tvoja bakica Tatjana Aleksejevna.«

VIII.

Iz Moskve su od Karaulova često dolazila pisma i sve duža, pisma kao i prvo sitnim slovima, pažljivo.

Opisivao je Olgi sve svoje nade i razočaranja — sav svoj život: zamijenio je povijest prava s finansijskim pravom, a finansijsko s kemijom, Janžula za Sabarnjejeva, proći će anorgansku i organsku, a na to će slušati Kejučevskoga. I svako je njegovo pismo bilo prožeto ljubavlju i maštanjem o toj sretnoj budućnosti, kojom će odlučiti Olga. Došla i njegova fotografija —

»u spomen na žarko ljeto.«

Olga mu je pisala dvaputa i vrlo kratko.

Pisati pisma uopće nije voljela, a osim toga, sa svakim pismom Karaulovljevim, što je ono bilo nježnije, to jače se dizalo u njoj čuvstvo — težina od nekog njegova prava nad njom, da njoj tako piše i da se bilo čemu nada ili da bilo šta očekuje od nje, i ta je težina prelazila u razdraženost — mrzila ga.

Kako je sretnima držala svoje prijateljice, kojima kako je mislila, nitko tako ne piše i nema na to prava, koje su same i sasvim slobodne.

I kako se ta težina pretvarala u razdraženost, u mržnju, zahvatala ju je i odvratnost prema njemu.

Kako je sretna bila prije svih tih pisama! Kako će sretna biti, kad se oslobodi njega!

I eto, odlučila se, da će se, pa ma čega je stajalo, sastati se s Karaulovom i uzeti od njega svoja pisma i sliku. I tim će se sve svršiti.

Tako će se sve i svršiti.

U istinu, ne baš ubrzo pružila se prilika.

Na božićne ferije obično se studenti sastaju negdje na Božić. Odmah početkom prosinca dođe i Karaulov.

U osmom razredu stanovala je Olga kod Zubarevih. Aleksandra Timotejevna, žena doktora, prijateljica je Natalije Ivanovne. U kući su mrzili Olgu i život joj je bio slobodan : postupali su s njom kao s odraslim licem — osmoškolka !

Saznavši, da je došao Karaulov, pisala mu je Olga, da dođe k njoj u nedjelju. A odjednom su baš u nedjelju, a da ona nije znala, uzeli karte za kazalište, za operu.

Poslije ručka pođe Olga s Aleksandrom Timotejevnom u šetnju, i dosta su se dugo šetali, a kad su se vratili — sjedi Karaulov.

Karaulov je čekao Olgu.

Olga je od zime bila rumena kao mrazova ruža i u crvenoj bluzi. Kako joj se obradovao, stao je odmah raspitivati, šta ona misli, kako živi.

Aleksandra Timotejevna gonila je Olgu : trebalo joj se još preobući.

A kad je Olga bila gotova — nije dospjela da s njim progovori ni dvije riječi — izidoše u troje na ulicu.

Uhvativši čas, Olga mu reče, šta je čitavo vrijeme mislila i zašto ga je pozvala : treba da joj vrati pisma i sliku.

— U istinu vam treba ? — zaustavio se Karaulov.

— Brzo dajte ! Brzo ! — govorila je Olga.

On otkopči kabanicu, posegne pod vrat, izvadi odonud svežanj i dade ga Olgi.

Aleksandra Timotejevna zaustavila je izvoščika i zvala Olgu : vrlo se uznemirila, da ne zakasne. Olga pohiti k njoj. A kad se je ogledala, njega više nije bilo.

Ali na to Olga više nije ni pomislila. Olga je voljela muziku i bila je vrlo zadovoljna s operom, bila je spremna da je sluša makar i svaki dan.

I za ponedjeljak su Zubarevi dobili karte, i u ponedjeljak Olga s Aleksandrom Timotejevnom opet ode na operu.

Poslije kazališta za čajem kazivao je doktor, muž Aleksandre Timotejevne, kojekakve gradske novosti i među ostalim opazi :

— Kakav slučaj ! Danas su k nama dovezli u bolnicu — objesio se, studenat... Karaulov. Htio je kupiti revolver, nisu mu ga htjeli prodati, pa se noću objesio u gostionici.

— Karaulov ? Ime mi je nekako poznato ! — teče Aleksandra Timotejevna.

No Olga je šutjela, Olga nije htjela ništa pokazati — a samo ju je nešto hladno prelazilo.

I svu je noć prohodala po sobi dršćući.

Sjećala se svega — prve vesele večeri, »cenzure«, čitava ljeta. »U istinu vam treba ?« — ponavljalo se i ponavljalo s onim njegovim silnim naglaskom : »u istinu ?« No, konačno, ona nije dospjela da ga pita, ona ništa ne zna, i možebiti i nije u njoj uzrok, nego drugo nešto ? Nije dospjela da ga išta zapita !

I ta misao, da uzrok možda nikako i nije u njoj, nego drugi, ponešto ju je umirila i pod jutro je zaspala.

I pričinilo joj se — sanja ona, a to mogila i velik, tako velik križ, i ona zna, da je to grob Karaulovljev — sjela je ona na mogilu i sluša glas iz nje, iz mogile :

»O teška jada !«

SUĐENA.

I.

Olga je jako naglašavala »o« na način svoga kraja.

Olga je imala tri vrsti lutaka.

— Od porculana — lutke od kamena, koje se razbijaju.

— Žurnalske — izrezane iz modnog žurnala »Les Modes«.

— Od krpa — njanja Fatevna ih je pravila od krpa ; a jednu od voska.

Olga je imala jednu ružičastu opravu ljubimicu i dvije bluze, koje je voljela: jednu žutu kao kanarinac, a drugu jasno-modru, gofriranu.

I Olga je imala još i jednu tajnu noćnu košuljicu.

Ljeti je vruće u Vataginu.

Olga ne voli vrućine.

Olga se vrlo voljela kupati — deset puta na dan ujagmila bi priliku, da se okupa : koža joj se s vrata ljuštila.

Ili se ispruži po svojoj postelji, pomeće jabuke okolo sebe i čita, i tako cio dan, sve do večeri, dok ne popusti vrućina.

I još sasvim malena — u trećem razredu — provodila bi Olga ljeto čitajući mnoštvo knjiga svake vrsti, a da dakako nije ništa razumjela — i kad joj, u sedmom razredu, studenat Čerkasov bude posuđivao knjige i među njima bude mnogo od onih, koje je ona već čitala, Olga će ih čitati kao novosti — Turgenjeva, Tolstoja, Dostojevskog.

U petom su razredu sve Olgine drugarice, gimnazijalke vršnjakinje, nosile iglom pribodene inicijale svoje »simpatije« — početna slova gimnazijalca, u kojega su bile zaljubljene.

Olga bi također bila voljela nositi kakav monogram na rukavu, i da ne zaostane, pribode na rukav :

N. V.

Natalija Vasiljevna, njena draga učiteljica ruskoga jezika, koja je jednoga trimestra zapisala Olgi četvorku mjesto petice :

— Radi poderanih bilježnica.

U šestom razredu upoznala je Olgu Marina Zavjetnovska s jednim gimnazijalcem, Gusarovom.

— Želim da se združim s vama, jer sam Poljak i hoću oslobođenje Poljske. A vi ste Maloruskinja — vi hoćete oslobođenje Male Rusije.

To je bilo prvi put, što je Olga čula, da ima netko da se izbavi i da treba zauzeti stranku.

U sedmom je razredu Olga počela pokazivati zube.

Jednom ju je boljelo grlo i liječnik joj je zabranio pjevanje. Četvrti je sat bilo pjevanje, a peti vjeronauka. Olga ostade u sobi za učenje i stade učiti katekizam.

Prefekta Marija Terentijevna opazi Olgu samu u sobi i upita je, zašto nije otišla u razred.

— Boli me grlo.

— Idite pjevati.

— Ne ću.

— Dajte mi tu knjigu !

Marija Terentjevna uhvati katekizam, Olga ga ne da. A Marija Terentjevna ne pušta.

Stanu vući — jedna za jedan, druga za drugi kraj — vuku, vuku.

Katekizam se podere.

— Svinjarija !

— To se tiče vas ! — prasne Olga.

Sutradan pozvaše Olgu direktorici.

Direktorica gimnazije, Barbara Ivanovna — tuka — suha i mršava lica poput korizme, lice kao da joj je odljeveno s lica popa Aristotelova, ali bez ikakva ukrasa, bez brade, bez brkova : nos kao čizma, usne kao papuče, oči policista, sprijeda »unene raie« (brazda) kako kaže ona francuski, a straga kosa spletena u osmicu.

— Koliko vam je godina ?

— Petnaest.

— Šta će biti iz vas, kad vam bude dvadeset ?

Olga ne odgovori ništa : šta da se na to odgovori ?

Na to direktorica skoči sa stolice.

— Gadna, odvratna, opaka djevojko bez savjesti i bez srca !

— Barbara Ivanovna...

— Kako ste se usudili napasti Mariju Terentjevnu ?

— Barbara Ivanovna...

— I vi se još usuđujete odgovarati ! Gadna, odvratna, opaka djevojko bez savjesti i bez srca.

I za čitavog dugog odmora slušala je Olga gadnih stvari — Olga se morala ispričati prefekti.

— Marija Terentjevna ! — Olga je susrela prefektu izlazeći od direktorice — Barbara Ivanovna mi je rekla, da vas zamolim za oproštenje.

I odoše svaka na svoju stranu.

Sat prođe mirno. Poslije zvona pozvaše Olgu ponovno direktorici.

— Ispričali ste se?

— Da.

— Šta vam je rekla Marija Terentjevna?

— Isprčila je usne i otišla.

— Šta? — skoči direktorica. Da niste više stupili nogom u gimnaziju! Gadna, odvratna, opaka djevojko bez savjesti i bez srca!

I sve se to svrši s tricom iz vladanja na račun Olgin.

I čitavu jednu sedmicu nije se Olga vratila u gimnaziju.

Pozvaše iz Vatagina Nataliju Ivanovnu: morala je da se opširno objasni s direktoricom glede Olge jer bi inače Olgu bacili pred vrata.

U višim razredima bio je profesorom iz vjeronauka baćuška Aristotelev, kojega su nazivali *ut*. U istinu, kad je neka učenica, govoreći *Pater* pogriješila: *Sicut in coelo ut in terra* — odvratio je baćuška Aristotelev: *Ut in notatione*!

I upiše joj nulu.

Bio je i drugi baćuška, Svobodin, čija se mlađa kćerka bila utopila, Strpljivi Job.

Na sprovodu je baćuška puzao iza lijesa sve do groblja i Olga je rekla zaprepaštenoj Katji, svojoj prijateljici Katji:

— Treba biti hrabar!

— I srčan! reći će Olga kasnije, u osmom razredu, kad bude vrijeme pokusnih predavanja, te Olga bude prozvana prva od čitavog razreda.

Za svoje posljednje gimnazijske godine živjela je Olga u Pokidošu pod okom svoje tetke Marije Petrovne. Još prije Uskrsa otiđe Marija Petrovna na ladanje, i Olga provede čitavo proljeće bez nadzora. I jednoga lijepoga dana, došavši u grad po poslu, Marija Petrovna načini Olgi scenu jer se išla šetati u gradski vrt sa studentima, a naročito s Čerkasovom.

— Otkuda to znate?

— Ma kad ti kažem! Kao da ne znaš, da ja vidim sav Pokidoš kao na dlanu svoje ruke.

II.

I tako od svojih lutaka, od svoje ljubimice, od tajne košuljice, prošavši kroz nebrojene kupke i preko monograma Natalije Vasilijevne, naglašujući »o«, Olga, jaka i srčana dođe do knjiga — do Turgenjeva, Tolstoja, Dostojevskoga — do nepoznatog svijeta, u kojemu se trebalo odlučiti za nešto, a gle, našla se u krugu, u kojemu se sve vidjelo kao na dlanu.

Taj vrlo uski pokidoški krug lepezale su brbljarije poput krila.

I u tim brbljarijama bio je najjači, najnepobitniji dokaz za tvrdnje, za najmanje vjerojatne izjave:

— Govori se!

I bilo kakva nesklapnost, koja se o nekom priča i povrh toga, kao što je obično u takvim slučajevima, koja mu savršeno oduzima čast, prima se kao najčistija istina, ako »se govori«.

A nato ti možeš da planeš, da tvrdiš, da se kuneš, ne ćeš uvjeriti, ne ćeš razuvjeriti nikoga, ako »se govori«.

I ne možeš se sakriti nikamo.

Pa ako si tiši od vode i ponizniji od trave, ono »govori se« naći će uza sve to i tebe i tvoju tišinu, tvoju poniznost prilijepit će uz najprljaviju prljavštinu, i u svakom će te slučaju žigosati sramotom.

Za čovjeka tvrda života, jaka i srčana nema nego jedan izlaz: istrgnuti se iz kruga s njegovim posljednjim »govori se« ili sam stati u nj.

Olga osjeti to živo i odluči snažno: izići će iz gimnazije i otići u Petrograd na kurs.

I ta je odluka bila za nju pravi zavjet, bez opoziva.

Ali kako da se to udesi? Nije tako lako riješiti se Vatagina!

Sve reći kod kuće — ne, radije ne javiti ništa: bilo bi toliko govorkanja, da ne bi bilo kraja.

Poslije će se bez sumnje sve smiriti, sve će biti, kao da i nije moglo drukčije da bude: vidjet će se, da se nema čega bojati, da je ono »govori se« glupost i Natalija Ivanovna bit će čak ponosna, da je njena kćerka u Petrogradu na tečaju.

Olga to zna dobro.

Ali nešto drugo uznemiruje Olgu : bit će joj vrlo teško otići ne rekavši ocu ni riječi.

I to je neprestano mučilo Olgu.

Poslije ispita vrati se Olga kući — pokraj puta je uzvisina, a na njoj drvena crkva — najstarija u Rusiji, posvećena sv. Iliji — Olga se uspne na uzvisinu i dugo mišljaše, mišljaše.

Uskoro će biti posljednji ispit, otići će u Vatagino, tobože do jeseni, ali u kolovozu vratit će se u Pokidoš po svoje papire i, oboružana papirima — sve je to za nju sasvim jasno — ne će se vratiti kući, nego ravno u Petrograd.

Ali šta će reći svomu ocu ?

S brežuljka je silazio ispred Olge starac hodočasnik.

I kad je bio u nizini Olge, podiže ruku kao da bi se zaštitio od sunca.

— Kako treba ići do crkve sv. Ilije ?

— Ta okrenuo si joj leđa ! — reče veselo Olga gledajući starca svojim začuđenim očima — eto crkve !

Hodočasnik rekao bi kao da je ne čuje : gledao je neprestano i drži ruku podignutu, kao da se štiti od sunca.

— Uzmi sa sobom na put ikonu sv. Nikole.

I ode ne osvrćući se, nastavi svoj put prema podnožju brijega.

A Olga je ostala gore slijedeći ga svojim očima začuđene sovice.

— Uzmi na put sa sobom ikonu sv. Nikole — starčeve su joj se riječi vraćale.

Misao joj je bila teška kao težak lanac.

Ali odjednom osjeti joj se srce sasvim lagano.

Shvatila je — i sve su se stvari obraćale njoj vedra lica, s pouzdanjem.

I kad je u Vataginu posljednje ljetne sedmice došao onaj dan — ono veče — Olga ispripovjedi svomu ocu susret s hodočasnikom na brežuljku sv. Ilije i riječi hodočasnikove.

— Nikola čudotvorac, reče Aleksandar Pavlović, zaštitnik je mladih djevojaka ! — i prekriži se. To je dobro. Ako pođeš, evo ovo je ikona tvoja. Ali šta ćeš s tako velikom slikom, ostavi je radije međutim kod mene, to je blagoslov moga oca. A ja ću ti dati drugu, otići ću u Meženinku i tamo ću ti je kupiti.

I sutradan uveče imala je Olga drugu ikonu, sasvim malenu, Nikole, svetoga čovjeka.

I Olga ne ponese sa sobom ništa od kuće osim te ikone.

I kad je dobila svoje školske svjedodžbe — kako je predvidjela — Olga se nije vratila u Vatagino nego ode ravno na stanicu, za Petrograd.

III.

U vagonu se jezik jedinoga Olgina suputnika malo pomalo razriješio.

Doznavši, da je Olga upravo svršila gimnaziju, zapita je, šta misli sada učiniti.

— Upisat ću se u sveučilište ! — odgovori Olga i to je bilo prvi put, što je o tom sasvim glasno govorila.

— Vi ćete ošišati svoju divnu kosu, a imate, recimo, šesnaest godina ?

— Šesnaest, odgovori radosno Olga.

Je li to bilo radi Olgine radosti — ili je radije njen susjed bio brbljavac, onda joj stade govoriti o Petrogradu : kakav je to divan grad, Petrograd, kako je lijep za »bijelih noći«, kakva su čudesa bijele noći u Petrogradu, a naročito, zašto se tamo tako dobro živi.

— Tamo se može svega nabaviti.

Olgu je to živo zanimalo.

— A ja znam kazivati budućnost, dajte, kazat ću vam vašu.

Olga pruži ruku.

I on ju je dugo promatrao :

— Tri će čovjeka biti znamenita za vaš život.

To se svidjelo Olgi.

— I što još, govorite još!

On uze ponovno njenu ruku i obrnuvši joj dlan gore, opet je stade promatrati.

I odjednom problijedi i ispusti ruku.

— Nervozan sam, reče.

I ustade.

I ostade stojeći u hodniku uz prozor.

A Olga se poče bojati.

Ona prođe u vagon za dame i otvori prozor.

U prostoru kakve zvijezde, sitne, guste!

I tako sitne, tako guste, nisu se ni mogle držati tako visoko; drhtale su, izdvajale se, padale.

Po ritmu točkova.

Put je bio posut zvijezdama.

IV.

Blagoslovena da si, zemljo moja, radi proljeća, koje dolazi na zemlju iza duge zime, i radi svoga sunca, koje je tako jako, tako sjajno, da, kako se čini, nema jačeg ni sjajnijeg ni u Africi, majci crnih ljudi.

Ni ovaj put, vjerna, nisi prevarila — tek što je došao svibanj, sva zemlja s poljima, šumama, rijekom pa onda morem iza polja, šume i rijeke, — obećano more iz kojega se sunce blistavo diže — zemlja i more se zapališe u veselo jutro, pozlaćeno zvjezdicama rose; neumorni se cvrkut jutarnjih ptičica podiže i tečni pjev slavuljev započe svoje ćurlike i to bi napunjajući dušu, šum proljeća — i proljetna je zemlja čak i sama pjevala, a s njom svaka travka i svaki poljski cvijet.

* * *

Sa stanice do Petrovke, starog posjeda Čerkasovih, put još nije bio prašan, ni obrastao travom, ni izrovan kolima; prolazio je kroz šumu, isto tako sretnu radi svoga zelenila, kao što se činio sretnim mladi par, koji je veselo čavrljao u laganom i hitrom tarantasu, u koji su bili upregnuti dobro uhranjeni vranci.

Tri hodočasnice sjedeći iza grma uz rascvaten jorgovan — tri sive noćne ptičice, probuđene kasom konja i ranim mladim glasovima, digoše glave i, preživajući svoju hranu, pratile su dugo mladu djevojku u jednostavnom slamnatom šeširu i njezina smeđega druga odlična stasa, čija je crvena košulja vjetrom naduvena, gorjela između granja.

Crveno krilo ranjene ptičice, koja prolazi šumom.

— To je carević s carevnom, dao im Bog sreću! — reče jedna.

— Na ledini će ostaviti glavu! — kaže druga.

A treća, najstarija, slijepa, kaže:

— Ne će izbjeći svoju sudbinu, izvršit će je sam.

I, mudre, sve tri pokupiše mrvice iz svoga krila, da ih dadu pticama, privezaše preko ramena svoje kožnate torbe, oglodane od putovanja, izmoliše malu molitvicu i dadoše se na put

jedna na zapad,

druga na istok,

a treća — sunce zasljepljuje — ne vidi se kamo.

Suđena — Vjerena — Proljeće.

Rodion, slaboumni konjušarski momak, čije su misli bludile poput prazne kočije, zamisli odjednom, da to nisu obične putnice, nego vještice; ošine bičem konja, i krsteći se sa svih pet prstiju, promrmlja, ne zna se komu:

— Ne valja čarati!

V.

Bilo je još rano jutro i čitava kuća Čerkasovih sa svim svojim ukućanima, s dobrom koje su namrle budne domaćice neprestano upirući oči u slavne i sjajne pređe, bila je udubena u sladak i dubok san i nije nikako imala volje, da otvori vrata s krila u vrt i nije se ni malo uznemirivala, što je nebo bilo visoko nad Bobrovkom i što je vrt od jutra još više pobijelio.

Jedino kujica Kuška, bijela kao snijeg, naćulila je svoje fino uho i šetala se amo tamo širokim zelenim dvorištem, od krilca do velikih vrata, otvorenih širom

i, kao što čine svi stari ljudi, nastojala je da pronađe svojim majstorskim okom nešto, što nije u redu.

— Zašto se jednooki Senka zalijenio i ne tjera blago u polje? Kao da ne zna, da bi to trebalo učiniti!

— I zašto krmad rokće, kad je to za njihove mlade najbolje doba za šetnju?

— I tko je to igdje vidio — purane, koji šute?

Neprestano tražeći tako stvari, koje će je naljutiti, Kuška je postavljala pitanja, kad li se odjednom, obuzeta nekom tajinstvenom pasjom idejom, zaustavi s poniznim izražajem lica, ispruži jednu od svojih prednjih šapa, zaklopi oči i, zaboravivši sve na svijetu, postavi svoju njušku na koljena.

A najmanje joj je bila po volji Nelida Maksimovna, tako rana, tako stara, tako starinska domaćica.

Volja je jača od nevolje: i Nelida Maksimovna, zaposlena, zauzeta, imala je vremena da već dobrih desetak puta pretrči od kuće do dvorišne zgrade i, unatoč svojoj astmi i opsegu od dva metra (ili gotovo toliko), koliko je obuhvatala, ne samo da se nije činila umornom, nego se čak i pomladila za dvadeset godina.

Već sinoć, kad je mladi Čerkasov — to je impozantno ime, koje su davali mladom studentu Vladimiru Mihajloviću u Bobrovki-i u čitavoj okolini sve do Vatagina — kad je davao nalog Rodionu, konjušarskom momku, koji je bio već sav dremovan, nalog, da opremi najbolje konje za petrogradski vlak, Nelida je Maksimovna izgubila dah od slutnje sretna iznenađenja.

Povrh toga je u sumrak kokot kukuriknuo — to znači novosti. Pa kad je iza večere, pozdravivši svoju majku, Vladimir Mihajlović, umjesto da ode u svoj kabinet, kao što je običavao iza svoga povratka na selo, izišao na krilce i pozvavši Nelidu Maksimovnu, koja je tuda prolazila, zamolio je da priredi sobu za Olgu Aleksandrovnu Iljmenjevu — Nelida je Maksimovna sve razumjela i čak se ponešto osjetila i u neprilici, jer je već sve odlično razumjela.

VI.

Iljmenjeve i Čerkasove smatrali su susjedima. Nekad se govorilo, da iz Bobrovke u Vatagino — Iljmenjevski posjed — možeš pružiti ruku.

U istinu ta ruka, duga više vrsta, očito ne bi mogla pripadati običnom smrtniku, nego u najmanju ruku kojemu od onih divova, od onih poglavica, čiji su se grobovi uzdizali kao visoke mogile usred široke zelene stepe, napučene guskama i pune ševina pjeva.

I zaista: ne brojeći šest sati željeznicom, trebalo je još dobrih pedeset vrsta kolima, a kad se topi led ili kad je poledica. i stotinu — podobar put, kako se vidi, i ruka s tim nema nikakva posla.

Ali uza sve to je bilo nešto istine na dnu svega toga, i kad bi se govorilo o susjedstvu između Bobrovke i Vatagina, nije tu bilo laži:

Razmak bi taj prošao nezapažen uz odlične prijateljske veze između dvojice ljudi — Iljmenjeva i Čerkasova, — još iz vremena, kada su kao mladi časnici služili kod iste pukovnije i zatim učestvovali u istoj vojni, u ratu protiv Turaka.

Ali od nekog vremena, možda od jedno dvadeset godina, stvari su okrenule drugačije — razmak je znatno porastao: smrću staroga Čerkasova produžio se on poput kakve legendarne sibirske ceste, put je opustio, a staze iščeznule.

I sva nastojanja, da se oživi staro vrijeme, da se oživi unatoč nemogućnosti, nerazjašnjivoj, ali sve očitijoj, sva su se ta nastojanja izjalovila, kao da se umiješala sudbina: nešto se postavilo između obje porodice, nekakva ograda, koja im je uporno branila da se zbliže.

* * *

Gdje se krio uzrok tomu?

Kako je došlo do toga?

Davala su se različita tumačenja, svatko je tumačio na svoju, ali nitko nije govorio prave riječi: jedan je govorio o nekom dvojbenom zecu, poradi kojega da se Čerkasov u lovu prepirao s Iljmenjevom, drugi netko je

tvrdio, da sve potječe od stare Čerkasove: ona da se zavadila s gospođom Iljmenjevom na balu, još za mladosti — jedna da je drugoj preotela kavalira — drugi su govorili o vremenu, a drugi o prilikama. I u isto su vrijeme svi osjećali, da ni zec, ni ples, ni vrijeme, ni okolnosti nemaju tu nikakva posla i da u istinu vidnoga razloga tu nije bilo.

Dakle rastava bez razloga...

Mora li baš da bude svemu neki razlog?

Ali kako se onoga, što se zbiva bez razloga, treba najviše bojati, bapski filozofi i obični amateri spotaknuše se na kraju ćor-sokaka i toliko se izmučiše da iz njega izađu, da je stvar na kraju krajeva dobila ovaj obrat:

Iljmenjevi? Čerkasovi? Nitko se nikad nije za njih brinuo, i kad bi se saznalo jednoga lijepoga dana, da su se obje porodice međusobno uništile, ili da su se naprotiv našle zajedno pod istim krovom, u istoj kući za čajem, bilo bi to svejedno: nitko ne bi ni trenuo od iznenađenja.

Nelida Maksimovna, pod čijim su okom starci ostarili i Vladimir Mihajlović odrastao, očajavala je do dna duše i nije mogla zaboraviti prošlosti — dobrih vremena, promatrajući u svojoj duši jadnu sadašnjost.

Ne mogavši naći razloga onomu, što se zbilo, sve je strpala u račun jednoga mačka.

Mačak je pretrgnuo put između Bobrovke i Vatagina!

Bio je u Bobrovki izvjesni crni mačak, Laska, i gle jednoga dana ode Laska iz dvorišta i izgubi se. Kad se vratio, držao se kao da je nešto skrivio i čitavo je vrijeme mrmljao, kao da se tuži svojoj pokroviteljici: nije on kriv, nego su ga poslali i predući je pripovijedao svojim mačjim jezikom, da ga je netko jači, mnogo jači od volje ljudske, životinjske ili ptičje poslao da presiječe put iz Bobrovke u Vatagino.

Ne razumijevajući mačkova pripovijedanja i videći, da sve ide po zlu, Nelida je Maksimovna sebi doduše obećala, da će kazniti Lasku, da se u buduće

ne skita, ali uvijek je lekciju odgađala za kasnije i smilio joj se mačak: tako umiljat mačak.

I kad je jednoga lijepoga dana čvrsto odlučila, da će po svim pravilima izreći osudu, kad je već bila pripravila zelenih šiba, tako zelenih, da su mogle bolno išibati i golu kožu i krzno — odjednom umrije stari Čerkasov, Mihajlo Dimitrijević i istog dana na veče više nije bilo mačka: nestalo ga je.

— Kamo?

— Zašto?

— Da se iznova skita?

— Ma dakako, da presiječe put i izazove nesreću.

— Pomozi nam, Puna milosti, Presveta Bogorodice, nebeska Majko, da se svi do sita najedu, sačuvaju zdravlje i nađu sreću, i da svaki blagoslov bude nad domom, a u njemu mir i pokoj, čuvaj nas od vatre, od nagle smrti i uroka!

Nelida je Maksimovna plakala, živo molila iz svega žarkoga srca, mučila se sjećajući se svoga dragoga mačka i optuživala ga, da je on za uzvrat za toliku ljubav — ona ga je bila naučila da posti za vrijeme korizme, ona ga je naučila, da uživa u govedini na prvi mrsni dan — da nije mogao ništa drugo zamisliti, nego da razori slogu.

* * *

Stara je domaćica njegovala dvije želje: da oženi Vladimira Mihajlovića Olgom Aleksandrovnom i da ga izmiri s njegovom sestrom Vasjom — duboke želje, koje su se tako čvrsto ukorijenile u njezinu srcu, te bi joj bilo lakše umrijeti, nego ne vjerovati u njihovo ispunjenje — karte su predskazivale ta dva događaja, sni su joj ih prikazivali.

Vladimir je Mihajlović dvije godine stariji od Vasje. U svomu su se djetinjstvu vrlo voljeli — ni kabao studene vode ne bi ih bio mogao rastaviti. I gle, jednoga dana, dok su se igrali hajduka, kako su to oni bili izmislili, Vasja ga udari po obrazu. Od toga dana kao da je bilo u sestri nešto, što je odbijalo brata: sasvim se otuđiše jedno od drugoga i sve su činili odjelito.

Vasja je više nego jednom prva okušala da zapodjene razgovor — ali uzalud. Najviše, što je mogao učiniti, bilo je, da bude uljudan — i ništa više.

Čemu da se pripiše takovo otuđenje? Da li je bio osvetljiv?

— Ne, nikada se nije takva što kod njega opazilo.

U istinu, imao je jednu crtu, koja je zadavala nemir: neobičnu živahnost sjećanja: sjetivši se kojega događaja osjetio bi ista čuvstva kao u času, kada se taj događaj u istinu bio dogodio.

Ali bilo je tako davno, kad ga je Vasja udarila!

Nelida je Maksimovna činila sve, da ih izmiri, no nije uspijevala.

Pred godinu dana došla joj je odjednom misao, da mora da je tu po srijedi mačak, razabirala je njegovo djelo. I da se konačno oslobodi gospodstva te nezahvalne i opake životinje, odluči da će mačku učiniti kraj.

Ali kako da to učini?

Da ga traži — ne će ga naći; da ga uhvati — gdje da ga uhvati?

Preostalo joj je tek jedno prokušano i sigurno sredstvo, kojemu se nije već mnogo godina utjecala jer — ne valja, grijeh je.

Načini od voska Laskin lik; omota oko njega vunenu nit, čvrsto, pa ponovno omota; kod svakog zavoja, kod svakog uzla izgovarala je riječi, koje treba kazati u takvu slučaju, pa kad je nesretnu stvarčicu zamotala u te začarane okove, spali je strpljivo malo po malo.

I molila je Boga, i čekala, što će biti.

Nije prošao ni jedan dan, a dođe ćoravi Senka, ovčar, da se potuži na kravaricu Agrafenu, i donese vijest: vidio je Lasku, ali u užasnu stanju: sav razderan i utučen — krepao.

— Čuj ti, krepao! — Ipak ima pravice u svijetu! Nelida se Maksimovna zadovolji pljeskanjem ruku, puna prekomjernog zadovoljstva, koje se raširi po čitavu njenu biću.

I ćoravi Senka preda joj šape i rep i nešto što je ličilo Laskinoj njuški — eto dokaza! Nije on sanjao.

Obeća ovčaru pola rublja i spali u peći šape i rep — slava Tebi, Gospode!

I gle, u čas, kada će slavulj propjevati i cvijeće procvasti, dolazi Olga u Bobrovku.

Olga je Vasjina prijateljica, udat će se za Vladimira i izmiriti sestru i brata.

I sad više ne želi ništa; starica bi se mogla mirno ispružiti u grobu.

VII.

Pripravljajući sobu u paviljonu i spremajući sve, što je trebalo za Olgin dolazak, Nelida je Maksimovna sebi predstavljala, kako će sve proći lijepo — na način dostojan, pohvalan, veseo; put će se iz Bobrovke u Vatagino poravniti kao kakav stoljnjak, a za pir će prirediti neviđen ručak. Olga bi imala ostati u Bobrovki, da tu živi, a onda — a to je u istinu bilo najljepše — Bobrovka bi se orila od dječjih povika i kakav mali Čerkasov dotrčao bi k njoj, da traži od nje kakvu staru priču ili biskvita s medom.

Jer, valja kazati, ona je umjela jako dobro praviti biskvit, da bi bilo tko, kad bi ga samo okusio, u dobar čas ili ne, bio na tašte ili sit, na svaki način zaboravljao sve riječi, koje bi znao, ruske ili ne, koliko mu je prijao, i nije mu drugo ništa bilo na umu, nego divni taj biskvit, koji se topio ko sočna jabuka, slasna malina, izvor života! — ili bi se, iznenađen tim čudom od meda, sjećao njega cio život i ostao zapanjen od udivljenja.

Eto takav bi biskvit dotrčao da traži mali Čerkasov, sav u uvojcima.

Ekipaža je ušla na velika vrata, prošla u kasu dvorištem ispred kuće i zaustavila se pred paviljonom.

Nelida Maksimovna pojuri na prozor.

Ali noge je više nisu držale, noge su joj bile presječene; ona sjede i ispusti lončić slatka, koje je držala u rukama.

— Presveta Bogorodice Eglička, Presveta Bogorodice Kazanjska, Presveta Bogorodice Astrahanska,

spasi nas i čuvaj nas od bijede i od zla, očuvaj nas od nenadane smrti, a ti, Sveta Goro Atosu, odvrati ga, pomozi nam! — mrmljala je, zaprepaštena, starica, kupeći krnjatke po podu, ne znajući koga već da zovne u pomoć u svojoj nevolji, koga da uvjeri riječima, koga da zazove u pomoć protiv nesreće, koja dolazi. Protiv nesreće! — jer nesreću su proricali ti opasni sitni komadići.

I stade sva drhtati kao što je drhtala, dok je bila malena, u času kada se je, čuvajući svoga starog gospodara od muha, nepažnjom dotaknula njegova orlujskog nosa, zavinuta, sasvim crna.

— O veličanstveno Dobri, spasi nas; o Presveta Bogorodice, majko nebeska, ne tražim drugo nego mir za kuću i sve, koji u njoj žive — samo mir!

S radosnim smijehom rastvoriše se vrata širom i nadglasaše brundanje stare domaćice.

VIII.

Ne brinući se o prijateljstvu, koje je nekad spajalo Iljmenjeve i Čerkasove, njihova su se djeca, studenti u istom gubernijskom gradu, u Pokidošu, upoznala sama od sebe.

Olga i Vasja bile su u istom razredu, živjele su u istom penzionatu, a tek mnogo kasnije se Olga upoznala s Čerkasovom.

Svake nedjelje, vraćajući se iz crkve u penzionat, opazila bi Olga nekoga visokog smeđeg gimnazijalca, koji bi neminovno prošao ulicom pokraj nje — gimnazijalac bi to udešavao tako: dobrim bi korakom prešao Olgu, a na to bi se vratio njoj u susret.

Ti su se susreti zbivali kroz dvije zime.

Olgin sestrić, Saša Krasnopolski, bio je na »majalisu«, koji je priredio njegov razred pri svršetku škole, te je pripovijedao iza toga Olgi, da mu je na izletu jedan gimnazijalac rekao:

»Ja te volim i volim tvoju sestričnu — divna je«.

Bio je to baš smeđi gimnazijalac, koji je prolazio pokraj Olge svake nedjelje — Vladimir Čerkasov.

Malo kasnije, Olga pođe svojoj drugarici Katji Kozlovskoj: obje su prelazile u peti razred i pripravljale se za ispite. Prateći Olgu Katja stade brbljati uz ogradu — Katja je bila već zaljubljena i obožavala je brbljanje, odlično je poznavala sve mladiće, gimnazijalce, studente, časnike.

Bio je to vedar i lijep dan, blag i mlak vjetrić nježno je milovao lice i milujući se igrao kosom.

Olga je prečula Katjine brbljarije — onaj čudni glas, koji je možda ona jedina slušala u proljeće, zazuji odjednom odnekuda, sasvim izbliza: to je nešto malo kao da je netko zove — ti dozivi, iz daleka, po poljima, — nešto kao da je neko zapjevao — te pjesme bez riječi, polagane i nujne — a to nije bio čovječji glas; ona se osjećala sjetna i uznemirena — htjela je poći nekamo, bez cilja, samo da se ide.

I gle, u to prođe smeđi gimnazijalac.

— Znaš — reče Katja — to je Vladimir Mihajlović Čerkasov, on je rijetka ljepota.

I bilo je Olgi ugodno, što je *Simpatija* te »rijetke ljepote«, i da nitko osim nje ne zna ništa o tome.

Lagano, veselo vrati se Olga svojoj kući u svojoj smeđoj opravi s crnom pregačom, obijesni je vjetar raspleo njenu tešku, jasno-plavu pletenicu, a glas je zujio sasvim izbliza — proljetna pjesma.

Tajinstveni nijemi nedjeljni sastanci prestadoše.

Ali Olga se sjećala smeđega gimnazijalca i mislila:

»U Petrogradu« — i Petrograd joj se činio kao nešto izvanredno, kao bajoslovni Eden, zemlja vječnoga proljeća — »tamo, u tom Petrogradu živi studenat, koji misli na mene više nego li i sama mama.«

Tek narednog proljeća susrete Olga Čerkasova. Išla je u pohode jednoj prijateljici i opazi ga na mostu.

On je pogleda i čini se, kao da se nasmiješio.

Uvijek se tako činilo da se smiješi, kad god bi nekoga gledao stalno i s naročitom namjerom.

Olgi se učini, da je pocrnio i ona pomisli:

»To tamo u Petrogradu bez sumnje ljudi pocrne.«

Studenti, koji su došli na Božić u Pokidoš, priredíše večernju zabavu. Na zabavi predstavi sestrić Saša Krasnopolski Olgi Čerkasova.

I tako se upoznaše.

I premda to veče ne progovoriše jedno s drugim ni riječi — Olga je bila u plesnoj opravi s bluzom modrom kao nebo, čitavo je vrijeme plesala, a Čerkasov uopće nije plesao — od te je večeri datiralo njihovo zbliženje.

U proljeće, kad studenti opet dođoše u Pokidoš, započeše šetnje u čamcima.

Kad god bi Olga učestvovala, pojavio bi se Čerkasov.

Iza šetnje otpratio bi je kući.

Bio je stariji od nje za dobrih pet godina, ali ga je ona zaplašivala kao kakvog đačića i isprva se nije usudio ni da je pohodi, pozivao bi je po kojemu od svojih drugova, a tek poslije je išao sam po nju.

Obično bi se uz put razgovor tiçao Petrograda.

— Uskoro će te eto svršiti svoje gimnazijske nauke, šta ćete onda?

— Ići ću u Petrograd, da slušam predavanja u sveučilištiu.

Čerkasov odobri Olginu odluku, da ide u sveučilište i stade joj davati knjige pa zatim pitati je, što joj se svidjelo u knjigama.

Turgenjev i Tolstoj oduševljavali su Olgu, no knjige o agrarnom pitanju bile su joj dosadne, nije ih dočitavala.

Olgine prijateljice — i Katja Kozlovska i Lida Olenjina i Marusja Ivanovićeva i Liza Miloradovićeva, sve su bile zaljubljene u Čerkasova i šaptale su Olgi u uho:

— Kako je lijep!

Jednoga dana pristavši Olga i Katja uz obalu skočiše na kopno, a Čerkasov je privezivao čamac: visok, u svojoj bijeloj bluzi, zabacivši glavu unatrag, bio je kao slika.

Olga pomisli pogledavši ga nehotice:

»Kako je zaista lijep! — i njegove su ruke malene, baš su kao i moje, samo su mrke.«

— I gledaj, Olga, kakve oči ima — reče Katja — nitko drugi nema ni tako velike, ni tako crne.

Povrh izleta u čamcima priredíše i zajedničke šetnje u gradskom vrtu.

Kad god bi Olga na njima učestvovala, pojavio bi se Čerkasov.

On bi problijedio, kad bi je opazio. Svaki Olgin pogled, svaki korak, svaka riječ imali bi za njega značenje. Nije toga mogao sakriti, svi su znali.

A za Mariju Petrovnu, pod čijom je paskom živjela Olga u Pokidošu, bila je to odlična građa za brbljarije; pozvana u Vatagino pripovijedala je staroj Iljmenjevoj da Olga ide slušati slavuje — no ne s prijateljicama, nego sa svojim vlastitim slavujem — no to nije ništa, on je dobra partija.

Kad se svršiše ispiti, ode Olga na selo i započe dopisivanje.

U prvom je pismu Čerkasov ispripovjedio Olgi čitavu svoju historiju.

On pozna Olgu odavna. Kad ju je vidio prvi put u gimnazijskoj kapelici, bila je još mala djevojčica — u njegovu je srcu nešto zadrhtalo i pitanje je njegova života bilo riješeno. Ona mu se ludo svidjela. I od toga ju je vremena slijedio, tražio je uvijek mjesta, gdje bi je mogao vidjeti... Kad su bili ispiti, čekao ju je na bulvaru, i kad je prolazila, svaki je put htio ustati sa svoje klupe i reći rečenicu, koju je bio naučio na pamet: oprostite mi, imam toliku želju da se s vama upoznam, a ne znam, kako da to udesim. I na to je priredio božićnu zabavu, samo da se s njom upozna. Šta mu se na njoj svidjelo? Sve. Naročito oči: radi njihove čistoće, njihove nevinosti i još nečega, što ne može izraziti.

Primivši prvo pismo Olga pomisli između ostaloga:

»Gle, a svi kod kuće, i tetka, pričaju, da su mi oči sive i ružne, i da bih ih morala češće zatvarati.«

Dopisivanje se produži kroz čitavu godinu.

Olga je rijetko pisala. Čekala je njegova pisma. Čitav je interes za nju bio život u Petrogradu.

Olga je imala samo jednu želju — što brže svršiti s tom gimnazijom i započeti i sama taj zamamni petrogradski život, gdje sve zaista živi, i ljudi, i krugovi i sve.

Za svoje posljednje pokidoške zime bila je Olga članom jednog đačkog društva, i to joj se nije nikako svidjelo.

Na prvoj sjednici kluba postavilo se pitanje:

— Postoji li Bog ili ne?

Gimnazijalci su nijekali, dok su Olga i druge gimnazijalke tvrdile, da Bog postoji.

Nato jedan osmoškolac, Verigin, izjavi odjednom, da je pitanje riješeno:

— Većinom glasova Bog ne postoji.

Olga se uzbuni: nije uopće bilo ni većine.

Ali Verigin nije htio ništa ni čuti i zaključak bi stvoren: nema Boga.

Postaviše drugo pitanje:

Smije li se nositi steznik i plesati?

I opet se istom onakovom većinom glasova zaključi:

Nositi steznik i plesati nemoralno je.

Primivši svoju svjedodžbu i zlatnu medalju Olga ode u Petrograd i upisa se na predavanja Bestuževskoga.

U Petrogradu se brzo susrete s Čerkasovom.

Za nju je on bio spreman na sve, ma šta ona od njega tražila.

Ona se prema njemu vladala jednostavno i slobodno, ne razumijevajući onoga osjećaja, koji je sa svakim susretom sve dublje zalazio Čerkasovu u srce i ispunjao njegovu dušu snagom.

Olga nije još nikoga ljubila i nije sebi predstavljala tu ljubav, ljubav onoga, koji zaboravljajući sama sebe, zaboravljajući sve i čas i mjesto, gledaše u njoj, samo u njoj sav svijet, sve stvari.

IX.

Kakva sreća za Čerkasova »imati« Olgu na svojoj zemlji, u svom domu — gle, evo je gdje sjedi za čajem, kako ga gleda — i to čini svaku stvar dobrom i sretnom!

Je li moguće da ima tako bogatih soba u tom malom paviljonu — do dana današnjega — nije to ni opazio!

I on ne vidi ništa, niti šta čuje; on nju vidi, nju čuje.

Čerkasov izađe iz paviljona — i ostade tu, stojeći gdje se je zaustavio, te i ne osjeti, da se je, zaboravivši se sagnuti, udario o dovratak i da se ubio.

Ne usuđuje se vjerovati, da je ona tu.

I šta bi se bilo dogodilo, da je zakasnio na vlak? Jer sasvim sama bez njega, ne bi ona bila došla. On ju je potražio u vagonu i nagovorio — ona je htjela ravno u Vatagino.

Ali doći će, misli on, jedan dan, kad će ona sama od sebe doći, odjednom, nenadano...

Kako je sretan!

— Vladimire Mihajloviću, niste valjda zaboravili zviždati?

Olga se već preobukla: ima laganu ružičastu bluzu, sasvim je kao nekad u Pokidošu, onoga proljeća, uz ogradu.

— To je naš slavuj — ubaci Nelida Maksimovna, još zaposlenija nego prije.

Olga joj se vraćala: visoka, rumenih obraza, crnih obrva, — to je baš onakva žena, kakvu je čekala za Čerkasova: Olga i on bili su podjednaki, činili su par.

Jedno je jedino smetalo staricu: Olga je imala kratko podrezanu kosu.

— Hoćete li da vam fućkam Fausta? — Čerkasov je bio spreman da fućka što god hoćete, čak i arije, koje nitko nije uspijevao zviždati.

— Ne, ne, radije *Demona*! Sjećate li se, u Marijinskom Teatru! Vi, ja i Zina...

Kad su ostavili kuću i pošli u polje, Olga je uzela pripovijedati posljednje petrogradske događaje —uapšenja.

Sve je to za nju bilo još novo i tako znamenito.

I nije se više smijala, kao što se je smijala uz put gledajući šume, o kojima je zimi toliko govorila sa svojom najboljom prijateljicom, također studentkinjom, Zinom Roševskom.

X.

U Bobrovki nije zvono pozivalo na ručak i večeru, kako se nekada radilo; bio je to oštri glas Nelide Maksimovne, koji je prodirao iz njenih usana, složenih u obliku srca, i starica bi se svaki puta podigla neobično visoko na vršcima nogu.

I razdao bi se tako prodoran glas, da bi se sva perad, ma kakva bila, guske ili pilići, razbježala na sve strane kao pred psom Sokolom, podmuklim psom, ili pred mrzovoljastim lovskim psom, koji bi po vrućim danima bijesno razgonio ptice, pretpostavljajući bez sumnje da su ptice i buhe isto.

Ovaj put, kad je bilo vrijeme, Nelida Maksimovna, hotijući uljepšati u čast gošće, zaviče iz svega glasa nekakvim ćurlikom krmka, kojega kolju, tako strašno, da je jastrijeb, koji se već naslađivao pomišlju na purančića, načinio poluokret sve do željezničke stanice i mrmljajući od gađenja — po svoj prilici — na način jastrebova uperio prema prašnom šeširu neke lijepe djevojke, koja je čekala vlak šećući se gore dolje uz žućkaste zgrade stanice.

Ali nitko, kako se činilo, nije se ni najmanje obazro ni na dozivanje Nelide Maksimovne ni na psovanje jastrijeba, koje se prevuklo nebom poput pahuljastog oblačića, i u ostalom ubrzo i iščezlo. Samo sive ptičice, prsluka naduvena žitom, koje su im besplatno nudile rpe žita čekajući na vagon, doletješe odjednom pod krov stanice i tamo, okupivši se napola u obliku grba, a napola kao monogram, nadomjestiše električne svjetiljke, kojih nije bilo.

Kao i prije je nebo u svom dubokom modrilu milovalo duboko modrilo, tako te bi mcrao čovjek

biti opak, da zamisli ljepše, i sunce na dnu staroga ribnjaka, gdje su nekad vrvjele plemenite jesetre i brkati somovi — nešto je još ostalo u vazi i kad ima da se desi kakva nesreća, vrtlar Grigorij sanja o njima — svibanjsko je sunce palilo i svom svojom snagom kuhalo, đavo ga znao šta.

Fjodor Falaleić — bivši upravitelj, koji je živio u Bobrovki kao blizi rođak, čovjek ozbiljan i poštovan od svih, kojemu su mužici, kad je ostavljao službu, darovali ikonu i zlatnu medalju, — bio je sebi sasvim ozbiljno zamislio, da je on velika vodena žaba, sjeo je na malu splav i gladeći vrlo važno svojim dugim, mršavim prstima svoju sijedu bradu, kreketao je kao najobičnija žaba.

Na drugom kraju ribnjaka — gdje su vrbe — Kuzemka, Artjuška i Kuprjaška, pa mali Evgenka i Vasjutka, skinuvši košulje pretvoriše se u crnčiće, te su se verali jedan na drugoga, kao pravi đavolčići, vičući, kotrljajući se, kao da bi se htjeli međusobno proždcrati ne ostavivši ni traga.

I tako su se sve stvari preobražavale, nadomještale, ali zar je trebalo drugo šta očekivati u tako sretan podnevni čas?

Otkad je Nelida Maksimovna pozvala, protekao je dobar sat, a u blagovaoni još uvijek nije bilo nikoga osim muha, koje su polijetale, pa onda site da puknu, odlazile da drijemajući sjednu na starinske slike — po konjima i damama u jasnomodrim opravama, koje su se šetale sa svojim kavalirima u blizini dvorca, pokrivena zelenilom, po mnogobrojnim pticama i teškim ribama, koje su mirisale po moru.

Kuška, bijela kao snijeg, imala je vremena da malo prospava na dobrom suncu, i malo se podiže s meke trave; pođe oprezno na svojim delikatnim šapama i, zadovoljna što se probudila na vrijeme, — ništa je ne bi smetalo, da pojede kakav dobar komad — pozdravivši, poklonivši se podnevu zaputi se prema peronu.

I tek tada se širom otvoriše vrata blagovaone.

Jelena Stepanovna Čerkasova, premda je bila starica, malena, krhka, premda je zauzimala tako malo mjesta, dizala je sve nekom unutarnjom snagom, koja joj je bila vlastita, a da ne bi ni prstom maknula; pod njenim živim okom sve bi u času oživjelo, sve bi zaštropotalo i jelo, koje se već odavna slegnulo, počelo bi — vjerujte se! — puštati gust mirisan dim.

Iza Jelene Stepanovne klipsao je šepesajući Fjodor Falaleić u paradnoj opremi, namirisan parfumima, kojima se parfumirao u velike dane, na godovna ili svetkovine i svaki put, kad bi se imao fotografirati.

Olga uđe i opet s onim zaraznim mladim smijehom, koji bez razloga sasvim naprosto otvara volju, da se i drugi smiju.

Za Olgom Vladimir Mihajlović.

Vasja se pojavi zadnja, crna, vitka kao i njezin brat; no pokreti su joj sjećali na čovjeka iscrpena, kojega noge izdaju, a on ipak mora da stoji, da ide.

»Zašto? Šta hoće? Čega im treba?«

To su mrmljale muhe nezadovoljne — ne više zujeći, nego mrmljajući — uzbunjene bukom stolica, koracima ljudi, koji su, izmijenivši uljudne pozdrave, sjedali za sto i pomeli muhe.

Pahomić i Terencije — stari sluge, koji su u svom životu vidjeli mnogo stvari, kakvih se čovječje sjećanje ne riješava do groba, svojim su držanjem dizali ponos do kraja, donoseći ukočenošću ono dostojanstvo, koje priliči svakoj dobroj kući i koje prelazi nehotice na sve stvari žive i nežive.

Kuška, bijela kao snijeg, koja je upravo pošla u predsoblje, nanjuši oluju, vrati se na peron, klizne kroz dvorjanska vrata u kuhinju i stigne do glavara kuhinje Lavrentija Makeića, koji se borio s nekim jelom, koje je bilo tako duhovito neobično, da je i on sam držao to nemogućim, te iziđe na čas na zrak.

Kuška dobije podobar udarac nogom od kuhinjskog pomoćnika Kondratija, koji i ne vadeći cigarete iz ustiju sasu na kuhinjsku služavku Astavku pregršt kulinarskih psovki, a po umaku prosu pepeo svoje

cigarete, te se Kuška podvivši rep provuče zamjetljivom brzinom kroz glavni koridor, pa na stubište, sve do Vasjine sobe, čekajući tamo priliku za sladak ručak.

XI.

Eto kakav je običaj: nazočnost stranca za stolom značila je gungulu, galamu, brbljarije.

Ne slušajući nikoga, ne dopuštajući ikomu da otvori usta, Jelena je Stepanovna govorila.

I oči su joj neprestano letjele, tako brzo, te je sve skakala i ona sama na stolcu kao na konju u kasu, a i vilica u smežuranoj ruci je skakala i blistala poput jegulje, i riječi, koje je govorila, jurile su začudno brzo, zvekećući.

Jelena Stepanovna obori se na Olgu i poklopi je pitanjima o Petrogradu, o nastajnim zajedničkim prijateljima, kojima je Olga imala prilaza, ali im nije nikada išla; o nekom slavnom ruskom filosofu — prijatelju njena pokojnog muža, o kojemu je Olga doduše čula govoriti, no od kojega nije nikada pročitala ni retka, i o mnogim drugim stvarima, koje nikako nisu zanimale Olgu.

U istinu je sve to bilo dosta svejedno Jeleni Stepanovni i postavljajući pitanja sjećala se veselog i sjajnog života, što ga je vodila u Petrogradu, gdje je njen pokojni muž na balovima bio tako sjajan i neodoljiv, da su se sve dame, opazivši ga, padale u nesvijest.

— Padale u nesvijest, rekla je Jelena Stepanovna, kao da se i sama čudi svojoj tvrdnji, ali ju je smjesta prihvatala i nastavljala.

Uspomene Jelene Stepanovne na njena muža ne samo da se nisu izbrisale, nego su godimice postajale sve jasnije i svake bi godine izlazile na vidjelo u njenu pamćenju uvijek nove potankosti i tako neočekivane, da bi se pokojniku, kad bi ustao iz groba, uši neizmjerno produžile ili bi se krstio bez kraja i konca.

Ali ljubav je takva — ona voli da izmišlja priče.

Spomenuvši balove i svečanosti, Jelena je Stepanovna pripovijedala sve one petrogradske spletke, koje su prisilile staroga Čerkasova da napusti službu, te su se zauvijek nastanili u Bobrovki, i tada su počeli dani sreće, potpune sreće, koji su ih učinili najsretnijima na svijetu, a da ih nikad nisu prevarili.

Spomenuvši svoju minulu sreću — i tim bi redovno završivala Jelena Stepanovna — po prvi put zaustavi svoje oči na Olgi, klizne pogledom po valovitoj, kratko podrezanoj kosi, te je jedva skrivala vrat, i skoči u isti čas sa svojim tanjurom, tako te je bijedni Fjodor Falaleić, koji je baš stupio u saobraćaj s pilećim krilom u namjeri da ga slatko poruča, progutao od uzbuđenja kost, i ne rekavši ni jao stao da se guši.

U ostalom, ubrzo bi pomoženo tomu nezgodnom slučaju uz pomoć Lavrentija Mokeića, koji je znao izvjesnu točno određenu točku na leđima, ispod lopatice, gdje je dosta ako se zada podobar udarac šakom, te da stvar, koja ne će da prođe, — kost ili koštica — smjesta iziđe, ili da se, što je rjeđe, smjesti nekamo na dnu crijeva i da joj više ne bude traga.

I kako su se takve nezgode neprekidno dešavale, nastojanje kuhinjskog glavara ne podiže ni najmanje uzbune.

Pahomić i Terencije služili su s istim dostojanstvom, možda i još više dostojanstva, jer je u pripovijestima Jelene Stepanovne blistalo mnoštvo visokih ličnosti, te su se osjećali preneseni u bogata, poželjna vremena, kada se bavilo drugim stvarima, a ne takvim glupostima.

»Mi ne ćemo više vidjeti takvih vremena — govorili su Pahomić i Terencije jedan drugom — osim ako — dao Bog — ne moradnemo služiti i na drugom svijetu.«

Jelena je Stepanovna sumnjičava, ona ne može da se umiri, dok ne čuje sve potanko — nešto je bilo rečeno, a ona se toga prihvatila, to je bilo njeno pravilo — i nije mogla sebi zamisliti, šta bi bio rekao pokojni Mihajlo Dimitrijević videći Olgu bez njene teške svijetloplave pletenice.

Vladimir se Mihajlović umiješa i uze na sebe, da će ispripovjediti čitavu tu uzbunljivu (kako je on govorio) pripovijest o pletenici.

* * *

Kad je Olga stigla u Petrograd, ostalo joj je dvanaest rubalja — imala ih je bila trideset, ali devetnaest ih je odmaglilo uz put. Prvih dana nije ručala — kolač kod Filipova na dan — i to je sve.

Da piše kući branila joj je pomisao na to, da bi je mogli odbiti, a s druge strane obratiti se svojim roditeljima bila bi neka vrsta kapitulacije, i stvorila je čvrstu odluku: od časa, kada je postupila protiv čitavog svijeta, kad je pošla kroz neprilike, koje su joj sugerirali kod kuće — izdržat će do kraja.

Njena drugarica s predavanja Finikova, koju je Olga uzimala sebi za primjer — nosila je bluzu od tamno modrog indijena s graškovim zrnjem bez ikakva uresa — Finikova joj prišaptne:

— Daj da ti odrežu kosu i platit će ti je!

I odoše nekom vlasuljaru na 7. liniji.

— Hoću da sebi odrežem kosu — reče Olga.

— Kako, takvu kosu? To je nemogućno, ne mogu na to pristati.

— Svejedno, ispada mi.

— Dat ću vam sredstvo, pa će se zaustaviti.

— Ne, hoću da je odrežem, — reče na svoj način Olga.

— Dobro, ali poslije ne krivite mene!

— A šta mi dajete za nju? — upita Olga, kad su joj odrezali kosu.

— Dvadeset i pet rubalja.

— Kako je to skupo, pomisli Olga.

Otišavši od vlasuljara dade se Olga na traženje Čerkasova; saznala je za njegovu adresu, no nije se još mogla njom poslužiti: imala je toliko posla radi svoje sobe, radi sveučilišta.

Čerkasov je stanovao u Zvjerinskoj ulici — nedaleko.

Ali eto muke: nije ga bilo kod kuće, otišao je ručati.

Olga odluči, da će ga čekati.

Bacio je bio na svoju postelju dugu radnu bluzu. Olga je obuče.

Čerkasov se vrati. Bio je sav sretan.

»Kakav to lijepi studenat sjedi kod mene!«

Olga mu je pričala pripovijetku o kosi, ali on ju je jedva slušao; toliko je bio sretan, što opet vidi Olgu.

*

— Pletenica je bila neobično duga — zagrijavao se Čerkasov, kao da se radi o kud i kamo znatnijoj stvari, o kakvoj uvredi, koju je tko nanio Olgi — jedna od onakvih pletenica, o kojima pjesme pjevaju. A onaj nesretnik vlasuljar, odrezao je pletenicu baš kod korena, a da nije skinuo ni vrpce! I to za nekih dvadeset i pet rubalja!

— Čitava vaša univerza ne vrijedi ni koliko jedna vaša vlas! — skoči Jelena Stepanovna, upalivši se kao guba.

— Nikada to ne ću sebi oprostiti; morao sam bio osjetiti, da ste vi tu, potražiti vas, i kako vas nije stid? Vi ste znali moju adresu, obećali ste mi, da ćete mi se javiti.

Čerkasov pogleda Olgu prijekornim pogledom, baci svoju servijetu i diže se od stola.

Jelena Stepanovna, koja je drhtala nad svojim sinom, kao što je činila nad svojim pokojnim mužem — sličnost je crta i manira bila upadljiva — trudila se, da ga umiri.

— Olga ima tako divnu kosu, vjeruj mi, da će do godine narasti još duža pletenica. Čula sam da je u izvjesnoj dobi neophodno nužno odrezati kosu baš ovako — kažu liječnici.

— Ne, ja razumijem, da čovjek ne piše svojim roditeljima...

— Dakako da će narasti još duža — govorila je Jelena Stepanovna — narasti će sve do pojasa.

— A da nije skinuo ni vrpce! — Čerkasov se nije mogao primiriti; hodao je amo tamo takovim koracima, da se sve posuđe treslo.

— Hoćete li prestati, Vladimire Mihajloviću!

Olga plane, udari šakom o sto.

Čerkasov pokupi svoju servijetu i smjesta sjedne.

Oči mu se naduše, mračne, sada nešto pocrvenjele od misli, koja je u njima zasjala:

— Ne će prepustiti više Olgu samu sebi, bditi će nad svakim njenim kretom, biti će joj kuća, brat, majka.

— Već odavno hoću da vas upitam, Olga Aleksandrovna, — okoristi se zatišjem Fjodor Falaleić, potpuno oporavljen, te se obrati Olgi dižući se ceremoniozno sa svoga mjesta — i molim vas, da budete toliko dobri, te ispričate indiskretnost moga pitanja. Mora da ste vi, u vašemu svojstvu kao stanovnica Petrograda, nalazeći se tako rekavši na samom izvoru događaja, mora da ste vi upućeni: govori li se istina, kad se tvrdi, da Sredozemno more više ne postoji?

Pitanje je bilo tako nenadano, da je Olga visoko uzdigla crne obrve i smela se na čas, ali se sjetila priča, koje je pripovijedala Vasja, o svom ujaku — čudaku i o njegovim čudnim idejama, kojima su se zabavljali u penzionatu; Olga namigne zlobno Vasji i reče veselo:

— Ne, nije istina, Sredozemno more još postoji.

— Tako! — reče Fjodor Falaleić kimnuvši glavom.

I podigavši prst žestoko zaprijeti Lavrentiju Makejiću, koji je bio proturio glavu kroz odškrinuta vrata, da vidi, da li njegovi gospodari vode računa o tom izvanrednom jelu, koje je priveo kraju uza sve sumnje — i to tako, da su svi lizali prste.

Ne mogući se više suzdržati, prasne Olga u takav smijeh, te zahvati čak i Vasju, koja dotad nije dahnula ni riječi, a i Kuška, bijela kao snijeg, iskoristi priliku da se, ne gubeći časa, ušulja u blagovaonu.

Samo Čerkasov se uzbuni.

— Eto nas u budalaštinama — mrmljao je nezadovoljno.

— Pa dobro, a onaj veliki đavo, — Fjodor Falaleić migne očima od zadovoljstva — onaj, koji je ho-

dao uokolo s projektom o spoju između Volge i Dnjepra za tri rublja.

Ali tu upade nemilosrdno usud: Jelena Stepanovna plane na sasvim neočekivan način sjetivši se, da je njen upravitelj trebao da se vrati sa sudskom presudom spornog pitanja o nekom sijenu — neka zamršena priča, koja je potjecala još iz vremena, dok je još živio pokojni Čerkasov.

Dakle upravitelj — saznalo se — bila je to svaki dan ista historija — nije ni pomislio da pođe, odgađao je vrijeme, koje je po njegovoj misli imalo da stvar izmijeni, i dakako, izmijeni na zlo!

Jelena se Stepanovna upali i diže se prva od stola.

Nije dakle ništa preostajalo, nego ustati: dovršiše posljednje jelo — toliko majstorsko — Lavrentije Mokejića, ispraznište šalice, a sunce, koje je prešlo s jezera nad dvorište, zapali blagovaonu tako nepodnošljivom vrućinom, te nije više bilo moguće u njoj ostati.

XII.

Fjodor Falaleić, koji je po nekom čudnom rodoslovlju potjecao od onih Obara, čiji su posljednji izdanci doduše iščeznuli već od vjekova, — podrijetlo u ostalom, s kojim je mislio da mora upoznati svakoga, tko god bi naišao — navali na Olgu, da joj pokaže nešto vrlo zanimljivo, čega ne će naći ni u Petrogradu, ni u Parizu, ni na Južnom Polu.

— Liliputance? — pokuša Olga da pogodi.

— Ne Liliputance, nego ponos Bobrovke — učenoga ždrala!

No prije nego što su stigli do ždrala, Fjodor Falaleić naturi Olgi ne samo pregled svojih zbirki staroga oružja, medalja i svih mogućih vrsta rukopisa, nego i svoje umovanje o stvarima, koje se ničim ne vežu ni o staro oružje, ni o medalje.

I najpronicaviji od naših filosofa, Lav Šestov, koji je cio svoj život proveo u umovanju, bio bi mu zavidio na umijeću, kojim je uspijevao u dokazivanju — apsurdom.

Konačno dođe red i na slavnoga ždrala.

Bio je to najobičniji od svih ždralova i još je k tomu umirao od gladi; nije ulijevao nikakva pouzdanja, no uza sve to je imao čudnu osebinu, kojom se, konačno, može da ponosi ždral: po nepoznatim pravilima i usuprot svakom zdravom razumu ždral bi progutao praznu čašu i vraćao bi sa svojim izmetinama dvije potpune čaše, začudno slične jedna drugoj i visinom i širinom.

Da li je to bila istina, nitko nije ispitivao, a tko bi to ispitivao, morao bi biti vrlo zloban.

Ali Fjodor Falaleić, nad čijim je uzglavljem spavao ždral, kleo se svim na svijetu, da je to živa istina i pokazivao bi sumnjivcima kao dokazni materijal dvije kristalne čaše jednake onima, koje su se davale kod stola.

Ali koje su izašle iz ždrala...

A nedostajale su upravo dvije od tih čašica u ormaru za posuđe, ali Nelida se Maksimovna sjećala, da su te dvije bile razbijene na sam dan rođenja Vladimira Mihajlovića. Nije dakle imala nikakva prava ona, jedina svjedokinja, da optužuje Fjodora Falaleića s laži, dakle su rečene dvije čaše bile u istinu ždralove.

U muškom društvu, gdje bi mu se svi bez izuzetka rugali i svjetovali mu, da smjesta otvori tvornicu čaša, Fjodor Falaleić bi se izražavao jednostavno, kratko; ali u društvu dama, koje su bile spremne da vjeruju u ždralove čaše ne ispitujući na dugo, postajao bi on povjerljiv i ludovao bi.

Sada je bilo isto tako: obrćući i prevrćiući čaše pred Olginim očima tumačio joj je njihovo podrijetlo, i izgubivši nadu, da bi to ona mogla ikako zamisliti, upravo je htio, da joj to kaže sasvim jasno — ali u pravi čas pojavi se Vasja i odvede Olgu gore u svoju sobu.

*

Olga je vrlo voljela Vasju, jer je bila šutljiva i tiha — uvijek je bila takova, i u gimnaziji i u penzionatu.

I bilo je ugodno Olgi sjedjeti u mirnoj i svijetloj sobi, s balkonom prema bijelom vrtu, i sjećati se života u gimnaziji, još sasvim bliskoga, tako laganog života, premda se u svoje vrijeme pričinjao tako teškim, a sada se vraćao u pamet jednostavno, veselo.

— A vi ste uvijek tako žalosni, Vasja! — reče Olga poljubivši Vasju.

— Stanite, gledajte, Olga, — Vasja otvori Album, — evo kad je Vladimir imao devet mjeseci — tu je sa svojom dadiljom — evo ga kao gimnazijalca u pripravnom razredu, evo ga na kraju njegovih studija.

— Kakav crni gimnazijalčić!

— Evo ga u rudarskoj školi... ne dostaje mi samo posljednja, s univerze.

— Hoćete li Vasja, da vam je pribavim? — i Olga pogleda njene oči, a na to ih poljubi pune suza.

— A tu — reče Vasja svladavajući se — tu je na stolu naša grupa iz gimnazije.

Olga se diže, uze fotografiju i stade je pregledavati.

Sjećala se gimnazije, straha i zlobe, koji su se o nju vezali. I premda je otada prošlo tek samo jedna godina, sve joj se to činilo kao da je iz pretpotopnog doba.

U grupi su bile samo učenice, a nigdje nijednog profesora. Ni direktorice, ni prefekte — Olga je postojala na tom, da se nitko ne pozove, a pogotovu ne Tuka — to je bio nadimak direktoričin.

— Sjećate li se, Olga, kako nam je prije službe Božje Tuka govorila, da mi moramo metanisati po šest puta, a gimnazijalci po tri puta, jer »žena mora biti dvostruko religiozna.«

— Vjerujem vam!

I Olga stade imitovati Tuku, kako drži gimnazijalkama oproštajni govor na kraju godine:

— Želim vam, da se vladate tako, da nitko ne rekne o vama ništa zla, ne, ni zlo ni dobro; želim da nitko ništa o vama ne kaže!

— Vidjela sam je jednom prije svoga odlaska. Ja je gledam, ona mi dolazi ususret. A ja kliznem na drugu stranu.

— Gle, evo vas! — Olga nađe u grupi Vasju — činite se kao kakav crnčić.

— Sjećate li se, profesor geografije, Jakov Stepanović, zvao me Indijkom?

— Dakako — Indijka! — još ste više pocrnjeli, Vasja.

— Kad smo bili maleni, pripovijedao nam je tata, da potječemo od nekog kana, da je naša Bobrovka bila tabor, a potok se zvao Kajol; tata je volio sastavljati svoja rodoslovlja. Često bi s Fjodorom Falaleićem sjeo u salon, pušili bi, a mašta bi im radila. A mi smo vjerovali sve. Igrali se zasjeda, imali smo mnogo deva i konja, pljačkali smo blaga od srebra i zlata, pjevali bismo divljačke pjesme, plesali bismo ispred crnih šatora i jednoga smo dana zamislili, da smo nomadi u stepi...

— Olga Aleksandrovna, ja vas čekam! — zazove sa stepenica Čerkasov.

Olga mu je bila obećala, da će pogledati njegovu biblioteku u starom lovačkom paviljonu — i sasvim je na to zaboravila.

— Pa onda? — zapita šapćući Olga, dajući Vasji znak, da se ne miče.

Čerkasov pozove na novo, i već je došlo do uzbuđenja u njegovu glasu.

A njih dvije, nejednake, crnica i bjelica, jedna Ruskinja s dražesnim osmjehom, a druga Indijka s uplašenim očima, privijale su se jedna uz drugu.

Čerkasov se pope za još jednu stepenicu — nikada nije ulazio u Vasjinu sobu.

Nema odgovora.

— Hodite, Olga, molim vas!

— Stići ću vas odmah! — odsiječe Olga.

A za odgovor čuše se koraci, sada lagani, kako silaze niz stepenice.

Olga nije imala volje da ostavi Vasju, ali samilost koju je osjećala prema toj bijednoj djevojci, izmijeni odjednom njene misli i ona odluči, da je bolje otići da vidi lovački paviljon.

XIII.

Hvala Bogu, Fjodor se Falaleić bio zadubao u čitanje „Moskovskih Vjedomosti" od lanjskoga kolovoza — osim toga časopisa nisu se u Bobrovki čitale nikakve novine — i kad je Olga sišla s balkona, nije ju opazio.

Inače bi se bilo zlo svršilo po nju! znajući, da je ona kod Vasje, Fjodor se Falaleić posadio u sobu, kojom je ona morala proći, kad iziđe, i držao u pripravi svu silu pitanja.

Pod balkonom je čekao Čerkasov i Olga s njim po stazi, posutoj opalim laticama cvijeća.

Ali nekoliko koraka prije paviljona izleti iza jednoga grma Nelida Maksimovna poput leptira, prilijepi se uz Olgu, zaklinjući je u ime Božje, da pođe s njom ogledati perad i to smjesta, — jer ako to odgodi, proći će pravi čas!

Nelida je Maksimovna držala, da buduća domaćica, tako mlada, mora naučiti sve finese odgajanja pilića.

I ona je tako molila, tako joj je umolno ljubila ramena, te Olga nije imala snage, da se odupre.

Trebalo je imati mnogo strpljenja, da se podnese sve potankosti.

Srećom je Olga umjesto strpljenja imala rijetku osebinu: mogla je slušati svoje subesjednika, a da ne čuje nijedne riječi, koju bi ovaj govorio, sva u svojim mislima.

Nelida Maksimovna pokaže joj različite procedure, moleći je, da ih dobro zapamti, ali da ih ne kaže nikomu živom — sve bi propalo!

Uze rukavicu i držeći jaje u rukavici, položi je tako pod nosilju, da pilići imadnu perje po nogama i nad istim predmetom izvede sve moguće majstorije, tumačeći kako da se udesi, da svi pilići budu sasvim jednaki ili različite boje. Konačno je izbrojila dane i sate, kada treba položiti kokoš da leže.

— A Bog te očuvao nedjelje: biti će sami mućci.

I Nelida Maksimovna protumači još mnogo stvari, korisnih za vođenje domaćinstva; ne bi se moglo ni izbrojiti.

Kad je dovršila s peradi, Nelida Maksimovna odvuče Olgu u smočnicu, gdje su se čuvale mnoge zalihe jela i svakovrsne slastice.

I tu opet sve poče kao u dvorištu: iza razjašnjenja dolazilo je demonstriranje, iza demonstriranja razjašnjivanje.

— Najviše volim od svega voćni pekmez — reče Olga probudivši se, kad je sve već bilo rečeno.

Progovorila je u zao čas.

Nelida je Maksimovna teško čekala priliku, da nastavi svoje tumačenje, te ni ne trenuvši okom, kao da čita iz knjige, stade govoriti teoriju voćnih pekmeza.

— Evo kako se pravi pekmez od vrisinja — Nelida Maksimovna nije više govorila, pjevala je, — otrijebiti vrisinju, metnuti je u zdjelu, naliti čiste vode, dok vrisinja dobro ne zaroni, zakuhati dok ne popucaju bobe, metnuti ih nato na cjediljku, i kad sva voda procuri, razrediti ih preko noći na sušilu, dok ne budu potpuno suhe. Izgnječiti ih nato kroz cjediljku, zatim kroz fino sito, uzeti tri mjere svaka za jednu meda — a, ako hoćeš pekmez slađi, za dvije meda — tući mećajicom kroz šest sati, lijevati na to tu gustu smjesu u tanku naslagu i osušiti na suncu. Naliti drugu naslagu na ovu, kad se ona prva dobro osuši. Može se to ponoviti tri puta u danu, kad uhvatiš vremena. Prethodno ćeš namazati daščicu za sušenje konopljinim uljem dobro je natrvši, i to više ćeš slojeva naliti, što gušći hoćeš da bude pekmez. Evo kako se priređuje pekmez od samih jabuka:

Nelida se Maksimovna zagrcavala od zadovoljstva.

— Dobro skuhati jabuke, procijediti kroz cjediljku i tući u zemljanom loncu, dodati šećernog sirupa i tući. Izliti na masnu dasku i ostaviti, da se suši. Evo kako se kuhaju jabuke...

Ali u taj čas Čerkasov, koji je lutao po dvorištu i po stajama, konačno otkrije Olgu.

Nelida Maksimovna ne dospije do kraja kuhanja jabuka.

Slijedeći ih u vrt, nije mogla da sakrije svoga zanosa, i videći već vjenčanje, nije hodala, nego skakutala, kako je običaj, kad se vode mladenci.

— Oh! Radosti moga srca!

I lice joj je sjalo; nije ni u čemu zaostajalo za vrtnom kuglom, a kugla je u taj čas gorjela od sunca svim svojim srebrenim žarom.

XIV.

Olga se počela kajati, što je pristala, da dođe u Bobrovku i što nije išla ravno u Vatagino.

Olga je bila takva, da nije rado dugo bila među ljudima, — brzo bi je oneraspoložili.

Više od gorke rotkve već su joj dosadile historije Jelene Stepanovne o njenu pokojnom mužu, i nesklapnosti Fjodora Falaleića, i Nelida Maksimovna sa svojim zanosom i svojim znanjem, i Čerkasavljeva briga, i Vasja, spremna svaki čas da zaplače, pa čak i Kuška, bijela kao snijeg, turajući svoj nos svakamo i svagdje dostojanstvena baš kao Pahomić i Terentije.

Dan se svrši čudnovatim objašnjenjem s Fjodorm Falaleićem.

Poslije ručka, kad je Olga otišla u svoju sobu, da se preobuče i da se nato prošeta, Fjodor Falaleić, pod izlikom, da će malo vježbati tijelo, pođe za njom, sjedne na stepenice i stade strpljivo čekati, dok ona izađe.

*

Da pređemo odmah na stvar, Fjodor je Falaleić držao to nedelikatnim, i tako je najprije pripovijedao Olgi historiju o Agrafeni, — Agrafena je upravo prolazila dvorištem, zavrnuvši suknju, u velikim čizmama, s kablićima za muženje.

Lani se Agrafena najela šipaka, pa su joj se osuli prištovi po želucu, pa kako nije bilo sredstava, da se prištovi uklone, stala se kravarica spremati na smrt. — I da nije bilo rosopasa, od kojega je kroz sedam sedmica sisala žuti sok, bila bi umrla! Osim toga htio sam se s vama o nečemu porazgovoriti.

Fjodor se Falaleić zaustavi, glas mu je drhtao.

— Kakav divan zalaz sunca! Sunce je spustilo lice, priklanja se zapadu. Čitavi bih svoj život proveo diveći se tomu! Gle ga, kako sjajno sklapa svoje lijepe oči, a noć dolazi... hodite, Olga Aleksandrovna, hodite u vrt s obzirom na okolicu!

— Pošli smo da se prošetamo svi zajedno, — odgovori Olga.

Ali Fjodor Falaleić prečuje ovu riječ.

— Vi ste jedino stvorenje, — reče — da, kad sam vas danas vidio, sve sam razumio. Za svaku od vaših obrva dao bih par volova! — i pruživši Olgi ruku, otvori ogradu nogom.

I hoćeš, ne ćeš nađoše se u vrtu.

— O čemu se radi? — upita Olga prekinuvši šutnju, u koju je bio zapao njen svečani drug.

— Ljudi vide tako malo jasno — započe Fjodor Falaleić — i tko je uopće u stanju da čita na dnu duše? Poznavao sam prokuratora — slavan po svoj Rusiji, Miraks Miraksović Pluškov. I nitko nije vidio u Miraksu drugo nego slavnoga prokuratora i zanosio se za njegove divne govore. A u istinu se Miraks, daleko od svih zemaljskih taština, sav predao svojoj uzornoj oranžeriji i ni o čem drugom nije snivao nego o tom: da vidi kod sebe krastavce u cvatu o Božiću. Pa i ja sam sam takav. Ja sam daleko od vulgarnih zanimanja Nelide Maksimovne, i Vladimirovo zadirkivanje me se ne tiče. Moje se srce pase posve uzvišenim mislima. Mislite li, da je mogućno spasti čovječanstvo?

— Mislim — reče Olga, ne razumijevši kamo smjera taj zagonetni govor.

— Znao sam. Nismo li se divili zalasku sunca? Ali tko poznaje put, koji vodi suncu? Tko će dakle da pokaže put, koji vodi do izvora vječne svjetlosti? A ne ovisi li o njemu cijelo otkupljenje čovječanstva? Bez puta — šta da se učini?

Udaljivali su se prema dnu vrta stazom prosječenom do jezera.

— Fjodore Falaleiću, ali kako da se dođe donle' do sunca ? — upita Olga suzdržavajući teškom mukom smijeh, koji ju je gušio.

— Znam, kako da se učini — Fjodor se Falaleić zaustavi, ogleda se naokolo i progovori tiho : — Znate li vi za najveći izum ljudskoga duha, Olga, — za željeznicu na uže ?

— Mislim — reče Olga, — čitala sam nešto o tom.

Fjodor Falaleić odjednom pade na koljena.

— Primite moj san ! Vi ste jedina, s kojom mogu izvesti taj put prema suncu u uspinjači i prenijeti čitavo čovječanstvo na izvor svjetlosti. I tako će čovječanstvo biti spaseno. Mi ćemo izbaviti zemlju !

Glas mu je bio pun zanosa, a oči zaslijepljene suzama.

— Ustanite, Fjodore Falaleiću, reče Olga izgubivši strpljenje.

— Dakle vi ste sporazumni ? — skoči Fjodor Falaleić i stišćući Olginu ruku gledaše je sa zanosom ; — mi ćemo ispuniti svoj san, prenijet ćemo se na sunce, na ptičjim krilima, poput ždralova plovit ćemo oblacima !

Sam Bog zna, kako bi se to bilo svršilo, i bez sumnje bi Olga bila prasnula u smijeh, da nije četa derančića, poslana u potjeru za bjeguncima, odjednom okružila Olgu i Fjodora Falaleića s tako oštrim krikovima, da je unatoč podjeli dobrane mjere ćušaka najpovjerljiviji razgovor bio prekinut.

XV.

Veče se brzo utrnulo i ustupilo mjesto noći, vrućoj, zvučnoj, punoj glasova : za takve noći čovjek bi se htio šetati, šetati.

Olga se iza večernjeg čaja oprosti i našavši se sasvim sama u malim sobicama paviljona osjeti se u sedmom nebu.

I prije svega sjeti se svoje drage Zine, koju je ostavila u Petrogradu.

Olga se upoznala sa Zinom Raševskom prvi dan na sveučilištu, među slušaocima predavanja za studente druge godine. Misleći, da će biti najbolje, ako sjedne sasvim gore, Olga je zauzela mjesto u posljednjoj klupi ; s istoga razloga, bez sumnje, došla je i još jedna studentkinja i sjela pokraj nje.

Čitao se izvještaj o seoskim zadrugama.

— Vi ćete iznijeti prigovore ? — upita Olgina susjetku okrenuvši se k njoj.

— Kako bih ? — odgovori Olga, koja nije razumjela ni riječi od izvještaja — a vi ?

— Kako bih ? — odgovori sa svoje strane susjetka i približi se još više Olgi : ni ona nije ništa razumjela.

Ali obje nastaviše slušati s onom radoznalošću novih studenata, koji dolaze ravno sa gimnazijskih klupa. Čule su nešto mudro, nešto zabavno u običnim, u najobičnijim riječima.

I obje su bile vanredno sretne, nisu gubile daha.

— Čitala si Političku ekonomiju ? — reče susjetka, ne mogavši se više suzdržati i pokazujući popularan priručnik.

— Baš hoću da čitam — odgovori Olga, nimalo smetena ovim nenadanim »ti« — a ti ?

— I ja baš hoću.

Na to jedna i druga nastaviše pažljivo slušati izvještaj, sileći se, da štogod razumiju od brojeva, kojim su rečenice bile protkane.

I izdržaše tako sretne, do posljednje rečenice.

I kad svi ustadoše, napustiše i one svoja mjesta.

— Dođi k meni — reče Olga — imam čitavog Hercena.

— Čitavog Hercena ! Doći ću zastalno. Zovem se Zina Raševska.

— A ja Olga Iljmenjeva. Nemoj da ne dođeš ! I Olga joj reče svoju adresu.

Olga i Zina postadoše prisne prijateljice.

— Ja sam u jednom kružoku (društvu), — reče Zina — taj se kružok zove »Dekabristi« — hoćeš li i ti pristupiti ? Danas je sastanak, ja ću te predložiti.

— Dakako, — pristade Olga, — predloži me.

I Olga uđe u kružok.

Bilo je svega dvadesetak studentkinja, čitale su brošure u smislu programa Semevskoga i pisale referate.

Olga pomisli isprva, da je to u istinu revolucija.

A Zina nije o tom bila manje uvjerena od Olge.

I obje su se igrale urotnica.

U prvo je vrijeme bio težak život.

Olga nije pisala svojima i nije imala otkuda da dobiva novaca. Našla je instrukciju — petnaest rubalja na mjesec. Dakako, nije ručala. Zadovoljavala se s čajem u sveučilištu i kruhom s maslacem za deset kopjejki.

Ni Zina nije ništa dobivala od svojih roditelja, i ona je davala instrukcije. Bivalo je, da bi se našle bez ijedne pare.

Ali opet, kakvo prijateljstvo!

Jednoga dana, kad je primila novce za svoju instrukciju, odluči Olga, da će uzeti u nekom restoranu ručak u pretplati svaki drugi dan. I pretplati se. I ostade joj deset rubalja.

Izgladnjela vraćala se s »Pijeska« na otoku.

Trebalo je uzeti parobrodić. Pošla je obalom. Promatrala je Njevu — Olga je voljela promatrati Njevu, ples njenih modrih valova! — odjednom joj netko istrže novac i iščeznu. Kako nije imala dviju kopjejki, trebalo se vratiti pješice.

I premda nije nedostajalo simpatizera, koji su vikali:

— Hej, hej, okradoše djevojku! —

ipak nikomu nije palo na um, da joj kupi kartu za dvije kopjejke.

Olga se vrati svojoj kući.

To ju je mnogo boljelo.

A odjednom dotrči Zina:

— Olga — rubalj!

Olga se smjesta obuče i iziđoše obje, i baš tamo, na otoku, kupiše za sav novac — hljeb kruha i žemičaka — potrošiše cio svoj rubalj.

Olga pomisli na svoga otimača.

— Gadni nevaljalac! — i dodala je: — ali malo ima takih ljudi.

Da joj nitko nije ponudio dvije kopjejke za kartu, to joj nije ni na um padalo.

Ni Zina nije na te stvari mislila, ona toga nije ni zamjećivala.

Imale su mnogo zajedničkih crta: iste godine, isti struk; odrasle su u istoj okolini; i tako su se izvrsno razumjele u svim malim potankostima dnevnog života, bez čega je često ljudima teško, da se međusobno razumiju. Obje su napokon ponavljale potajno tajinstvene stihove:

Iz svijeta veselja i ćaskanja
Gdje ruke su krvave one,
U tabor povedi me onaj, gdje
Za djelo se ljubavi tone!

Sanjale su o tom, kako tonu za veliko djelo ljubavi.

Pa premda nisu jasno zamišljale svoga brodoloma, mislile su, da će to sve s vremenom postati jasno, da započinju znamenito djelo, pa onda da poginu. A to se imalo zbiti za jedno deset godina, kada im bude dvadeset i šest godina.

Jednoga dana, iza predavanja iz ruske povijesti, gdje je profesor S. F. Platonov govorio o Petru Velikom, Olga pozove Zinu u kut i zatraži od nje sva uzbuđena, da položi zavjet — Olga će to također učiniti — da će posvetiti svoj život dolasku carstva istine na zemlju: sive Olgine oči, kad bi bile uzbuđene, postale bi tako prodorne — tamno modre, tako da, tko bi ih susreo, ne bi imao više snage, da se odupre.

Zina prisegne.

— A znaš, Olga, ja imam brata, koji već radi! — reče jednoga dana Zina.

— Zaista?

— Da.

— Htjela bih ga vidjeti.

Zinin brat Georgije bio je u rudarskoj školi, u istom tečaju kao i Čerkasov.

U Pokidošu je Olga više puta čula njegovo ime od Čerkasova, koji se izražavao o svom drugu s mnogo uvažavanja. Ali ostavivši prošle godine rudarsku školu i prešavši u sveučilište, Čerkasov se sastao sa Sergijem i nisu se više viđali.

Olga bi se bila voljela upoznati s tom znamenitom ličnošću, ali se nije pružila zgodna prilika.

Konačno se pruži prilika! Zina pozove Olgu, da dođe k njoj za Uskrs, da s njom provedu svetu noć, a pozove ujedno i Sergija i njegove drugove studente.

Iza ponoćke ode Olga Zini u stanju neobična uzbuđenja. Činjenica, da je to uskršnja noć i da će vidjeti ljude, koji već rade na velikom djelu, napinjalo joj je živce do krajnosti.

Išla je, a da nije ni osjetila noge pod sobom — letjela je kao na krilima.

Kod Zine su se svi već bili okupili. Najprivlačivija točka zbora bio je Sergije, okružen svojim drugovima. Govorili su dugo, ali Olga nije mnogo razumjela: ličilo je to na izvještaj o seoskim zadrugama — iste riječi i iste brojke ispremiješale su se s rečenicama.

Sergije se svidio Olgi, ali razgovor ju je razočarao:

Nadala se, da će saznati, *kako čovjek treba udesiti, da tone*, ali nitko o tom nije ni proustio.

A Olga je bila zaokupljena još jednom mišlju:

Mogu li se u uskršnjoj noći preduzeti uapšenja?

Neprestano je htjela da to upita, ali govorenje o brojkama i seljacima »bez konja« nije se nikako svršavalo, i tako nije upitala, nego je riješila za sebe:

— Dakako da se ne može hapsiti, jer je Hrist uskrsnuo i svatko zna to.

Treći dan Uskrsa u jutro bila je Olga još u postelji, kad netko pokuca na vrata. Olga se brže bolje obuče i otvori. Bila je to Zina — sva zbunjena.

Bila je premetačina kod nje i kod njena brata Borisa; a sad je htjela da zna, nije li bila i kod Sergija; ali ona je vrlo umorna te moli Olgu, da ona ode k njemu, da se obavijesti.

Olga radosno pristane.

I ode smjesta.

Ulazeći u dvorište Sergijeve kuće opazi Olga oružnike.

Ne poklanjajući tome pažnje, uputi se stepenicama, koje su joj pokazali.

Oružnici joj zakrčiše put.

— Koga hoćete da pohodite?

— Sergija Raševskoga.

— Šta hoćete od Raševskoga?

Ali Olga je smjesta smislila: reče, da je došla Raševskom po jednu knjigu:

— Njegovu *Logiku*.

Olga se baš u to vrijeme spremala za ispit, i zato joj pade na um logika.

Zadržaše Olgu oko pet sati u Sergijevoj sobi, a na to je odvedoše u sekciju Ohrane.

General oružnički reče Olgi, da bi je morao uhapsiti — ali da će je ostaviti na slobodi, jer je vrlo mlada i jer očito nema zašto da se boji policije! nije li išla ravno prema oružnicima, a ne da bi pošla drugim stubištem, kao što se obično čini.

— Priznajete, da ste u uskim vezama s političkim uhapšenikom Raševskim, ali ne u vezama srca — dakle u poslovnim vezama?

General učinivši kretnju kao da bi Olgi pogladio podbradak, otpravi je i izjavi — ne bez zadovoljstva:

— Lijepa djevojka!

Olga odjuri Zini.

Ispripovjedi joj sve potanko i od toga dana postade njihovo prijateljstvo još tješnje.

Prije svoga odlaska iz Petrograda sklopiše sve moguće ugovore.

Olga predloži, da će što manje spavati, što manje jesti.

Zina odgovori, da će to učiniti, kako god bude bolje mogla.

A opet ona predloži sa svoje strane, da ne će jesti bonbona, da nikada ne će uzimati fijakera.

Olga odgovori, da će učiniti, koliko god bude mogla, ali da ne može obećati.

I rastadoše se do jeseni.

Olga je imala volju, da piše Zini.

Ali ma koliko je tražila, činilo se, da u sobama, koje su za nju bile određene, nema ni papira, ni crnila.

Olga otvori širom prozor.

Kako je noć bila lijepa!

Sve korijenje, sve klice, sve glasove oslobađala je noć punom slobodom i sijala je zvijezde po nebu.

Tamo dolje ptica udara krilom mračnu šumu, konj udara kopitom meku zemlju.

Kako je noć bila lijepa!

A misli nisu slijedile jedna druge u nizu, razvijale su se, tekle su u njenu srcu kao zvijezde u noći.

I bilo je krasno, da se srce steže.

Sve se miješalo: i kuća, za kojom je Olga čeznula, i njena draga Zina, u koju je imala povjerenje i to djelo, koje je uzela na se, i to junaštvo, koje bi izvela, pa da onda potone, i još nešto, o čemu je govorilo njeno djevojačko srce — nešto doduše jednostavno, ali što nije mogla razumjeti.

*

Na drugom kraju dvorišta, pokraj kuhinje, sjedjelo je na klupi društvo prijatelja, koji su neprestano pušeći čavrljali.

U sredini je bio Fjodor Falaleić u kućnom odijelu, s noćnom kapicom, a oko njega kuhar Lavrentije Mokejić, njegov pomagač Kondratije, dva stara lakeja i vrtlar Grigorije.

Ni oni nisu mogli spavati u toj proljetnoj noći.

Po neobičnom uzbuđenju čitavog društva moglo se raspoznati, da putovanje na sunce ne zanima samo Fjodora Falaleića.

Najmračniji od svih, dostojanstven poput ikone, vrtlar Grigorije, ne nalazeći više riječi, zadovoljio se pljuvanjem bez prestanka.

Dakako da su sanjarije o polasku bile u središtu mirnog razgovora.

Pijetao je zapjevao, kad se društvo izmijenivši pozdrave rastalo, da ode spavati, a i Olga zatvori prozor.

Pa čak i žabe, noćne moliteljice, krekećući u jezeru uzbunjenim glasom, završivale su zaspivajući svoj noćni razgovor:

— Mun! Mun.

— Gdje je Mun?

— Teče.

— Plači, Num!

— Num.

Čerkasov se na svom omiljelom vrancu vraćao stazom iz polja kući.

Ubrao je bijeli ivanjski cvijet, koji proriče budućnost i nije opazio, da mu je uvojak crne kose padao na oči.

I kao da je noć idući sipala bijele latice, šapćući s njim:

— Ljubi me — ne ljubi me.

XVI.

Dan započe s događajima.

Ždral ugibe i Fjodor Falaleić, pogođen u glavu, leži u postelji žalosti.

To čudo, u koje je vjerovao — otkupljenje čovjeka uspinjačom — bilo je za njega vezano o ždrala — a sad nije više bilo ždrala.

Dvije nesretne čašice ždralove ostadoše, sirote, na polici uz praznu krletku.

Desio se i drugi događaj, pa i ako je bio manje sudbonosan, bio je tako apsurdan, te imamo pravo, da ga držimo gorim od svakoga drugoga bio on koban ili ne.

Vrtlar Grigorije, koji je u ostalom imao tek vrlo daleke odnose prema vrtlarstvu i bavio se u prvom redu traženjem zakopanog blaga, zaveden osnovama Fjodora Falaleića o suncu i ždralu, zamisli da izvede na svoj trošak i pogibao put na sunce.

Ali shvatajući bit uspinjače na svoj način, dade se na posao, koji bi se inače pripisivao pravom pravcatom luđaku.

Po svom značenju nije nikada riječ željeznica ušla u njegovu glavu; a što se tiče tajinstvene riječi »uspinjača« — »funiculaire« (izg. finikiler), on ju je nakon razbijanja glave izveo iz »finika«, datuljine palme. A na to zaigra kolo najnesređenija fantazija.

Uložio je — ne sate, nego čitave godine, da stvori čitavu osnovu lijeta na sunce — s pomoću »finikovih« datulja.

Finik, stvar po sebi tako neznatna, dobit je odjednom čudesne osebine nečuvena motora:

Radi se o tom, da se čovjek dade na tamanjenje finikovih datulja, jedne za drugom — tako je umovao Grigorije — i kod stote proizvest će se nečuven rezultat — sav organizam, obuzet neprestanim gibanjem, dignuti će se sa zemlje, lebdjet će u zraku, a onda ded leti, kuda znaš.

— Sve što ti razumiješ, može da stane između nosa i ustiju! — odvraćao je vrtlar Grigorije na sve prigovore Lavrentija Mokejića, koji ga je svjetovao, da napusti svoju osnovu, da ne nastavlja eksperimenata.

Uza svu vrućinu, koja je od sinoć još porasla, tako da čovjek nije znao, kamo bi se dignuo, Grigorije je, obučen u svoju vruću sibirsku kabanicu od sobolovine, kupio četveronožice ustima sa zemlje datulje pometane u rpe, gutao ih čitave s košticama i čekao čas, kada će započeti u njemu neprekinuto kružno gibanje i tada će se on uzdići — leteći prema suncu.

— Ali hoće li to podnijeti crijeva? Vjere mi, čini mi se, da to ne će dobro proći! Lavrentije Mokejić, klečeći ispred svoga prijatelja, grčio je čvrsto šake, pripravan da svaki čas upotrijebi svoje radikalno sredstvo: svaki se čas mogla zbiti nesreća.

A tako se i dogodilo.

Grigorije još nije bio progutao funtu datulja — a bili su dobrano zasegli u zalihe Nelide Maksimovne — kad li se stade gušiti.

Lavrentije Mokejić imao je ne malo muke, da istjera sve datulje s pomoću nepogrešivog načina, koji je znala njegova šaka.

I Grigorija prenesoše slomljena, više mrtva nego živa u njegovu kolibu.

I tako započe dan u neskladu.

U ostalom su se uopće spremale komplikacije:

Zrak je bio težak, i premda nije bilo ni oblaka na nebu, ni sitnoga daška, sve je osjećalo, da će biti oluje.

*

Čerkasov, koji je bio odličan strijelac, poduze da pokaže Olgi, kako se gađa u nišan.

Kroz više sati sve do objeda odjekivalo je pucanje iza lovnog paviljona, bunećí kera Galamu, koji se vrtio po dvorištu ne shvaćajući, šta se zbiva.

Pa i tu umalo te se ne dogodi nesreća. Čerkasov, popravljajući Olginu poziciju, upravi joj pištolju tako nespretno prema sebi, ruka mu zadrhta i kugla pade baš pred njegove noge.

*

Objed prođe u općoj razdraženosti.

Govorilo se mnogo o ždralu, o vrtlarovim datuljama i o gađanju u nišan. Pod kraj ručka izjavi Olga, da sutra odlazi u Vatagino. A to je bilo sasvim neočekivano. Svi su mislili, da će Olga tu ostati dugo, možda čitavo ljeto.

Počeše molbe: nastojali su, da namame Olgu šetnjama u čamcu po slavnoj rijeci, Kajalu, malim putovanjem po brežuljcima, sve do mlina, lovom. sijelima s pjevanjem.

Ali Olga je na sve to mamljenje odgovarala odlučnim »ne«.

Jedina je Nelida Maksimovna bila uvjerena, da će se te iste večeri sve izmijeniti i premda se dala na to, da pripremi za put po Olginoj želji sočnih kolača i onih čudesnih medenjaka, ipak je sve to činila radosno, sa smiješkom — jer, na svaki način ništa ne bi propalo, ako ove dobre stvari ne bi poslužile.

Pod večer, o zalazu sunca, oblaci izíđoše ne zna se otkud i plovijahu lijeno i kao slučajno se približavahu jedni drugima. Bilo je nemogućno ostati u sobi

sa zatvorenim prozorima — a prozori su bili zatvoreni i iz opreza unaprijed zakračunani.

Fjodor Falaleić, koji je nosao po kući mrtvoga ždrala u naramku poput djeteta, iziđe na predvorje možda u nadi, da će grom i kiša oživjeti njegovu dragu čudesnu pticu — ždrala!

Oblaci su se već bili nagomilali u kugle i zaustavljali su se i kupili se u sive valove.

I bilo je u tom nešto neizmjerno kao golemo more, koje je druge proždiralo šuteći.

I kako da se svod nebeski ne poruši pod tim prekomjernim teretom!

— Gospode, otkloni oblak, zlokobnu tminu!

Nelida Maksimovna šaputala je križajući prozore vrata i sve kutove.

Olga i Čerkasov iziđoše u vrt, odoše do jezera i vratiše se kući.

I odjednom tamo dolje nešto izgubi strpljenje i muklo mumljanje otkotrlja se od jednoga kraja neba na drugi.

A na nijemoj zemlji zadrhta sve do korjena.

A i negdje u srcu nešto zadrhta.

Čerkasov, koji je držao kroz tolike godine u sebi riječi, koje je sam sebi govorio, stade sada govoriti sasvim slobodno gledajući Olgi ravno u sive, žive oči, osjećajući je — i to ne u snu, nego živu — ukraj sebe.

Pričao joj je, što joj je jednom bio pisao, u svom prvom pismu kada ju je u gimnazijskoj kapelici zapazio, između svih bila je još sasvim malena — i otada mislio je samo na nju, čekao na nju, živio za nju.

Sanjao je o tom, da pomogne narodu, a tad je odjednom jasno osjetio, da svrha njegova života nije nipošto ni narod, ni pomoć narodu, nego samo ona — ona je bila čitavi posao i čitava svrha njegova života.

I radi nje je prešao s rudarstva u sveučilište — samo da bude bliže njoj.

I za nju bi učinio sve! trebalo je samo da ona kaže, i on će ići, kamo god ona htjedne.

Ljubi je.

— Ali ja vas ne ljubim!

I sive Olgine oči odjednom postadoše tamno-modre.

A i ono tamo dolje opet izgubi strpljenje — sinuše tamno-modre munje — i zatutnji bijesna lomnjava.

I on stade plakati.

Sjede pod vrbu i zaplaka.

XVII.

Nelida Maksimovna prekrižila je sve u prizemlju; uspe se u Vasjinu sobu.

Vasja, bojeći se oluje do užasa, šćućurila se u kutu svoje postelje, čekajući na tutanj gromova.

U sobi je pred ikonom povrh žiška gorjela »svijeća užasa«.

Nelida Maksimovna zatvori još bolje zastore na prozorima, izgovori molitvu i sjede u naslonjač pred postelju.

— Sve mislim, Vasjenka, — reče Nelida Maksimovna, nakvasivši sebi prstom usnice, — oni će se, hvala Bogu, vjenčati. Ali ti, Vasjenka, kako si ti? Ti živiš ovdje kao opatica u samostanu. A to nije dobro, da brat i sestra, živući pod istim krovom, ne izmijene ni riječi.

— Ta rekla sam vam već, Nelida Maksimovna, šta hoćete da učinim — da sebi objesim uže oko vrata?

— Treba ga »obratiti«, Vasjenka.

— A čemu to? On ne će. Zastalno nije postio još od gimnazije.

— Šta govoriš? Ne radi se o tom nego baš protivno.

— Šta dakle? Šta hoćete da učinite?

— Kako bi bojažljiva, Vasjenka! Ako ga »obratiš«, privezat će se uza te kao uz zakonitu ženu i ne će te pustisi.

— Šta govorite? Zakonitu ženu...

Vasja se zaprepaštena izmakne od starice.

— Bože sačuvaj! Zar ja to kažem? Ja hoću samo, da vlada mir, jer nema mira u kući, kad brat i sestra ustaju jedno protiv drugoga kao najgori dušmani. A to je samo primjer, što ti kažem: privezat će se uza te kao uz svoju zakonitu ženu.

— Ne razumijem ništa.

— Tvoja je krv topla i slatka, uhvati je malo na pamuk.

— Kako to? Da sebi odrežem prst?

— Ludo, čemu prst? Uzmi samo malo krvi na pamuk, sasvim jednostavno; dobro, a nato treba još tvoje kose: škarama odreži malo, to je lako; ali pripazi, ne treba nego samo sasvim malko; dat ćeš mi sve to: ti ćeš ushtjeti, a ja ću raditi; ja znam već, što treba da uradim, i mi ćemo ga obratiti...

— Vi ste poludjeli, kako se ne stidite! Ne ću, da vas slušam! Ne govorite mi više, razumijete li?

Vasja ustade sa svoje postelje i ode u kut kraj peći.

— Dobro, Vasjenka, ne ću o tom više govoriti, — starica podiže ponizno glavu i ustade i ona, a sjena njene kape probode Vasju poput rogova — ali razmislite, šta je na tom zla? To je iz ljubavi za te; tvoga pokojnoga tate više nema, on bi ti bio isto rekao, ne bi ti bila prva... to su malenkosti, — i to te ne bi oštetilo: pamuka s kapljom krvi, kose, i to se sve spali uz molitvu, a poslije, pijući čaj on se obrati.

I treći put — ovaj put sve skoči u vis — grom puče takvom snagom, kao da su se sukobile dvije planine od ocjela.

Nebo se prolomi.

I udari kiša.

*

Kuća se uzbunila.

Svi se sakupiše u blagovaoni i ostadoše dugo prije nego što se raziđoše.

Svatko je bio zaduben u svoje misli, u svoje teške misli.

Grom nije oživio mrtvoga ždrala.

Sutra u jutro će se Fjodor Falaleić dati na to da ga ispuni, biti će tu posla za čitavu godinu dana, a na to — tko zna? — možda će ispunjena ptica poprimiti ne manje čudesne osebine, te će gutati, ako već ne čaše, a ono kakvo drugo posuđe.

Fjodor Falaleić se čak osjetio udobrovoljen.

Ali zašto Olga odlazi tako brzo? — nije imao vremena ni da se s njom sporazumije; nije joj rekao nešto znamenito!

Svršivši to veliko djelo — otkupljenja čovječanstva — na kojemu je jasno pristala, da će učestvovati, mogla bi tonuti!

Vasja se drhćući svaki čas križala i nije se micala s mjesta, a činila je i dobro, jer je bila takva, da bi se, kako se činilo, na prvi korak skotrljala bez svijesti na zemlju.

Jelena se Stepanovna vrtila i brbljala, pripovijedajući priče o bobrovskim olujama, istinite i lažne; neprestano je opominjala Olgu, da se ne približuje prozorima i uvijek bi zaviknula, kad bi blizu udario grom.

Čerkasov je hodao po svojoj sobi. Nije mogao ni časa da sjedne.

Nije to bio očaj, nego čitav roj misli, koji je vraćao snagu njegovu srcu.

»Ne ljubi me — mišljaše on — ali možda će me ljubiti! Još je sasvim mlada, ne zna šta je ljubav! To po prvi put ona čuje o ljubavi. Ona ne zna čak ni šta mu je odgovorila. Možda me već i ljubi!«

A iza prozora je hučila olujna noć.

To je svadbena povorka, a kola joj tutnje, gvožđem okovana... dolazi nam s neba, sa slobodnog beskrajnog mora, u ovu zemlju, kojoj prijeti nesreća.

Tko li je to upalio vatru na kraj toga mračnog polja?

Je li to kovač kuje, a iskre padaju u potok?

Je li se to tamo podiže nov dom, sa rogovljem od zlata?

Olujа je zdrmala vrata, bura je polomila drveće, vatreno-rujan baršun prekrio je opet šume, velika

suza bisera kotrlja se po putu, zlatan prsten kotrlja se od vrška do vrška drveća.

SUĐENA, VJERENA, PROLJEĆE.

XVIII.

Vedro jutro nadomjesti burnu noć.

Jasno-modri pokrov prekri zemlju, i nitko ga ne bi mogao načiniti tako golema.

Drveće se odjenulo u skupocjene svadbene haljine, zelene, snažne su mu grane bile opasane zelenim pasovima i zelenim ručnicima.

U dvorištu i u vrtu bilo je pravih močvara, te nije bilo ni misliti na šetnju.

Do časa odlaska još je bilo mnogo vremena.

Ali ostati kod kuće sjedeći, dok je vani na zraku bilo tako lijepo, za to nije bilo strpljenja.

— Ja znam praviti kolače sa slaninom, reče Olga Nelidi Maksimovni, koja je svaki čas trčala od kuće k paviljonu, gdje je pripravljala slatkarije.

— Pa dobro, načinite ih, matuška! — i poljubi Olgu na rame.

To je baš trebalo Olgi! sad je mogla ići za Nelidom Maksimovnom i trčati i ona po mokroj travi.

Čerkasov, koji je svuda tražio Olgu, podiže čitavu buru.

Namjeri se na Nelidu Maksimovnu i navali na nju svim mogućim prijetnjama.

— Kakve su to novotarije! — vikao je — i ta historija s kolačima sa slaninom? Trčati po vodi bez galoša! To je užasno!

Nato nagovori Olgu, da obuje galoše i predloži joj šetnju po vrtu.

Tamo prostre po klupi navošteno platno i tek iza toga posadi Olgu.

I premda se sunce približavalo podnevu i počivalo na svom zlatnom krovu, sve je bilo ipak svježe, radosno i zeleno, i lako se disalo, punim prsima.

— Zašto slavuj ne pjeva?

— Prepao se kiše i sakrio se.

— Zazviždite malo, pa će vam se odazvati.

Čerkasov stade zviždati, nasljedujući kao pravi ptičar, i jutarnji biljis, i večernji, i saneni.

Ali slavuj se nije odazivao.

— Ali ne, vi ne zviždite ono bitno — reče Olga

— Pa što je to bitno?

— Čekajte, ovako: tjuk—tjuk—tjuk — — —

Čerkasov prasne u smijeh.

— Tjuk—tjuk—tjuk, ponavljao je imitujući Olgu.

I gledao ju je, izgubljen od sreće, s beskrajnom ljubavlju, kao da se u tim zvukovima sakrila za nj čitava Olgina duša i on ih ponavlja za njom.

I kad je pravi slavuj stao biljisati i glas mu, izdahnuvši sve ćurlike, na čas zamro, Čerkasov osjeti, kako umire od radosti.

— Čujte, čujte, sad će zapjevati tjuk—tjuk—tjuk!

A sam on je gledao Olgu s beskrajnom ljubavlju, sretan: i gle, vjekove i vjekove, preko groba ovoga života, sačuvat će ovaj čas, zatvorenih će očiju vidjeti te divne usnice, kako obrazuju taj: tjuk—tjuk—tjuk...

XIX.

Poslije ručka pođe Olga.

Čerkasov je otprati do stanice, a na to se vrati u Bobrovku.

A Bobrovka bez Olge — to je pustoš.

Sve se nekamo zavuklo — ne zna se kud.

A od toga, što je Vasja igrala na starom klaviru nježne sonate, drage njenoj baki, čovjek se osjećao tužnim.

Sve se činilo, kao da je zapalo u daleku prošlost, u jučerašnju prošlost, u čas, koji je eto upravo prošao.

Kao obično, nisu progovorili ni riječi.

Šuteći su jeli, šuteći popili čaj — riječ padne samo onako, pa onda muk.

Poslije objeda vikala je Jelena Stepanovna dugo s upraviteljem, koji je počinio neki propust i uticao se nekim kombinacijama bez ikakve veze s eksploatacijom. Nato je plakala sasvim sama zatvorivši se u

svoju sobu, šapućući kletve i jadikovke, pa onda molitve za ispokoj duše svoga nezaboravnoga Mihajla Dimitrijevića.

Fjodor Falaleić je, sav zaduben u punjenje ždrala, radio u paviljonu, sav posut paperjem i perjem.

A vrtlar Grigorije, koji ga je pomagao u tom poslu, još uvijek dostojanstven i nakon jučerašnjeg događaja, grizao je bradu, disao teško i pljuvao posvuda.

Na veče se rano raziđoše.

Vasja se uspe u svoju sobu.

Čerkasov se spremao da pođe u polje.

— Gospodaru! — Radion ga, vodeći konja, zaustavi na vratima.

— Šta hoćeš?

— Zbog zemlje — zbunjivao se Rodion — mi nemamo mnogo zemlje.

Čerkasov uze uzde.

— Fjodor Pohorski pričao je, da ljudi žive pod zemljom, onda bismo ih mogli potražiti, podzemne ljude, zbog zemlje.

Čerkasov je skupljao uzde.

— Fjodor je govorio — nastavljao je Rodion, — da je legao na zemlju, zemlja je bila topla, topla od sunca; i on sluša, a pod zemljom govore. »Prohore, — kaže baba — hajdmo jesti!« A Prohor odgovara: »Hajdmo!«

Čerkasov ošine konje i iščezne iza plota.

* * *

A kakva je gorčina pritisnula srce stare domaćice, srce joj se stiskalo sa svih strana.

Sve se odjednom raspršilo — vidjela je jasno, da nema više šta da očekuje. Nije joj lak grob, u koji će uskoro leći ne nalazeći mira.

Pa zašto je mučila nesretnoga Lasku?

Šta je s tim dobila?

Ništa.

— Laska! — zazivala je u noć Nelida Maksimovna — Ks — Ks!

Život mu je gorak, — star, ogoljen, izgladnio.

Ks! Ks!

Nitko se nije odazivao.

Kuška, bijela kao snijeg, koja je lajala samo uoči velikih blagdana i godinama poprimila običaj, da se u noći probudi bez ikakve potrebe, približi se mučke malim stepenicama i ponjuši zgrbljenu staricu, a nato sjede mirno do nje: bez sumnje je razumjela.

Koliko su godina, zaista, živjeli zajedno!

I bilo joj je žao Laske.

Mala, tako brkata gubica — bio je dobar mačak, nije bio svadljivac!

Nelida je Maksimovna još zazivala.

Nitko se nije odazivao.

I starica se sjeti svoje sestre Agapje, pralje, i kuhara Demjanića — nekadanji kuhar bio je prijatelj njena srca.

Sve je to pomalo jedno za drugim — vjetar im odnio, u prah se razasuli!

I ne pjevajući sasvim, čak ni ne izgovarajući, onako samo, gutajući suze, micala je usne napola pjevušeći, napola govoreći sumornu, tužnu božićnu tužaljku — svetu pjesmu: ...

Ali Kuška ne može više podnijeti... i kako je stala lajati — ima već sto godina, da nije tako lajala!

XX.

Na stanicu je sama Natalija Ivanovna izišla pred Olgu.

A za Nataliju Ivanovnu nije to nipošto bilo tako jednostavno — drljati se do stanice petnaest vrsta, zar je to užitak?

Da, kad je Olga razmišljala, prije nego što je otišla, a da nije nikomu ništa rekla, nije se prevarila.

Dakle Natalija je Ivanovna došla na stanicu i gledajući Olgu, petrogradsku Olgu, studentkinju Olgu — — — Natalija je Ivanovna bila ponosna s Olgom i sretna — jer je Olga bila sretna!

Pa šta se dakle zimus zbilo u Vataginu bez Olge?

Svi su živi i zdravi — Olgine prijateljice i znanice, i svi rođaci, i bakica, i tetka, i Ana Pavlovna.

— S Lupičevima je bilo raspre poradi jednoga konja — reče Natalija Ivanovna žaleći.

— Radi konja? — upita Olga.

— Da, radi staroga.

Iljmenjevi su imali konja, kojega su zvali »starim« — a godine mu više nisu dopuštale da radi: dovršivao je svoj konjski život u staji. I eto susjed Lupičev — Lupičevi nisu Iljmenjevi! — pronađe, da bi se, ma kako on star bio, mogla izrabiti stara konjska snaga, da bi se stari konj mogao uposliti, i prilijepio se uz Aleksandra Pavlovića: neka mu ga prepuste, neka mu dadnu konja — ta susjedi su, konja ne će nestati, imat će ga uvijek pod okom, kao da je i Iljmenjevskoj staji — ali bar ne će ostati beskoristan. Aleksandar Pavlović popusti, pristane i prepustiše konja — dadoše staroga! A Lupičev — Lupičevi nisu Iljmenjevi! — upregne odmah konja u posao, po njegovu vlastitom izrazu ne komplikovan i ne suviše naporan. I gle šta se vidjelo iz Iljmenjevskog dvorišta: konj u poslu već od ranog jutra. A njemu se radi, valjda, o smrti, a ne o radu. Ali glavno je bilo, da su oni toga staroga, koji ih je tako dugo služio, u stvari otjerali! Radio je, mučio se, ostario je u radu i — postao beskoristan. — Hajde, radio si pošteno cio svoj život, a sad: kupi svoje stvari? Eto. Tražili su dakle konja natrag. Ono da ga Lupičevi nisu vratili — vratili su ga svakako, ali uz kakvu uvredu! — Nije ga trebalo — govorio je Lupičev — njemu ni dati, narugali su mu se, u svakom slučaju pokazali su se nepravedni: dao je konja u posao, posao ne komplikovan i ne vrlo naporan — konj se nije tužio, pustili su ga da sasvim mirno radi i to mu je čak i godilo — inače je životinja bila na teret i sebi i ljudima! — Kakva uvreda!

— Sve je došlo radi konja! — govorila je Natalija Ivanovna, — a sad Lupičev više ne zalazi u kuću, samo se Darja Ivanovna pojavi od vremena do vremena.

O PISCU OVE KNJIGE.

Aleksej Mihajlović Remizov, rođen g. 1877. jedan je, kako kaže A. Eliasberg, od najruskijih ruskih pisaca pored Dostojevskoga i Ljeskova. Već odavna ga ubrajaju u najreprezentativnije pisce ruske savremenosti, naročito otkad je svojom knjigom »Rusija u vihoru« (»Vzvihrenaja Rusj«) stvorio najbolje prozno djelo o kobnim godinama revolucije, kao što su Blokova »Dvanaestorica« najbolje djelo te vrste u stihovima. Naš roman ide u drugi niz Remizovljevih romana, u onaj, u kojemu širokim i ugodnim načinom pričanja poput Ljeskova s vidnim užitkom opisuje nekadanji tihi i idilski život ruske vlastele i ruskog seoskog naroda. Iako su tada plemići bili odijeljeni sloj od seljaka, ipak su i oni bili duboko ukorijenjeni u narodu. Njihov odnos prema seljacima nije nipošto bio neprijateljski. Živa vjera isprepletena s naročitim ruskim običajima i praznovjericama, narodna pjesma i narodni junaci živjeli su jednako u jednima i drugima i odavali ih kao sinove iste ruske zemlje. Remizov vrlo rado uzima djecu za glavne junake svojih pripovijesti; on je majstor u prikazivanju njihova bezazlenog i srdačnog gledanja svijeta, njihovih toplih i neposrednih osjećaja i čara njihove nevinosti. »Na modrom polju« jedna je od najljepših pripovijesti te vrste; ako se čitaocu učini, da pisac pravi čudne skokove u pripovijedanju, da se katkada ponavlja, a katkad razvlači, neka se sjeti onoga čudnoga tkiva maštanja i sanjanja, zbiljnosti i istinskih događaja, od kojih je satkan život djetinje duše. Taj način dječjeg doživljavanja odlično je pogođen u ovoj knjizi. Dok Remizov inače u svojim djelima zna zaći u područje groteskno-strašnoga crtajući karakteristično rusko vjerovanje u Đavla i borbu s njim, bijedu i stradanja potištenih i stradalaca, u ovoj je knjizi ostao sasvim u zlatnoj atmosferi djetinjstva i prve mladosti, a njegova majstorska vještina pričanja privrijedila mu je kod francuske kritike naziv »novoga Gogolja«. Od ostalih njegovih djela navest ćemo prvu zbirku novela (1908.) »Đavolji Klanac«, te romane »Jezero« i »Sat«, zatim više knjiga nove i priča.

LJ. M.

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA

izdaje svaki mjesec po jedan od najboljih romana iz hrvatske i svjetske književnosti.

PRVO KOLO.

1. *Deželić*: Mandaljena pobjednica.
2. *Delly*: Bijela mačka.
3. *Pregelj*: Božji međaši.
4. *Barclay*: Kroz vrtna vratašca.

DRUGO KOLO.

5.-7. *Sienkiewicz*: Quo vadis? (526 strana.)
8. *Zeyer*: Tajna lijepe Cvijete.

TREĆE KOLO.

9. *Twain*: Pustolovine maloga Tome.
10. *Monlaur*.: Suzana.
11. *Strachwitz*: Roman jednoga kapelana.
12. *Binički*: Ivan Hrvaćanin.

ČETVRTO KOLO.

13. *Stjernstedt*: Roman jedne žene.
14. *Newman*: Kalista.
15. *Ujević*: Mladost Tome Ivića.
16. *Delly*: Dva srca.

PETO KOLO.

17.-20. *Sienkiewicz*: Ognjem i mačem. (Ukupno 788 str.)

ŠESTO KOLO.

21. *Stevenson*: Zlatni otok.
22. *Jurkić*: Čipke.
23. *Remizov*: Na modrom polju.
24. *Coloma*: Boy.

SEDMO KOLO.

(Ljetno kolo 1929.)

25. *Keller*: Stara kruna.
26. *Reynaud*: Lurdsko čudo.
27. -28. *Kukučin*: Kuća na obronku.

OSMO KOLO.

(Jesensko kolo 1929.)

29. *Sienkiewicz*: Križari I. dio.
30. *Sienkiewicz*: Križari II. dio.
31. *Sienkiewicz*: Križari III. dio.
32. *Sienkiewicz*: Križari IV. dio. (Ukupno preko 800 st.)

Svaki svezak 15 Din. — Svako kolo 40 Din.

Uvez 10 Din po knjizi, a za Sienkiewiczeve romane 20 Din.
Poštarina 6 Din po kolu.

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA, ZAGREB
TRG KRALJA TOMISLAVA BROJ 20.

Tko rado čita romane, treba da drži

ILUSTROVANI TJEDNIK
„OBITELJ"

Donosi u svakom broju romane u nastavcima, te u cijelom godištu izlaze po četiri romana. Osim toga svaki broj ima po jednu novelu, zanimive članke iz sviju područja života i nauke, stalne rubrike o modi, kućanstvu, književnosti, kazalištu, kinu, radiju, gramofonu, zdravlju, prirodi i tehnici, pa svaštice, šale i zagonetke te rubrike iz domovine i svijeta u slikama. Časopis donosi

mnogo slika

te posvećuje osobitu pažnju narodnom životu. I za djecu ima stalnu rubriku. Uopće daje

sve, što u svakoj obitelji treba.

K tome jeftinom cijenom nadmašuje sve listove te stoji na tri mjeseca

samo 25 dinara

a na cijelu godinu 100 dinara.
Pretplatiti se može početkom svakog četvrtgodišta.
Pretplata se šalje unajprijed na adresu:

Uprava „OBITELJI", Zagreb,
Trg Kralja Tomislava br. 20.